

T.C.

İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİLERİ: EGE SERBEST BÖLGESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak Samet IRAKER

1818109001

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Danışman

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

Temmuz-2021

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

**SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİLERİ: EGE SERBEST
BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Burak Samet IRAKER

Danışman
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

Temmuz, 2021

ONAY METNİ

İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 1818109001 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Burak Samet IRAKER ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Ege Serbest Bölgesi Örneği” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı:

Jüri Üyeleri

Teslim Tarihi:

Savunma Tarihi:

Enstitü Müdürü:

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Ege Serbest Bölgesi Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla beyan ederim.

Tarih

Burak Samet IRAKER

İmza

ÖNSÖZ

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli danışman Rektör Hocam Sayın Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e çalışmam boyunca destek çıkan değerli hocam Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ'a, teşekkürü bir borç bilirim.

Özellikle tüm hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman her önemli anımda yanımda olan ve beni yalnız bırakmayan hayattaki her şeyden daha değerli hakkını asla ödeyemeyeceğim anneme teşekkür ederim.

SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİLERİ: EGE SERBEST BÖLGESİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Serbest bölgeler, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan alanlardır. Bu bölgeler ilk çağdan itibaren farklı isimlerle kurulmuştur. Dünya’da ilk örnekleri serbest şehirler olarak varlığını sürdüren serbest bölgeler günümüze kadar varlığını korumayı başarmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler ekonomik olarak daha fazla kazanç sağlamak ve refah seviyelerini arttırmak amacıyla yaptıkları girişimler ile serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını sağlamışlardır. Serbest Bölgeler küreselleşme ve serbestleşmenin etkisiyle her bölgede yaygınlığı artmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de 24 Ocak 1980 yılında “24 Ocak Kararları” olarak adlandırılan ihracata yönelik büyüme modeli ile serbestleşme dönemine geçilmesiyle birlikte serbest bölge kurulma ihtiyacı gündeme gelmiştir. 1985 yılında ise “Serbest Bölgeler Kanunu” yürürlüğe girmiş ve serbest bölgeler kurulmaya başlamıştır. Günümüzde aktif olarak 18 adet serbest bölge bulunmaktadır. Faaliyet gösteren 18 serbest bölge arasında en başarılı örneklerden biri Ege Serbest Bölgesi’dir. Ege Serbest Bölgesi’nin işletmeciliğini ise ESBAŞ yürütmektedir. Ege Serbest Bölgesi her yıl birçok alanda diğer serbest bölgelere göre öncü durumdadır.

Bu çalışmada Türkiye’deki serbest bölgeler arasında başarılı bir gelişim ve ilerleme süreci gösteren Ege Serbest Bölgesi’nin fiziki ve ekonomik yapısı istatistiki veriler eşlinde betimsel olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Ege Serbest Bölgesi’nin hem bölge hem ülke ekonomisine sağladığı katkılar incelenmiştir. Bu değerlendirmede Ege Serbest Bölgesi’nin istihdam, teknoloji transferleri, ticaret hacmi, yerli-yabancı sermayeli firmaların sayısı ve faaliyetlerinin hem bölge hem de ülke ekonomisine sağladığı katkılarının gösterilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda Ege Serbest Bölgesi’nin diğer serbest bölgelerle arasındaki konumu ve bu bölgeler ile kıyaslanmasının sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Dış Ticaret, Teknoloji Transferleri

ECONOMIC EFFECTS OF FREE ZONES: CASE OF AEGEAN FREE ZONE

ABSTRACT

Free zones are areas that are physically separated from other parts of the country, where the legal and administrative regulations regarding commercial, financial and economic areas in the country are not implemented or partially implemented, wider incentives are provided for industrial and commercial activities. These regions have been established with different names since the first age. Free zones, the first examples of which continue to exist as free cities in the world, have managed to maintain their existence until today. With the globalization process, countries have provided the establishment of free trade zones with their initiatives in order to gain more economically and increase their welfare level. The prevalence of Free Zones has started to increase in every region with the effect of globalization and liberalization. Especially in Turkey on January 24, 1980, with the export-oriented growth model called "January 24 Decisions", the need to establish a free zone came to the fore with the transition to the liberalization period. In 1985, the "Free Zones Law" came into force and free zones began to be established. Today, there are 18 active free zones. One of the most successful examples among the 18 free zones operating is the Aegean Free Zone. The Aegean Free Zone is operated by ESBAŞ. Aegean Free Zone is a pioneer in many areas compared to other free zones every year.

In this study, the physical and economic structure of the Aegean Free Zone, which shows a successful development and progress process among the free zones in Turkey, has been evaluated descriptively in the light of statistical data. The contributions of the Aegean Free Zone to the economy of both the region and the country have been examined. In this evaluation, it is aimed to show the employment, technology transfers, trade volume, the number of companies with domestic and foreign capital and the contribution of their activities to the economy of both the region and the country. At the same time, the position of the Aegean Free Zone with other free zones and the results of comparison with these zones were evaluated.

Keywords: Free Zones, Foreign Trade, Technology Transfers

İÇİNDEKİLER

ONAY METNİ.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
DIŞ TİCARET TEORİLERİ	4
1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ	4
1.1. Dış Ticaretin Tanımı.....	4
1.2. Dış Ticaret Teorileri	5
1.2.1. Merkantilistler	5
1.2.2. Fizyokratlar	6
1.2.3. Mutlak üstünlükler teorisi	7
1.2.4. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi	7
1.2.5. Faktör donatımı (Heckscher – ohlin teorisi).....	8
1.2.6. Karşılıklı talep kanunu	8
1.2.7. Yeni dış ticaret teorileri.....	9
1.3. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından Önemi.....	13
1.3.1. Dış ticaretin üretim ve milli gelir üzerindeki etkisi.....	14
1.3.2. Dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi	15
1.3.3. Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkisi	16
1.3.4. Dış ticaretin teknoloji üzerindeki etkisi.....	16

1.3.5. Dış ticaretin döviz kuru üzerindeki etkisi.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	19
SERBEST BÖLGELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	19
2. SERBEST BÖLGELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	19
2.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	19
2.2. Serbest Bölgelerin Amaçları.....	20
2.3. Serbest Bölgelerin Genel Özellikleri	21
2.4. Serbest Bölgelerin Fonksiyonları	22
2.5. Serbest Bölgelerin Çeşitleri	23
2.5.1. Serbest ticaret bölgeleri (Free trade zones)	24
2.5.2. Serbest üretim bölgeleri (Free production zones)	24
2.5.3. Serbest bankacılık bölgeleri (Free banking zones).....	25
2.5.4. Antrepolar (Bonded warehouse)	26
2.5.5. Serbest yatırım bölgeleri (Free investment zones)	26
2.5.6. Serbest şehirler (Free cities)	26
2.5.7. Serbest çevre.....	27
2.5.8. Gümrüksüz satış mağazaları (Duty free shops).....	27
2.5.9. Serbest limanlar (Free ports)	27
2.5.10. İkiz fabrikalar (Maquiladora)	27
2.5.11. Serbest sigortacılık bölgeleri (Free insurance zones).....	28
2.5.12. Serbest transit bölgeleri (Free transit zones)	28
2.5.13. Özel ekonomik bölgeler (Special economic zones)	28
2.6. Yeni Bir Serbest Bölge Kurulurken Dikkat Edilen Kriterler.....	29
2.7. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisine ve Dış Ticarete Etkileri	30
2.7.1. Serbest bölgelerin olumlu etkileri	30
2.7.2. Serbest bölgelerin olumsuz etkileri	36
2.8. Değerlendirme	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 42

**SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ İLE DÜNYA VE
TÜRKİYE UYGULAMALARI 42**

3. SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI..... 42

3.1. Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Tarihsel Süreç İçerisinde Serbest Bölgelerin Gelişimi.....	43
3.1.1. İlk çağda serbest şehir uygulamaları	43
3.1.2. Orta çağda serbest bölge uygulamaları	44
3.1.3. Yeni çağda serbest bölge uygulamaları.....	45
3.1.4. Yakın çağda serbest bölge uygulamaları.....	45
3.2. Dünya’da Serbest Bölge Uygulamaları	47
3.3. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	54
3.3.1. Osmanlı İmparatorluğu dönemi.....	54
3.3.2. Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar olan dönem	55
3.3.3. 1980 yılından günümüze kadar olan dönem.....	57
3.4. Türkiye’de Bulunan Serbest Bölgelerin Sunduğu Avantajlar	58
3.5. Türkiye’de Serbest Bölgelere İlişkin Mevzuat Düzenlemeleri	59
3.5.1. Serbest bölgeler kanunu	59
3.5.2. Serbest bölgeler uygulama yönetmeliği	60
3.5.3. Türkiye serbest bölgelerinde geçerli olmayan kanunlar.....	61
3.5.4. Serbest bölge genel müdürlüğü’nün kuruluş ve görevleri.....	61
3.5.5. Serbest bölge müdürlükleri	62
3.6. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları	63
3.6.1. Mersin serbest bölgesi	65
3.6.2. Antalya serbest bölgesi.....	67
3.6.3. Ege serbest bölgesi	67
3.6.4. İstanbul Atatürk havalimanı serbest bölgesi	68
3.6.5. Trabzon serbest bölgesi	68

3.6.6.	İstanbul Trakya serbest bölgesi	69
3.6.7.	Adana-yumurtalık serbest bölgesi	69
3.6.8.	İstanbul endüstri ve ticaret serbest bölgesi.....	71
3.6.9.	Samsun serbest bölgesi.....	71
3.6.10.	Avrupa serbest bölgesi	72
3.6.11.	Rize serbest bölgesi	72
3.6.12.	Kayseri serbest bölgesi	72
3.6.13.	İzmir serbest bölgesi.....	73
3.6.14.	Gaziantep serbest bölgesi	73
3.6.15.	Tübitak-marmara araştırma merkezi teknoloji serbest bölgesi	74
3.6.16.	Denizli serbest bölgesi.....	74
3.6.17.	Bursa serbest bölgesi	75
3.6.18.	Kocaeli serbest bölgesi	75
3.7.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Gelişimi	76
3.7.1.	Serbest bölgelerdeki ticaret hacmi: toplam içindeki payı	76
3.7.2.	Serbest bölgelerde yönlere göre ticaret hacmi	79
3.7.3.	Serbest bölgelerde ülkelere göre ticaret hacmi.....	80
3.7.4.	Serbest bölgelerdeki ticaret hacmi: sektörlere göre	81
3.7.5.	Serbest bölgelerde istihdam.....	83
3.8.	Değerlendirme	85
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....		87
EGE SERBEST BÖLGESİ’NİN (ESBAŞ) KURULUŞU, KONUMU, YAPISI, FAALİYETLERİ, İŞLETİLMESİ VE GENEL EKONOMİK DEĞERLENDİRMESİ		87
4.	EGE SERBEST BÖLGESİ’NİN YAPISI	87
4.1.	Ege Serbest Bölgesinin Kuruluşu, Konumu, Yapısı Ve İşletilmesi	87
4.1.1.	Ege serbest bölgesinin kuruluşu	87
4.1.2.	Ege serbest bölgesinin konumu	88

4.1.3.	Ege serbest bölgesinin faaliyet konuları.....	88
4.1.4.	Ege serbest bölgesinin idari yapısı	89
4.1.5.	Ege serbest bölgesinin kurucusu ESBAŞ'ın görevleri ve sunduğu hizmetler	89
4.2.	Ege Serbest Bölgesi'nin Faaliyetlerine İlişkin Bazı Göstergeler	90
4.2.1.	Ege Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firmalar ve Ruhsat Türleri.....	90
4.2.2.	Ege serbest bölgesi firmalarının sektörlerle göre dağılımı.....	93
4.2.3.	Ege serbest bölgesinin istihdamı	95
4.2.4.	Ege serbest bölgesinde yatırım ve yabancı sermaye girişi (teknoloji transferi)	97
4.2.5.	Ege serbest bölgesinin ticaret hacmi: toplam içindeki payı	99
4.2.6.	Ege serbest bölgesinin ticaret hacmi: sektörlerle göre	101
4.3.	Diğer Bölgelerle Kıyaslama	104
4.4.	Literatür Taraması	108
SONUÇ		110
KAYNAKÇA		115
ÖZGEÇMİŞ		121

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Kuruluş Yılları	64
Tablo 2 MESBAŞ Firma Faaliyet Türleri	65
Tablo 3 MESBAŞ Personel Türü	67
Tablo 4 Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (\$)	78
Tablo 5 Serbest Bölgelerde Yönlere Göre Ticaret Hacmi (\$)	80
Tablo 6 Serbest Bölgelerin Ülkelere Göre Ticaret Hacmi (\$).....	81
Tablo 7 Serbest Bölgelerin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (\$)	82
Tablo 8 Serbest Bölgelerin İstihdam Sayısı	83
Tablo 9 Ege Serbest Bölgesi’ndeki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı.....	94
Tablo 10 Ege Serbest Bölgesi Yatırım Harcamalarının Dağılımı (\$)	97
Tablo 11 Ege Serbest Bölgesi’nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (BEC Düzey-1, \$).....	101
Tablo 12 Ege Serbest Bölgesi’nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (ISIC Rev-3 Düzey-1, \$)	102
Tablo 13 Ege Serbest Bölgesi’nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (ISIS Rev-3 Düzey-3, \$)	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Denklem 1 Grubel-Llyod li	12
Denklem 2 Milli Gelir Denklem.....	14
Şekil 1 Serbest Bölgeler Haritası.....	64
Şekil 2 Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı.....	70
Şekil 3 Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	70
Şekil 4 Serbest Bölgelerin Yıllık Ticaret Hacimleri (\$).....	79
Şekil 5 Serbest Bölgelerin Toplam İstihdam Sayısı (2020)	84
Şekil 6 Ege Serbest Bölgesi'nde Ruhsat Türlerine Göre Firma Dağılımı.....	91
Şekil 7 Ege Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Kökenleri.....	92
Şekil 8 Türkiye'deki ve Ege Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Kökenleri	93
Şekil 9 Ege Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Sektörlere Göre Grafıksel Dağılımı	95
Şekil 10 Ege Serbest Bölgesi'nin İstihdam Durumu	96
Şekil 11 Ege Serbest Bölgesi'ndeki Yerli-Yabancı Sermayeli Yatırım (\$)	99
Şekil 12 Ege Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacmi (1000\$).....	100
Şekil 13 Serbest Bölgelerdeki Firma Sayıları (2020).....	104
Şekil 14 Serbest Bölgelerdeki İstihdam Sayısı.....	105
Şekil 15 Serbest Bölgelerin Ticaret Hacmi (\$).....	106

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
ASB	: Avrupa Serbest Bölgesi
ASBAŞ	: Antalya Serbest Bölgesi
AVM	: Alışveriş Merkezi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BUSEB	: Bursa Serbest Bölgesi
C	: Tüketim
DENSER	: Denizli Serbest Bölgesi
DESBAŞ	: İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi
DHCC	: Dubai Sağlık Şehri (Dubai Healthcare City)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
ESBAŞ	: Ege Serbest Bölgesi
FOB	: Free On Board (Gemi Bordasında Teslim)
G	: Kamu Harcamaları
GASBAŞ	: Gaziantep Serbest Bölgesi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
H-O	: Heckscher-Ohlin
I	: Yatırım

IMF	: Uluslararası Para Fonu
İSBAŞ	: İstanbul Trakya Serbest Bölgesi
İSBİ	: İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi
İZBAŞ	: İzmir Serbest Bölgesi
KAYSER	: Kayseri Serbest Bölgesi
KOSBAŞ	: Kocaeli Serbest Bölgesi
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
M	: İthalat
MAM	: Marmara Araştırma Merkezi
MESBAŞ	: Mersin Serbest Bölgesi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
ÖEB	: Özel Ekonomik Bölgeler
RİSBAŞ	: Rize Serbest Bölgesi
SASBAŞ	: Samsun Serbest Bölgesi
TAYSEB	: Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi
TEKGEB	: Teknoloji Geliştirme Bölgesi
TEKSEB	: Teknoloji Serbest Bölgesi
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
Vb.	: Ve benzeri
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
X	: İhracat
Y	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

GİRİŞ

Ticaretin ortaya çıkışından itibaren günümüze kadar küreselleşme süreci ilerleme göstermiş ve Dünya 1980'lerden itibaren daha etkin ve hızlı olarak bir ilerleme göstermiştir. Özellikle bu dönemden itibaren küreselleşmenin ön planda olduğu bu son yüzyılda yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler serbestleşmenin önündeki engelleri kaldırmıştır. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler özellikle haberleşme kanallarında yaşanan gelişim süreci küreselleşmenin sağlanmasına katkı sağlamıştır. Gelişen ve değişen dünya ekonomisinin küreselleşmesi ile ekonomik ve finansal dengeleri sağlamak amacıyla çeşitli düzenleyici kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşlar, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların amaç ve politikaları dünya ekonomisinde dengeyi sağlamayı amaçlamıştır. Küreselleşme sürecinde bu kuruluşlar dünya ekonomisinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hem siyasi hem de ekonomik politikalarına yön vermiştir.

Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler ekonomik olarak daha fazla kazanç sağlamak ve refah seviyelerini arttırmak amacıyla yaptıkları girişimler ile serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını sağlamışlardır. Çünkü firmalar ürettikleri mal ve hizmetleri tüm dünyada satabilmek ve ucuz insan gücünden faydalanıp karlılık oranlarını yükseltebilmek amacıyla farklı piyasalarda etkin güç olmak istemişlerdir. Bu sayede serbest ticaret bölgeleri küreselleşme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Serbest ticaret bölgeleri özellikle ekonomik ve kanuni açıdan engellerin azalmasının sağladığı birçok muafiyet ve istisna ile dış ticaretin gelişmesini, ihracatın artmasını, teknoloji transferlerinin artmasını, istihdam olanaklarının artmasını ve döviz girdisinin artmasını sağlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) açısından önemli rol oynayan serbest bölgeler üretim ve yatırımın artmasını sağlayarak refah düzeylerinin artmasını sağlamaktadır. Tüm dünyada halen etkinliğini sürdüren serbest bölgeler sadece gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) değil gelişmiş ülkelerin de bu pazardan pay almasını hatta gelişmiş ülkeler payın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca serbest bölgeler ile yaşanan teknoloji transferleri firmaların tüm dünyada daha ucuz girdi ve maliyet ile üretime devam etmelerine neden olmaktadır. Serbest bölgeler genel tanımı itibariyle bulundukları ülkenin siyasi sınırları içinde yer alan fakat dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatı açısından gümrük hattı dışında sayılan bölgeler olarak adlandırılmaktadır. Serbest bölgelerde bulunan firmalar bu yüzden daha geniş

muafiyet ve teşviklerden faydalanmaktadır. Bu sayede yatırımcı firma açısından serbest bölgelerin sağladığı avantajlar sayesinde hem yerli ve yabancı firmaların serbest bölgeleri tercih etmesini sağlarken hem de serbest bölgenin bulunduğu ülkenin istihdam, teknoloji transferleri, dış ticaret oranlarını arttırarak ekonomik refah gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu sayede kurulduğu günden itibaren serbest bölgeler önemini korumaya devam etmekte ve bu bölgeye yapılan yatırımlar artış eğilimi göstermektedir.

Türkiye’de 1980’lerden itibaren özellikle 24 Ocak 1980 yılında “24 Ocak kararları” olarak adlandırılan ihracata yönelik büyüme modeli ile serbestleşme ve dış ticaretin gelişmesini sağlayan paket uygulamaya geçmiştir. 1985 yılında yürürlüğe 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile serbest bölgeler kurulma sürecine girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra; Mersin Serbest Bölgesi (1985), Antalya Serbest Bölgesi (1985), Ege Serbest Bölgesi (1987), İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi (1990), Trabzon Serbest Bölgesi (1990), İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (1990), Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1992), İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (1992), Mardin Serbest Bölgesi (1994), Samsun Serbest Bölgesi (1995), Avrupa Serbest Bölgesi (1996), Rize Serbest Bölgesi (1997), Kayseri Serbest Bölgesi (1997), İzmir Serbest Bölgesi (1997), Gaziantep Serbest Bölgesi (1998), Tübitak-Mam Serbest Bölgesi (1999), Denizli Serbest Bölgesi (2000), Bursa Serbest Bölgesi (2000) ve Kocaeli Serbest Bölgesi (2000) yıllarında kurulmuştur. Kurulduğu günden itibaren Türkiye’deki serbest bölgeler içerisinde faaliyet gösteren firmalar yıllar itibariyle üretim yaptıkları faaliyet kolları çeşitliğini arttırmakta ve dış ticarete önemli oranda döviz girdisini oluşturmaktadır. Serbest bölgelerin teşvik edilmesiyle bölgede istihdam oranlarının artması ve bölgesel olarak gelişmeyi sağlamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak dış ticaret teorilerinin tanımı, tarihçesi, çeşitleri, özellikleri ve etkileri üzerine çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde serbest bölgelerin tanımı, amaçları, özellikleri, çeşitleri ve sağladığı olumlu ve olumsuz etkileri üzerine çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde serbest bölgelerin tarihsel süreç içinde gelişimi, Dünya ve Türkiye’deki örnekleri, Türkiye’deki mevzuat düzenlemeleri üzerine çalışılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde Ege Serbest Bölgesi’nin konumu, yapısı, faaliyetleri, dış ticaret verileri, istihdam verileri, teknoloji transferleri verileri ve diğer serbest bölgelerle kıyaslanması betimsel olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme ve sonuç ile birlikte serbest bölgelerin dış ticaret olan etkileri konusunda genel bir değerlendirme yorumlanarak politika önerisi sunulmuştur.

Bu çalışmanın amacı serbest bölgelerin küreselleşme sürecinde dünya ve ülke ekonomisine katkılarına, refah düzeyine etkisinin boyutunu gösterirken aynı zamanda bölgesel olarak baz alınan Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ)'nin bulunduğu bölgeye ve ülkeye sağladığı ekonomik avantajlarına ve dezavantajlarına değinilmektedir. İstatistiki verilerin nitel ve kavramsal çerçevede değerlendirilerek Ege Serbest Bölgesi'nin durumunun genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede Ege Serbest Bölgesi'nin istihdam, teknoloji transferleri, ticaret hacmi, yerli-yabancı sermayeli firmaların sayısı ve faaliyetlerinin hem bölge hem de ülke ekonomisine sağladığı katkılarının gösterilmesi amaçlanmıştır. Ek olarak serbest bölgelerde teknoloji transferlerinin önemini ve refah seviyesinin artmasında teknoloji transferlerinin öneminin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bu bölümde dış ticaretin tanımı, tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve dış ticaret teorilerinin çeşitleri, özellikleri ve etkileri detaylı bir biçimde incelenecektir.

1.1. Dış Ticaretin Tanımı

Dış ticaret tanımına ve teorisine değinmeden önce en temel anlamıyla ticaret kavramının ne demek olduğuna değinecek olursak:

Kelime olarak tanımı, kazanç niyetiyle yürütülen her türlü alım satım etkinliği olarak adlandırılmaktadır (TDK, 2020). İktisadi olarak ticaretin tanımı ise, ekonomik anlamda üretimden tüketim sürecine kadar tüm mal ve hizmetlerin ekonomik değer taşıyan ücret veya nesneler ile değiş-tokuşu olarak adlandırılmaktadır. Ticaretin temel amacı kazanç sağlamak üzerine kuruludur. Ekonominin temeli fayda-kar maksimizasyonuna dayandığı için ticaret yapan bireyler kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla ticaretin karşılıklı olarak gerçekleşmesi menfaate dayalıdır.

Dış ticaret tanımı itibariyle, bir devletin başka bir devlet ile mal ve hizmetler ticareti ile yaptığı ithalat ve ihracatın tamamı olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Dış ticaret, tüm mal ve hizmetlerin belirli bir ücret karşılığında veya çeşitli sözleşmeler ile başka mal ve hizmetlerin takası üzerine dayalı alım satım işlemidir. Dış ticaret, mal ve hizmetlerin sınır ötesine aktarılması ile ilgilidir. Dış ticarete verilen önem ülke ticareti açısından büyük önem taşımaktadır. Döviz girdilerinin büyük bir çoğunluğu dış ticaret sayesinde gerçekleşmektedir. Dış ticaret sayesinde ülkelere teknoloji transferleri sağlanmaktadır. Böylece bir mal ve hizmetin dış ticaret ile gerçekleşmesinden ithalatçı ülke teknolojik anlamda ürünü keşfetmesine ve bilgi aktarılmasına kadar her alanda fayda sağlamaktadır. İhracatçı ülke açısından ise, döviz girdisinin artmasına, küresel pazarda etkin bir güç olmasına ve ekonomik refahının artması hususunda fayda sağlamaktadır.

Dış ticaret üzerine yapılan diğer tanımları inceleyecek olursak:

Ekonomi biliminde dış ticaret, bağımsız ülkelerin tüm mal ve hizmet ticaretinde yaptığı ihracat ve ithalatın bütününe denir (Çakmak, 2012: 58). Dış ticaret uluslararası iktisadın ihracat ve ithalatı ile ilgilidir. Buna uluslararası hizmet ve sermaye hareketleri dâhil edildiğinde geniş bir dış ticaret kavramını oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kadar dış ticaretin temelin ülkeler arası fiyat farklılıkları oluşturmaktadır. Yeterli üretimin olmaması, eksik bilgi, ham madde ve sermaye yetersizliği ve mal farklılaşması dış ticareti oluşturan diğer etkenlerdir (Utkulu, 2005: 6).

İnsanlığın varoluşundan itibaren süre gelen en eski eylemlerinden biri olan ticaret, mal ve hizmetlerin ücret karşısında alım satımıdır. Dış ticaret ise, ticaretin ülke sınırlarını aşarak farklı ülkelerin birbirleri ile mal ve hizmet ticaretinde bulunması demektir (Kara, 2012: 34). Ülkelerin sahip oldukları kaynaklar ile üretim imkânları dâhilinde kullanarak oluşturdıkları katma değerli mal ve hizmetleri ülke sınırları ötesinde ihracat-ithalat yapmasına dış ticaret denilmektedir (Ersoy ve Saygılı, 2018: 422).

1.2. Dış Ticaret Teorileri

1.2.1. Merkantilistler

Merkantilizm, 16-17. Yüzyıllarda ortaya çıkan günümüz kapitalist sistemin temelini oluşturan iktisat düşünce akımıdır. Merkantilizm, zenginlik ve kâr hedefini devlet gücü ile meşrulaştıran ekonomi politikasıdır. Merkantilist düşüncenin temelinde altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülke içindeki miktarını arttırmak ve ülke dışına çıkan değerli madenlerin miktarının azaltılmasını sağlamaktır. Bu düşünce ile dış ticaret fazlası vererek böylece net ihracatın pozitif tutulmasını amaçlamaktadır. Dış ticaret ile değerli maden stoku arttırılabilir ve bu da devletin gücünün belirleyici olmasına katkıda bulunmaktadır.

Ulus devletler otoriterlerini güvence altına almak ve diğer devletler ile mücadele etmek için zengin finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun yolu da o dönemin zengin tüccarlarının sağladığı finansman ile gerçekleşmektedir. Tüccarların kârlı faaliyetlerini sürdürebilmeleri ise ulus devletlerin sağladığı askeri güvenceye bağlıdır. Bunun temeli sömürgecilik faaliyetlerine dayanmaktadır. Devlet müdahalesine dayanan bu düşünce sömürgeciliği meşrulaştırmaktadır (Gençoğlu, 2013: 81).

Dış ticaret dengesinin pozitif olmasını amacıyla düşük bir ücret ile ithal edip yüksek bir ücret ile ihraç edilmesi mantığına dayanmaktadır. Otorite sahibi siyasi güçler, merkantilist düşünce doğrultusunda ticaret şirketlerini destekleyerek onlara çeşitli imtiyaz

haklarından yararlanmasını sağlamaktadırlar. Bu ekonomi politikasında başarılı olan devletler, pozitif dış ticaret vermektedir (Peker, 2015: 3).

Merkantilizm günümüzde uygulanan devlet müdahalesinin temel kaynağıdır. Bu düşüncede devletin menfaatleri bireylerden daha önemlidir. Sadece devlet zengin ve güçlü olursa, kişiler mutlu ve huzurlu olabilir. Bir milletin kazancı diğer millet için zararınadır. Bu da ülkeler arasında ticaretin aracı olduğu para savaşına neden olmaktadır. Böylece devletler madenler ve sanayinin hammadde ihtiyacının peşinden giderek, ülkeleri istila ve sömürmeye dayalı bir devlet politikası oluşturmaktadır. Bu dönemde aşırı para talebi, enflasyonun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu da paranın miktar teorisinin merkantilist düşüncenin oluşturmasını sağladı. Merkantilist düşüncenin, korumacı politika çerçevesinde birçok malın ülkeye girişi yasaklanmaktadır. İthalatı zorunlu malların satın alınması halinde, bunların ilk elden alınması ve altın, gümüş yerine yerli mal satarak karşılanması mantığına dayanıyordu. Dış ticaretteki nihai hedeflerine ulaşmak için siyasi güçler, çeşitli imtiyazlar, devlet yardımları, vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklar ile yatırımları ve nitelikli elemanları ülkeye çekmeyi hedeflemiştir (Adaçay ve İslatince 2013: 34).

Merkantilist politika ve düşüncenin çökmesi “laissez-fair”e dayanan sınıfl kapitalizmin doğuşundan kaynaklanmaktadır. Üretimde makinelerin kullanılmaya başlamasıyla sınıfl kapitalizminin doğuşu ticari kapitalistlerin önemini yitirmelerine neden oldu. 18. Yüzyılda İngiltere’de yapılan teknolojik buluşlar, buharlı makinelerin icadı bu süreci hızlandırdı. Ticaret ve sanayi ile ortaya çıkan güçlü burjuva sınıfının karşısında asilzadeler, işçiler ve köylülerin yoksullaşmasının bir sonucu olarak merkantilizm güç kaybetmeye başladı. Böylece 18. Yüzyılın sonlarında doğru merkantilizm düşüncesini yerini fizyokraziye dayalı düşünce akımına bıraktı (Kazgan, 2011: 43).

1.2.2. Fizyokratlar

Fizyokrasinin doğuşu, monarşiye ve merkantilist politikaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokrasinin kurucusu Dr. François Quesnay, ulusal zenginliğin kaynağının tarım olduğunu düşünmektedir. Fizyokratlar, sanayi devriminin öncü ekonomistleri olarak, ekonomiyi üretim, değişim, harcama ve tüketimin birbirine bağlı ve uyum içinde olduğu fikrini ortaya atmışlardır. Fizyokratlar ticaretin gelişmesi düşüncesine sıcak bakmamakta ve onlara göre ticaret mal-mal takas usulüne dayandığı için bir değer oluşturmamaktadır. Aksine üretken olan sanayinin yararlı olduğunu savunmaktadırlar.

Fizyokratlar, serbest dış ticaret sistemini savunmakta ve desteklemektedirler. Çünkü merkantilizmin getirdiği dış ticaret engellerinin doğal düzene aykırıdır. Doğal düzenin gerçekleşmesi için iç ve dış ticaretin serbestleşmesi fikrini savunmaktadırlar. Onlara göre, piyasadaki arz ve talep dengesizliğinin geçici olduğunu ve piyasanın kendiliğinden denge düzeyine ulaşacağını savunmaktadırlar. Böylece devlet müdahalesine karşı çıkmaktadırlar. Çünkü toplumsal ve ekonomik alanda doğal düzeni savunduklarından devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunmaktadırlar. Doğal düzen ise, özel mülkiyet ve serbest ekonomi temelini dayanmaktadır. Fizyokratlar tarım dışındaki, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin kısır bir döngüden olduğunu savunmalarına ek olarak fayda oluşturduğunu ancak safi hâsıla yaratmaları mümkün olmadığı görüşüne sahiptirler. Böylece zenginliğin kaynağını tarımın oluştuğu görüşünü savunmaktadırlar (Adaçay ve Islatince, 2013: 48).

1.2.3. Mutlak üstünlükler teorisi

Adam Smith mutlak üstünlükler teorisinde serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını açıklamaktadır. Mutlak üstünlükler teorisine göre, herhangi bir ülke için dış ticaret eğer yurtiçinde hiç üretilmeyen veya yurtdışındakinden mutlak olarak daha pahalı üretilen mallar ithal ediliyorsa avantajlı olduğu düşüncesi benimsenmişti (Kibritçiöğlu, 1994: 4). Adam Smith'e göre, ülkeler homojen emek varsayımı altında hangi malı mutlak olarak daha düşük maliyet ile üretimini yapıyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve yüksek maliyet ile üretimini yaptığı malı ise ithal etmelidir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Mutlak üstünlükler teorisinin varsayımları altında, A ve B ülke iki çeşit mal üretimini yapmakta her iki malı da üretimini yapabilmektedir. Dış ticarete para değil, mal değiş tokuşu mevcuttur. Ancak mutlak üstünlükler teorisi uluslararası ticaretin bir bölümünü açıklamada yeterli olmuştur. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, Smith'in mutlak üstünlükler teorisinin eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır.

1.2.4. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi

D.Ricardo'ya ait karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, emek-değer teorisine dayalı statik bir modeldir. Arz yanlı bu teoride tam uzmanlaşma ve sabit maliyet mevcuttur. Bu teoriye göre işgücü ülke içinde tam hareketli aksine ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayımı mevcuttur. Ricardo işgücü verimliliğindeki temel farklılığın nedenlerini açıklamamıştır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi temel olarak uzmanlaşma düşüncesine dayalıdır. Ülkelerin belirli mal ve hizmetlerde uzmanlaşması gerektiğini ve karşılaştırmalı üstünlüğe

sahip olduğu mal ve hizmetlerin üretimini yapması gerektiğini savunmaktadır. Modern dış ticaret teorisi de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip mal ve hizmetleri öncelikle tercih etmektedir. Ekonomiyi katma değeri düşük mallar ihraç eden bir ülke konumundan yüksek katma değere sahip, teknoloji ve nitelikli işgücü gerektiren malları ihraç eden bir ülke konumuna yükseltme sürecidir (Utkulu, 2005: 3). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülke bütün sektörlerde üstünlüğe sahip olması zordur. Her ülkenin uzmanlık alanı farklıdır. Bazı ülkeler finans, hizmet, inşaat, sanayi vb. alanlarda üstünlüğe sahiptir. Dolayısıyla ülkeler stratejilerine göre uzmanlaşmaları gerektiği alanları belirlemelidir (Ekinci, 2006: 3).

1.2.5. Faktör donatımı (Heckscher – ohlin teorisi)

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre kârlı dış ticaretin koşulu ülkelerin iç maliyet oranlarının farklı olmasıydı. Ancak bunun nedeni açıklamamıştır. Her ortaya çıkan teori bir önceki teorinin eksiklerini ve açıklamadığı nedenleri açıklamaya yönelik yeni atılımlara sahip olmuştur. Bu eksikliklerin giderilmesine yönelik ortaya atılan bu teoriye “Faktör Donatımı” teorisi denilmiştir. Heckscher-Ohlin modeline göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahip olmakta ise o faktörü yoğun biçimde kullanan mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedir. Mesela; A ve B iki ülke olduğunu varsayalım, A ülkesi emek bakımından, B ülkesi ise sermaye bakımından zengindir. A ülkesi emek yoğun malları ihraç ederken, B ülkesi sermaye yoğun malları ihraç eder. Yani ülkelerin faktör donatımları farklıdır. Bazı ülkeler emek zengin iken bazı ülkeler sermaye zengin ülkelerdir. Ancak bir malın üretim fonksiyonu bütün ülkelerde aynı ve ülkelerin talep koşulları benzerdir.

Heckscher-Ohlin (H-O) faktör donatımının, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün temeli olduğunu varsaymaktadır. Bunu bir ülkenin üretim koşullarındaki farklılığa göre açıklar. Her ülke stratejik özelliklerine göre emek veya sermaye bakımından zengin olduğu ürünlerde üretim yapmalıdır. Bu teori o yüzden emeğin yanında sermayeyi de modele eklemektedir. Geliştirdikleri modelde sermaye bir faktör olarak dış ticareti etkileyen önemli bir unsurdur. Her ülke ucuza ürettiği mallarda uzmanlaşmalı ve o malları ihraç etmeli aksine pahalıya ürettiği ürünleri ise ithal etmelidir (Aslan ve Terzi, 2006: 2).

1.2.6. Karşılıklı talep kanunu

Dış ticaret kazançlarını belirlerken önceki teorilerde ihmal edilen talep unsurunu modele dâhil eden J.S.Mill karşılıklı talep kanunu ortaya koymuştur. Talep sayesinde dış

ticaretin teknolojik gelişmeye katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Mill'e göre, ihraç mallarına yeni bir malın katılması ve o malın üretim maliyetini düşürücü etkiye sahip olması teknolojik gelişmeyi sağlayarak ihraç mallarında verimliliği arttırmaktadır. Böylece ülkelerin karşılıklı talep ile ithal mallarını daha ucuza elde etmesini sağlayarak, dış ticaret getirisini arttırmaktadır (Bayraktutan, 2003: 177). İki ülkeli bir modelde bir ülkenin kendi malından vereceği bir birim karşısında talep edeceği miktar ile ölçülmektedir. Bir birim yabancı mal karşılığında teklif edilen ulusal mal arzına eşittir. Uluslararası fiyat, her iki ülkenin ticaret dengesini sağlayacak şekilde belirlenmektedir. Mill, ticaret hadlerinin hangi oranlarda gerçekleşeceği katkısını sağlamıştır. Karşılıklı talep kanununu teklif eğrisi ile ilk kez açıklayan Marshall'dır (Öztürk, 2003: 112).

1.2.7. Yeni dış ticaret teorileri

Gelişen ve küreselleşen günümüz modern dünyasının sürekli bir gelişim içerisinde olması geleneksel dış ticaret teorileri ile açıklanması mümkün olmayan varsayımların olması sebebi ile terk edilerek yerini modern dış ticaret teorilerine bırakmaktadır. Teknoloji ve iletişim alanında gelişmeler, 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren mal ve hizmet piyasasında serbestleşmelerin etkisi ile yeni dış ticaret teorilerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Özellikle bu yıllardan itibaren serbestleşmenin daha fazla önemli bir hale gelmesi ile geleneksel dış ticaret teorileri bazı konularda yetersiz kalmaktaydı. Yeni dış ticaret teorileri sayesinde ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yerini, ölçeğe göre artan getiri ve eksik rekabet piyasasını temel almaktadır. Yerini alan bu yeni varsayımlar dış ticaret teorilerine katkı sağlayarak günümüz dış ticaretinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle günümüz dünyasının bilgi ve teknoloji çağı olmasının etkisiyle beraber yeni dış ticaret teorileri gelişme göstermiştir. Geleneksel dış ticaret teorisinin yetersiz kaldığı ve açıklanması mümkün olmayan eksikliklerin nedeniyle yerine gelen yeni dış ticaret teorilerini; nitelikli işgücü teorisi, teknoloji açığı teorisi, ürün dönemleri teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi, ölçek ekonomileri ve monopolcü rekabet teorisi kuramları başlığı altında açıklayabiliriz.

1.2.7.1. Nitelikli işgücü teorisi

Donald B. Keasing, nitelikli işgücüne sahip ülkeler nitelikli işgücü yoğun olan mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken niteliksiz işgücüne sahip ülkeler ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşıp ihracatını yapmalıdır. Faktör donatımı teorisi ile nitelikli işgücü teorisi benzerlik göstermektedir. Nitelikli emek yoğun mallar ile sermaye yoğun mallar birbirine benzemektedir. Bu yüzden faktör donatımı

teorisinin geliştirilmiş haline, Neo-Faktör Donatımı Teorisi denilmektedir. Keesing'e göre, nitelikli işgücü hem ticareti ve endüstrinin kuruluş yerini etkileyebilmekte hem de ekonomik büyümeyi açıklayabilmektedir. Ekonomik büyüme ile dış ticaret bağlantılı olmasından kaynaklı olarak nitelikli işgücü aynı zamanda dış ticareti etkileyebilmektedir. Nitelikli işgücü teorisi, işgücünün kalitesinin arttırılmasına yönelik olarak beşeri sermaye yatırımının yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması ile ülkelerin nitelikli işgücü bakımından zenginleşmesine ve küresel piyasada avantajlı duruma geçerek uluslararası ticarete etkinliğini arttırmasını sağlamaktadır. Yani işgücü kalitesinin niteliğinin arttırılması ve sürekli gelişiminin sağlanması dış ticaretin gelişmesine ve ekonomik büyümenin sağlanmasını neden olmaktadır. Keesing, endüstri içindeki işgücünü 8 meslek grubuna ayırarak yaptığı çalışmada, ABD, Almanya, İngiltere, Japonya ve Fransa'nın 8 meslek grubunun tamamında net ihracatçı olduğu sonucuna ulaşmış, diğer ülkelerde İtalya, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda'da ise bazı meslek grupları dışında net ihracatçı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani bulduğu sonuca göre birçok endüstri ülkesinin nitelikli işgücü yoğun olduğu alanlarda ihracat yaptığı ve böylece nitelikli işgücünün dış ticareti açıklamada üretim faktörü olarak modele eklemiştir (www.mevzuatdergisi.com, 2021).

1.2.7.2. Teknoloji açığı teorisi

Posner'e ait olan teknoloji açığı teorisi, faktör donatımı teorisinin teknolojiyi sabit olarak benimsemesine karşı çıkarak tepki göstermektedir. Posner, bir ülkede yeni bir malın icat edilmesi (innovation) ile o malın başka ülkeler tarafından taklit edilmesi arasındaki geçen süreye "yenilin yayılma süresi" olarak tanımlamaktadır. Yeni mal icat eden ülke o malın ilk ihracatçısı ve monopolcüsü durumundadır. Bu yeni teknoloji bir süre sonra o malın başka ülkelere ihracatı ile birlikte yayılarak taklit edilmesi ile başka ülkelerin eline geçmekte ve bu taklitçi ülkeler ürünü ilk icat eden ülkeden emek ucuzluğu veya doğal kaynak bolluğu sayesinde daha ucuza üretebilmektedir. Bu sayede ilk üretimi sağlayan ihracatçı ülke konumundan ithalatçı ülke konumuna geçmektedir. Teknoloji açığı teorisine örnek olarak en büyük tekstil üreticisi olan İngiltere, günümüzde tekstil ithalatçısı konumundadır. Aynı zamanda teknoloji pazarının büyük bir konumuna sahip olan ABD teknoloji açığı teorisi varsayımı altında Asya pazarı ile rekabet halindedir. Teknoloji açığı teorisi, Vernon tarafından geliştirilerek ürün dönemleri teorisi ismi ile bilinmektedir (Dura, 2000: 7).

1.2.7.3. Ürün dönemleri teorisi

Vernon tarafından 1996 yılında geliştirilen ürün dönemleri teorisi 5 aşamadan geçmektedir. Birinci dönemde icatçı ülke tarafından ürün üretilir ve iç pazarın talebini karşılamaya yöneliktir. İkinci dönemde ürün olgunlaştırma sürecindedir. Ürün geliştirilerek ihraç edilmeye başlamaktadır. Üçüncü dönemde ürün ihraç sürecinden itibaren ithalatçı ülke tarafından taklit edilmeye başlar. Bu taklitçi ülke ucuz işgücünün bulunduğu az gelişmiş ülkeler tarafından üretilmektedir. Dördüncü dönemde ürünü taklit ederek üreten taklitçi ülke uluslararası pazarda söz sahibi olarak piyasada etkin duruma geçmektedir. Böylece icatçı ülke üretimine son vermekte, taklitçi ülke ihraç etmeye başlamaktadır. Beşinci aşamada ise icatçı olan ülke taklitçi ülkenin piyasada söz sahibi olmasından kaynaklı olarak, ürünü ithal etmeye başlar. Böylece özetle birinci aşamada icatçı olan ülke ürünü ihraç ederken beşinci aşamada ihraç eden ülke konumundan ithal eden ülke konumuna geçmektedir. Günümüzde buna örnek olarak verilecek ülke ise; Asya pazarında etkinliğini arttıran Çin gösterilebilir.

1.2.7.4. Tercihlerde benzerlik teorisi

Linder tarafından geliştirilen tercihlerde benzerlik teorisi homojen olmayan sanayi ürünlerinin ticaretini temel almaktadır. Homojen olmayan malların ticareti üretim maliyetinden çok, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğine özetle talep koşullarına bağlıdır. Zevk ve tercihleri belirleyen temel etkende göreceli olarak gelir düzeyidir. Linder'e göre ülkeler, halkın çoğunluğu tarafından talep edilen ve piyasada talep edilen ürünleri üretirler. Zevk ve tercihler tarafından benzerlik gösteren ülkelere doğru üretilen ürünler ihraç edilmektedir. Zevk ve tercihler ile birlikte ihracatı yapılan ülkelerin gelir düzeyi de belirleyici bir etkidir. Dış ticaretin belirleyicisi olarak zevk ve tercihlerin olduğu görüşünü benimsemektedir (Seyidoğlu, 2003: 86).

1.2.7.5. Ölçek ekonomileri teorisi

Heckscher-Ohlin teorisinin ölçeğe göre sabit getiri varsayımına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Faktör donatımı teorisinin aksine ölçeğe göre sabit getiri varsayımının olmadığını ölçeğe göre azalan maliyetler ya da ölçeğe göre artan getiri olduğu varsayımının geçerli olduğu düşüncesi mevcuttur. Üretimde kullanılan girdiler ikiye katlandığında üretim iki kattan daha fazla artıyor ise ölçeğe göre artan getiri söz konusu olmaktadır. Ölçeğe göre azalan getiri ise, üretime dâhil olan girdiler, üretim faktörlerindeki artış oranından daha düşük miktarda ise ölçeğe göre azalan getiri durumu söz konusudur.

Ölçeğe göre azalan getiride, verimin düşmesinden kaynaklı olarak maliyetler artmakta ve kârlılık oranları azalmaktadır.

Küresel pazarda ölçek ekonomilerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalar ile rekabetini güçleştirmektedir. Bu durumun etkisi ile birlikte çok sayıda küçük ölçekli firmalar yerini az sayıda büyük ölçekli firmalara bırakmaktadır. Ölçek ekonomileri içsel veya dışsal olarak ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri firmanın kendi üretim ölçeğinden kaynaklı olarak ölçeği arttığında maliyetlerinin azalmasıdır. İçsel ölçek ekonomileri teknolojiye uzmanlaşarak kitlesel üretim, etkinliğin artması ve işgücünde uzmanlaşmanın bir sonucudur. Eğer firmanın üretim hacmi büyüdükçe ortalama maliyetleri düşme gösteriyorsa dışsal ölçek ekonomileri mevcuttur. Ölçek ekonomileri sayesinde küresel piyasada bir ürünün çeşitli türleri piyasaya sunularak tüketici refahının artmasına katkı sağlamaktadır. Tüketiciler tercihlerinde Alman, Japon veya Kore otomobillerini seçme fırsatı bulabilmektedir. Firmalar da az sayıda birkaç çeşit ürünün üretiminde uzmanlaşarak ölçek ekonomilerinin avantajlarından faydalanma imkânlarına ulaşabilmektedir. Bu sayede dış ticaret tüm firmaların tüketici sayısını arttırmakta ve ülkelerin refah seviyesinin artmasına katkı sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 88).

1.2.7.6. Monopolcü rekabet teorisi

Faktör donatımı teorisi, uluslararası ticareti karşılaştırmalı üstünlüğü ve faktör donanımındaki farklılığa bağlarken, monopolcü rekabet teorisi ise endüstri-içi ticareti, mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır. Teorinin temel varsayımları, sanayi sektörü homojen değil ve farklılaştırılmış mallar üretmektedir. Mal farklılaştırması, üretim olarak benzer görünen malların farklı ambalaj, reklam ve marka adı altında piyasaya sürülmesidir. Endüstri-içi ticaret, aynı endüstriye ait farklılaştırılmış malların alınıp satılması olarak adlandırılır. Endüstri içi ticaret Grubel-Llyod endeksi ile ölçülmektedir. Endeksin formülleştirilmiş hali: $1 = -\frac{|X-M|}{X+M}$ **Denklem 1**

[X: İhracat M: İthalat]

Tekelci rekabet piyasası veya monopolcü rekabet piyasası olarak adlandırılan bu piyasa çok sayıda firma tarafından üretilen ve birbirleri yerine ikame edilebilen malların, farklılaştırılmış olarak gösterilmesi sonucu ile piyasaya sunulmasıdır. Monopolcü gücü fiyatın marjinal maliyetin üzerinde belirlenmesidir ve firmanın talebinin esnekliği ile ters orantılıdır. Mal farklılaştırılması ile yapılan reklam gideri üretimden bağımsız olduğundan

Üretim arttıkça, parça başına düşen reklam giderinin miktarı toplam maliyet içindeki payı azalmaktadır. Uzun dönemde, firmanın üretim tesis leği büyüdükçe, reklam giderlerinin maliyet içindeki payı daha da azalmaktadır. Monopolcü rekabet piyasasında piyasaya giriş çıkış engelleri bulunmadığından çok sayıda satıcı piyasa giriş yapabilmektedir. Engellerin olmaması nedeniyle firma sayısı arttıkça rekabet gücü artmaktadır. Monopolcü rekabet piyasasında ölçek sorunu yaşandığından tam rekabete göre daha üretim, daha yüksek maliyet ve piyasa denge fiyatından daha yüksek fiyattan satış yapmaktadır (Dinler, 2018: 234)

Özetle monopolcü rekabet teorisi, dış ticareti mal farklılaştırması ve endüstri-içi ticaret ile açıklamaktadır. Firmalar uluslararası ticarete monopolcü rekabet teorisi sayesinde aynı ürünleri mal farklılaştırması ile piyasaya sunmaktadır. Örneğin; aynı gibi görünen araba, telefon, bilgisayar gibi ürünlerin marka, reklam, ambalaj ve tasarım ile piyasaya sunarak rekabet etmektedir. Bu zellikler ile kendini ne çıkaran firmalar küresel pazarda söz sahibi olmakta ve dış ticaretten büyük bir getiri sağlamaktadır. Böylece firmalar uzmanlaştığı üretimini sağladı ürünlerde ihracatçı konuma gelmektedir. Bu da firmaların ve ülkelerin dış ticaretten sağlanan döviz girdisi ile refah seviyelerinin daha üst bir seviyeye ulaşmasını sağlamaktadır.

1.3. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından nemi

Bir ülkenin kalkınmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri gayrisafı yurtiçi hasıladaki (GSYİH) büyümedir. Ülkenin büyüme oranındaki artış ülke refahının ve yaşam kalitesinin artmasını sağlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için ülkeler her türlü faaliyette bulunmaktadır. Yerli ve yabancı yatırımcıları kendi ülkelerinde yatırımlar yapmasını ve sürekliliğini sağlaması konusunda atılımlarda bulunmaktadırlar. lkeler ekonomik büyümeyi sağlamak için eğitim, adalet, siyasi ve ticaret sistemlerini sürekli bir ileri seviyeye taşımaktadırlar. Temel altyapı taşlarının sağlam olması da ülkeleri dış ticaret konusunda etkin bir konuma getirmektedir. Dış ticaret ilişkileri her ne kadar sadece ekonomik işbirliği olarak görülse de siyasi işbirliği içermektedir. lkelerde bu yüzden uluslararası ticaret ilişkilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli ticari ve siyasi anlaşmalar ile faaliyet göstermektedirler. Çünkü sadece ülke içinde yapılan ticaret yeterli olmamaktadır. Bu yüzden de bir ülkenin dış ticaretinin gelişmesi o ülkeye döviz girdisinin artması ve ticaret dengesinin pozitif olmasının sağlanması gerekmektedir. Yabancı yatırımcıyı ülke içine transfer eden ülkeler küresel piyasada etkinliğini arttırmaktadır. Bu sayede yeni istihdam imkânlarının oluşmasını ve ülkenin refah seviyesinin artmasını sağlayacaktır.

Kâr maksimizasyonu ve daimi bir büyüme hedefi olan firmalar sadece ülke içinde söz sahibi olmanın ötesinde küresel pazarda etkin bir güç hale gelmeyi amaçlamaktadırlar. Dış ticaret ile yurtdışına açılan firmalar ihraç ettiği ürünleri ve sahip oldukları teknoloji bilgilerini ithalatçı ülkeye pazarlarken aynı zamanda ithalatçı ülkenin sahip olduğu teknolojisini kendi ülkesine transfer etme fırsatı bulmaktadır. Böylece karşılıklı bilgi alışverişi gerçekleşerek, küresel pazarın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkı aynı zamanda ülkelerin karşılıklı bilgi alışverişi rekabeti güçlendirmektedir. Rekabet, piyasaya yeni ürünlerin pazarlanması için uygun koşulları oluşturmaktadır. İcat edilen bu yeni ürünler, sadece uluslararası ticaret sisteminin gelişmesine katkı sağlamayıp aynı zamanda ülkelerin refah seviyesinin artmasına sebep olmaktadır. Sürekli gelişen ve daima bir sonraki seviyeye doğru ilerleyen uluslararası ticaret, bireylerin zevk ve tercihlerinin yeniden şekillenmesine ve talebin sürekli artmasına katkı sağlamaktadır. Böylece bitmek bilmeyen bir döngü ile firmaların üretim süreci daha ileriye taşınmasına ve ülkelerin dış ticaret getirileri daha yüksek bir seviyeye gelerek ülke ekonomisine katkı sağlayarak refah düzeyini arttırmaktadır.

1.3.1. Dış ticaretin üretim ve milli gelir üzerindeki etkisi

Yatırım miktarı ve üretim faktörlerinin verimliliği bir ülkenin milli gelirini etkilemektedir. Milli gelirini arttırmak isteyen ülkeler ülkelerindeki yatırım miktarlarını arttırmaya yönelik teşvikler ve adımlarda bulunurlar. Sadece yatırım ve üretim yapmak yeterli değildir aynı zamanda katma değerli ürünler üretmelidir. Katma değerli ürünler ihraç ederek ülkeler uluslararası rekabette etkin bir güç olmaktadır. Uluslararası rekabette etkin bir güç konumuna gelen ülkeler, ihracatın fazla olması ile birlikte döviz girdisi artmaktadır. Böylece ihracat artışı ile artan döviz girdisi milli gelir artışını sağlamaktadır. Milli gelir harcama, üretim ve gelir yönünden hesaplama yöntemleri kullanılarak hesaplanmaktadır. Bunlardan harcama yönü ile hesaplama yöntemine değinecek olursak;

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad \text{Denklem 2}$$

$$Y = \text{GSYİH} \quad C = \text{Tüketim} \quad I = \text{Yatırım}$$

$$G = \text{Kamu Harcamaları} \quad X = \text{İhracat} \quad M = \text{İthalat}$$

Denklemin sol tarafındaki “Y” GSYİH’yi temsil etmektedir. Denklemin sağ tarafındaki GSYİH’yi etkileyen “X” ve “M” değişkeni, yani ihracat ve ithalat oranlarındaki artış GSYİH’nin boyutuna yön vermektedir. “X-M” değerinin pozitif değer alması net ihracatın pozitif olması ve ihracatın ithalattan daha fazla olduğunu göstermekte ve

GSYİH’da artışı sağlamaktadır. Tam tersi olarak net ihracatın negatif değer alması diğer bir deyişle ithalatın ihracattan fazla olması GSYİH’da düşüşe neden olmaktadır. Ülkelerin bulundukları siyasi ve ekonomik politikalar ve belirsizlikler ile dönem dönem net ihracat değeri pozitif veya negatif değerler almaktadır. Kriz dönemlerinde özellikle net olarak bu değişiklik görülmektedir.

Milli gelirdeki artış ve büyüme ile birlikte, dış ticaretin üretim üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Üretim ile birlikte dış ticaretin ihracat ve ithalatı olumlu etkisine büyümenin aşırı ticaret lehinde üretim etkisi olarak adlandırılırken, tam tersi olumsuz etkilediği duruma büyümenin aşırı ticaret aleyhinde üretim etkisi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle üretim ile beraber ihracatın ithalattan büyük olmasına ticaret lehinde üretim etkisi, ithalatın ihracattan büyük olmasına ticaret aleyhinde üretim etkisi olarak tanımlanmaktadır (Çelikkol, 2019: 9). Dış ticaret ilişkileri geliştiği sürece ve uluslararası ticarete bir ülkenin aldığı pay artmaya devam ettiği sürece, üretimde artış görülmektedir.

GSYİH’nin belirlenmesinde önemli bir yeri olan mal ve hizmet ihracat ve ithalatı, iç-dış talebe bağlı olarak üretimin ve GSYİH’nin olumlu yönde artmasını sağlamaktadır. Sanayi, ticaret ve ulaşım alanında daha belirgin bir etki göstermektedir. İhracat doğrudan sanayiye, dolaylı olarak ise ticaret ve ulaşım alanlarını etkilemektedir (Yükseler, 1998: 8). Genel olarak ihracatın ekonomi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerinin bulunmasının yanı sıra ithalatın milli gelir üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmektedir. Hammadde, ara ve sermaye malları ithalatının, yurtdışında üretim sağlaması teknoloji ithalatı aracılığıyla da üretimde verimlilik sağlamaktadır. Bu etki de ithalatın ekonomik büyüme ve milli gelire dolaylı yoldan pozitif katkısı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu süreç ile sağlanan katkı bir ülkenin dış ticaret yapısına ve ekonomideki payına bağlıdır (Kurt ve Zengin, 2016: 68).

1.3.2. Dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi

Küreselleşmenin etkileri ile birlikte ekonomiler birbirilerine daha bağlantılı hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde uzun dönemde işsizlik artarken, gelişmekte olan ülkelere küreselleşme yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasına sebep olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin gelişmesi sağlanmış, dünya ticaret hacmi ve üretim hacmi büyüme göstermiştir. Dış ticaretin istihdam ile ilişkisi Heckscher-Ohlin modelinde tam olarak bir anlam ifade etmektedir. Heckscher-Ohlin modeline göre bir ülkede çok olan üretim faktöründe dış ticarete ülkelerin uzmanlaşması gerektiğini belirtmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin emek yoğun sektörlerde üretime yönelmesi ülke içinde yeni istihdam fırsatlarının oluşmasını sağlayacaktır (Ayhan, 2016: 70).

Ülkelerin emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmasının getirdiği dış ticaret oranlarındaki artış yeni istihdam olanaklarının oluşmasına ek olarak ülke içi talep artışına neden olmaktadır. İstihdam artışının getirdiği bireylerin gelirlerindeki artış ülke içindeki talebin canlanmasına ve piyasada hareketliliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Hem işsizlik oranlarının düşmesine hem de ekonomi piyasasında para akışının devamlılığını ve artışını sağlamaktadır. Bu bağlamda ihracatın istihdama pozitif etkisi olduğu belirgin bir şekilde görülmektedir. Dış ticaret vasıtası ile birlikte yeni istihdam olanaklarının oluşturulması beyin göçünün azalmasına ve nitelikli bireylerin ülke içinde istihdam edilmesine de etkisi vardır.

1.3.3. Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkisi

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının sürekli artış göstermesi olarak tanımlanabilir. Ülkelerin ekonomik yapısına göre enflasyon artış veya azalış göstermektedir. Enflasyonun düşmesi ile fiyatlar genel seviyesi düşmekte, reel gelirin yükselmesi karşılığında alım gücünde bir artış görülmekte, üretim ve istihdamda artış görülmektedir. Aksine enflasyonun yükselmesi ile beraber fiyatlar genel seviyesi yükselmekte, alım gücünde azalış görülmekte, üretim ve istihdamda azalış görülmektedir. Enflasyonun artması ile üretilen malların maliyeti artmaktadır. Böylece artan maliyetler ithalatta malın ücretini, vergisini ve faiz oranlarının artmasına neden olacaktır. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesiyle mal ve hizmetlere olan talep azalacak ve işsizlik oranları yükselmeye başlayacaktır. İşsizliğin artmasıyla işgücünün kullanılamamasından kaynaklı olarak üretim azalacak bu da ihracatın azalmasına neden olacaktır. İhracatın azalması dış ticareti olumsuz yönde etkileyecektir (Eygü, 2018: 97). Yüksek enflasyon oranları dış ticareti olumsuz etkilemektedir. İhracat azalmakta, ithalatın ihracattan daha yüksek düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. İthalatın, ihracattan daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi ile net ihracat negatif değer alacaktır. Bunun sonucu olarak ülkeye giren döviz girdisi azalmaktadır.

1.3.4. Dış ticaretin teknoloji üzerindeki etkisi

Uluslararası ticaret, teknoloji transferine, teknolojiyi içselleştirmeye ve kaynak kullanım etkinliğine pozitif katkı sağlamakta ve bunun etkisi ile ülkelerin verimlilik artışına önemli bir katkı sağlamaktadır. Ülkelerin teknolojiyi içselleştirme kapasiteleri,

teknolojik açıdan ileride olan ülkelerin seviyelerine yaklaşması ile doğrudan ilişkilidir. Dış ticaretin gelişmesinde, teknoloji transferleri, uluslararası patentler ve bilginin yayılması aktarılması önemli bir rol oynamaktadır (Kök ve Şimşek, 2006: 2). Uluslararası ticarete, rekabetin gücünü belirleyen temel parametrelerden biri olan verimliliklerdir. Uzun dönemde rekabet gücü, bir ülkenin teknoloji (verimlilikte) gerçekleştireceği yapısal dönüşümler ile bağlantılıdır. Verimlilik artışı da ülkenin teknoloji üretme kapasitesine ek olarak, eğitim, kalifiye işgücü gibi etkenler ile ilişkilidir (Eşiyok, 2014: 105).

İçsel büyüme modellerinde bilgi, beşeri sermaye, AR-GE, teknolojik gelişme ve piyasa genişliği gibi çeşitli faktörler ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ticaretten payını alan ülkelerin sadece ölçek ekonomilerinden faydalanmakla kalmayıp ek olarak, bilgi ve beşeri sermaye birikiminden faydalanarak avantaj elde etmektedirler. Dış ticarete katılan ülkeler ve firmalar sürekli yenilik içerisinde olacakları için bilgi ve beşeri sermayeden faydalanarak teknolojik ilerleme sağlayacaklardır. Böylece verimlilik ve kârlılık düzeyi artış gösterecektir (Demir vd. 2005: 181).

Dış ticaret ve teknoloji doğrudan ve dolaylı olarak birbirini etkilemektedir. Dış ticaret sayesinde teknolojik gelişmeler, bilgi ve sermaye birikimi ticaret sayesinde ülkeler arasında aktarılmaktadır. Böylece teknoloji transferleri ile daha ileri teknoloji seviyesine ulaşan ülkeler gelişim süreçlerini hızlandırmaktadır. Teknolojik sermaye ile uluslararası ticarete etkin olan ülkeler küresel pazarın büyük bir kısmına sahip olmaktadır. Günümüz dünyasında tüm mal ve hizmetler teknolojik bilgi ve sermaye birikimi ile doğrudan ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Bu da teknolojik gelişmişlik seviyesinin ne kadar önemli olduğunu ve teknoloji transferlerinin ülkelerin gelişmesine büyük katkı sağladığını göstermektedir.

1.3.5. Dış ticaretin döviz kuru üzerindeki etkisi

Dış ticaret dengesinin sağlanması amacıyla uygulanacak olan politikaların belirlenmesi ülkelerin birbirleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerine göre değişkenlik göstermektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar sonucu ile ülkelerin ödemeler dengesinin ne yönde etkileneceği ülkelerin dış ticaret politikalarına bağlıdır. Döviz kurundaki dalgalanmalardan kaynaklı olarak dış ticaret açığı artmaktadır. Sabit bir döviz kurunun olmaması ile döviz kurundaki dalgalanmalar ve küresel piyasalardaki dalgalanmalar gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret dengesini daha fazla etkilemektedir. Dış ticaret

dengesini iyileştirmek amacıyla ülkeler, faiz oranları, döviz kuru rejimlerinde değişiklik, kota ve tarife belirlenmesi gibi çeşitli önlemler almaktadır.

Dış ticaret dengesinin iyileştirmesi hedefi ile düşük değerlenmiş kur politikası belirleyerek, ithalat fiyatlarının düşmesi ithalatın olumsuz etkilerini ve ihracat fiyatlarının düşmesi ihracatın olumlu etkilerini azaltmaktadır. Bu politikanın sonucunda ihracatın fiyat avantajının kısmen ya da tamamen kaybedilmesine neden olurken, ithalat açısından ise fiyat avantajının kısmen ya da tamamen kazanılmasına neden olmaktadır. Diğer yönden aşırı değerlenmiş kur politikası ithalat fiyatlarının yükselmesi ithalatın olumlu etkilerini ve ihracat fiyatlarının yükselmesi de ihracatın olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Bu politikanın sonucunda ise ihracatın fiyat avantajının kısmen ya da tamamen tekrar kazanılırken, ithalattan sağlanana fiyat avantajı kısmen ya da tamamen kaybedilmektedir. Düşük kur değerlenmesinde ihracat veya ithalat fiyatlarının düşmesi, aşırı kur değerlenmesinde ihracat veya ithalat fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Özetle reel döviz kurları, dış ticaret hadleri ve kur politikasının kârlılığının etkisinin görülmesi açısından önemlidir (Zengin, 2000: 29).

Yani uygulanan döviz kurları üzerinde uygulanan politikalar dış ticaret dengesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar özellikle gelişmekte olan ülkeler ve finansal kırılganlık düzeyleri yüksek olan ülkelerin dış ticaret dengesini daha fazla etkilemektedir. Bu dalgalanmaların daha fazla etkilediği ülkelerin, belirlediği dış ticaret politikalarının kısa dönemde daha fazla değişkenlik göstermesine neden olmaktadır.

Sabit kur sistemi ve dış ödemeler dengesi açık veren ülkeler, milli paralarının değerini düşürerek, döviz kurunu yükseltirler. Hükümetlerin, döviz kurunu yükselterek milli parasının değerini düşürmesine devalüasyon denmektedir. Bu işlemin tersinin uygulanmasına revalüasyon denmektedir. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde enflasyon ile birlikte milli paranın kıymetlenmesi ve dış ödemeler bilançosunun açık vermesi durumunda devalüasyon uygulanmaktadır. Dalgalı kur rejimlerinde ülkelerin devalüasyon veya revalüasyon yapmasına gerek olmadan arz ve talebe bağlı döviz kuru değişmektedir. Devalüasyon ile milli parasının değerini düşüren ülke, ithal malların ülke içinde pahalılaşması sebebiyle ithalat azalmakta ve ihraç mallarının dış değerinin düşmesi ile ihracatın artmasına neden olacaktır (Dinler, 2018: 603). Devalüasyonun uygulanması, döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde sağladığı olumsuz etkiyi azaltarak, dış ticaret dengesinin iyileşmesine ve dış ticaret açığının azalmasını sağlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. SERBEST BÖLGELER VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde serbest bölgelerin tanımı, amaçları, çeşitleri, genel özellikleri ve ülke ekonomisine etkileri detaylı bir biçimde incelenecektir.

2.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Serbest bölgeler ile alakalı birçok tanım bulunmaktadır ve bu tanımlar bazı farklılıklar olmasına rağmen çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Bu tanımlardan birkaçına değinecek olursak:

4458 sayılı Gümrük Kanununa göre, “Serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin uygulanması bakımından, gümrük bölgeleri dışında sayılan serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir (www.ggm.gtb.gov.tr, 2021).

Ticaret bakanlığı tarafından yapılan tanıma göre, “Serbest bölgeler, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir.” (www.ticaret.gov.tr, 2021).

Genel bir tanımla serbest bölgeler, ülke sınırları içerisinde olmakta, dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatları açısından gümrük bölgesi dışında kabul edilen yerlerdir. Fiziki olarak ülkenin diğer bölümlerinden ayrılmaktadır. Ülkeye ait yasal düzenlemeler uygulanmamakta, yapılan tüm üretim ve ticari işlemler için teşvikler sağlanmaktadır (Erdoğan ve Ener, 1: 2005).

Serbest bölgeler, ülkedeki sınırlanmış coğrafi bir alan içerisinde, belirli ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde ülkenin geri kalanına göre çeşitli teşvik ve imtiyazların sağlandığı bölgelerdir (Acar ve Karakaş, 2017: 22).

Diğer bir tanıma göre, bir ülkenin siyasi sınırları içinde bulunan dış ticaret politikası, vergi ve gümrük mevzuatlarının uygulanması açısından gümrük bölgesi haricinde bulunmasından o ülkedeki ticari, mali ve iktisadi imtiyaz ve teşvikler ile yasal düzenlemelerin tamamen uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı bölgeler olarak adlandırılmaktadır (Oğuz, 2010: 3).

Başka bir tanıma göre: Bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içinde kalan ancak, gümrük sınırlarının kapsamında olmayan ve devlet müdahalesinin asgari düzeyde olduğu ticari ve sınai işlevlerin yerine getirildiği özel amaçlı uygulama alanı olarak tanımlanmaktadır (Balkır, 1983: 3).

Serbest bölgeler hakkında UNCTAD tarafından yapılan tanımlamaya göre, bir uluslararası liman ya da havaalanı yakınına kurulan, devletin gümrük alanından özel amaçlarla ayrılan bir bölge niteliğinde kurulmakta ve buraya mallar gümrük işlemlerine tabi tutulmadan getirilmektedir. Mallar gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisi ödenmez. İthal edilen mallar depolanıp, çeşitli işlemler uygulanarak üretim amacıyla kullanılabilir (Erdoğan, 1985: 7). Genel olarak serbest bölgeler üzerine yapılan tanımlar literatürde benzerlik göstermekte ancak birkaç farklılık gözlemlenmektedir.

Serbest bölgeler siyasi ve ekonomik açıdan tamamen bağımsız olmamak ile birlikte kısmen özerk sayılan bölgelerdir. Bulunduğu ülkenin sınırlarında olmasına rağmen gümrük sınırları dışında işlem görmektedir. Genellikle liman ya da havaalanı yakınlarına kurulan serbest bölgeler lojistik ihtiyacına göre konumlanmaktadır. Devlet müdahalesinin çok az bir düzeyde gerçekleştiği serbest bölgelerde birçok kanuni ve yasal uygulamalardan ayrıcalıklı olarak yararlanarak, çeşitli imtiyazlara sahip olmaktadır. Kurumlar vergisi, gelir vergisi, KDV ve gümrük vergisi gibi vergilerden muafiyet ve istisnalar ile ayrıcalıklı tutulmaktadır. Serbest bölgelere mal girişinde fiyat kalite standartları da uygulanmamaktadır. Ayrıca serbest bölgedeki firmalar ucuz enerji kullanımından da yararlanmaktadır. Bu ayrıcalıklar ile serbest bölgeler, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmeyi amaçlamaktadır. Dünya genelinde serbest bölgelerin uygulamalarında çeşitli farklılıklar olsa da genellikle de benzerlik göstermektedir.

2.2. Serbest Bölgelerin Amaçları

1985'te yürürlüğe konulan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun gerekçesine göre serbest bölgelerin belirli kuruluş amaçları vardır. Bunlar: Ülkemizde kurulacak olan serbest bölgelerin diğer devletlerde faaliyet göstermekte olan serbest bölgelere karşındaki

mukayeseli avantajlarının yükselmesi, coğrafi konum sebebiyle bilhassa Ortadoğu’da ciddi bir konuma sahip olan ülkemizin uluslararası üne sahip olan ticaret merkezlerine sahip olması amaçlanmaktadır. Serbest Bölgelere giriş ve çıkışlarda, malların getirilip satılmalarında veya bölgeler dışına çıkarılmalarında ve yapılan tüm faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında bürokrasinin azaltılması, Türk sanayisinin gelişmesine yararlı olabilecek modern teknolojinin getirilmesi ya da girdilerinin Türkiye’den sağlanması amaçlanmaktadır. Serbest bölgelerde etkinlikte bulunan müteşebbislerin hiçbir vergi, harç ve resim ödemesi yapmadan yurt içi ile yurt dışındaki girdilerini elde edebilmeleri ile yerli müteşebbislerin yurt içinden stoklamaya girmeden gereksinimlerini sürekli ve ucuz şekilde giderebilmeleri amaçlanmaktadır. Serbest Bölgelerde faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişilerin kurumlar ile gelir vergisinden muaf tutulmaları ve müteşebbislerin serbest bölgelere gelmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Yurtdışından serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere gelen yabancı yatırımcıların aynı ve nakdi sermaye getirebilmelerine ve bu sermayeleri ile temettüleri ve karlarını kısmen veya tamamen tekrar yurt dışına götürebilmelerine imkân sağlanması amaçlanmaktadır. Serbest Bölgeler ile alakalı gerekli tüm tesislerin kurulması ve bu tesislerin geliştirilmesi amacıyla yapılacak harcamaları karşılayacak ve kaynakların önemli bir kısmını serbest bölgelerindeki faaliyetlerden sağlanacak olan gelirlerin teşkil edeceği bir fon tesis edilmesidir (www.ticaret.gov.tr, 2021).

Ayrıca bunlara ek olarak 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunun ilk maddesine göre, “İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişlerini hızlandırmak, firmaları ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek maksadıyla serbest bölgelerin kurulması” şeklinde ifade edilmektedir (www.ticaret.gov.tr, 2021).

2.3. Serbest Bölgelerin Genel Özellikleri

Dünyanın hemen hemen her bölgesine yayılmış olan serbest bölgeler, ülkelerin rejimleri, kültürleri, ticaret ilişkileri, siyasi ve ekonomik politikaları farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar olmasına rağmen serbest bölgelerin ortaya çıktığı zaman diliminden beri genel olarak ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlar: Serbest bölgeler, gümrük dışı bırakılan alanlardır ancak siyasi açıdan tam olarak bağımsız değildir. Serbest bölgeler, şehirlerin belirli bir bölgesini kapsamaktadır. İkamet alanı değildir (ikamet yasaktır). Özellikli bir yönetime sahiptir. Serbest bölgeler, çeşitli ticari faaliyetlerin yoğun

olarak gerçekleştiği yerlerdir. Serbest bölgelerde gerçekleştirilen tüm ticari faaliyetler konvertibl dövizlerle gerçekleşmektedir. Serbest bölgeler genellikle ülkenin dış ticaret hacmini bytmek, ihracat ve ithalatı kolaylaştırmak, döviz gelirlerini, istihdam oranlarını arttırmak, sanayi ve ticari faaliyetleri hareketlendirmek ve teknoloji transferini hızlandırmak amacıyla kurulur. Serbest bölgelerde, ihracat ve ithalat, depolama, ürünlerde farklı işlemler uygulanması, bankacılık ve sigortacılık, araçların bakım ve onarımı, yükleme, boşaltma ve hizmet sektörü alanında faaliyetler gerçekleşmektedir. Serbest bölgelerin kurulacağı alanın belirlenmesinde, hinterlandına, altyapı imkânlarına ve transit yollarına yakınlıklarına dikkat edilmektedir (Abasov ve Elagöz, 2001: 29; Erdoğan ve Ener, 2005: 3-5).

Bu belli başlı özelliklere sahip olan serbest bölgeler dünyanın neresinde konumlanmış olursa olsun bu ortak özellikleri içermektedir. Genel hatları ile bu özelliklere sahip olan serbest bölgelerde bulundukları ülkeler içerisinde uygulanan tüm ticari faaliyetlerde, kanunlar ve yasal anlaşmalar ile sağlanan ayrıcalıklar çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar ülkelerin siyasi ve ekonomik altyapısına göre belirlediği politikalar çerçevesinde değişiklikler göstermektedir. Bu da ülkelerin dış ticaret yapısını etkilemektedir. Yabancı yatırımcılar, serbest bölgeleri tercih ederken ülkelerin kanuni ve yasal mevzuattaki sunduğu avantajlara dikkat etmektedir.

2.4. Serbest Bölgelerin Fonksiyonları

Fonksiyonel zelliklerine göre serbest bölgeler incelendiğinde tekrardan ihracat olanakları, ithalatın kolaylaştırılması ve dağıtım kanalı halkasının oluşması gibi 3 temel fonksiyondan oluşmaktadır. Serbest bölgeler, ithalatı gümrük tarifesine bağlı ürünlerde tarife standartlarının dışında kalması açısından, tekrardan ihracat konusunda yasal cennetleri oluştırmaktadır. Bunun kaynağı ise, serbest bölgede alım ve satım yapılan ürünlerin diğer bir ülkeye ihraç edilmesi halinde, gümrük vergisinin sadece ithalatı yapan son ülkede ödenmesinden kaynaklanmaktadır. Tekrardan ihracat uygulaması serbest bölgelerin en önemli fonksiyonunu oluştırmaktadır. Ayrıca rn çeşidinin bolluğu, yakın bir alanda depolanması, ulaşım sresinin azami düzeye indirgenmiş olması gibi çeşitli nedenlerle, bulunduğu ülke piyasasına ithalat artış yönelimi gösterebilmektedir. Serbest bölgelerde yoğunlukla depolama, tekrardan ihracat ve montaj gibi faaliyetler uygulanmakta ise de, üretim boyutu oldukça önemlidir. Bunun nedeni, üretimi yapılan ürünlerin hem iç

piyasaya hem de dünya piyasasına aktarım zorunluluğunun meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır (Özdoğan, 2006: 10).

2.5. Serbest Bölgelerin Çeşitleri

Serbest bölge kavramı, kuruluş hedefleri, kanuni dayanakları ve işleri bakımından farklı serbest bölge çeşitlerini barındıran bir kavramdır (Erdoğan ve Ener, 2005: 22). Serbest bölge çeşitlerini birbirinden mutlak bir biçimde ayırmak imkânsızdır. Ancak 2 ana dayanak ile sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan birinci kıstas, serbest bölgede gerçekleştirilen faaliyet kollarının türü ile alakalıdır. Bölgede gerçekleştirilen işlemlerin yalnızca ticari olabildiği gibi aynı zamanda ticari ve sınai bir özellikte taşıyabilir. Gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler ana faaliyet olarak ticari bir rol üstlenmekte, gelişmekte olan ülkelerde ise sınai amaçlı serbest bölge kurma yönelimi görülmektedir. İkinci kıstas, serbest bölgede gerçekleşen faaliyetin iç pazara yönelik mi olduğu yani serbest bölgenin bulunduğu ev sahibi ülke pazarına yönelik mi olduğu, yoksa ihracat yönelik bir faaliyet olduğu saptanmasına yöneliktir. Gelişmiş ülkelerde genellikle iç pazara yönelim ağırlıkta iken, gelişmekte olan ülkelerde ise belirli bir bölümün bu şekilde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Serbest bölgelerin bazıları hem iç pazara hem de dış satıma yönelik faaliyette bulunmaktadır. Bu serbest bölge türüne, serbest ticaret bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Serbest bölgelerin diğer bir bölümü sadece ihracata yönelik faaliyette bulunmaktadır. Bu da genellikle gelişmekte olan ülkelerde kurulu ve serbest üretim bölgeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu türdeki bölgelerin iç pazara yönelik üretimde bulunmaları tamamen yasaklanmıştır (UNCTAD, 1975: 3-4).

Bu özellikler kapsamında belirtilen serbest ticaret bölgesi ve serbest üretim bölgesi arasında farklılıklar mevcut olduğu görülmektedir. Serbest bölgelerin ne amaçla faaliyet göstereceği ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlantı sayesinde ülkeler serbest bölge kurulumlarında ana hedeflerini belirlemektedir.

Serbest ticaret bölgesi, birliğe üye ülkeler, birbirleri ile yaptıkları ticarette gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, ancak birlik dışındaki ülkelere kendi özel tarifelerini uygulamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 204). Diğer bir yandan serbest bölgeler açık ve kapalı serbest bölgeler olarak ikiye ayrılabilir. Açık serbest bölgeler, genellikle her çeşit ticari faaliyetin, hatta bazen sanayi faaliyetlerin yapılmasına imkân veren ve ev sahibi ülkeye ait mevzuatın tamamının uygulanmadığı serbest bölgelerdir. Kapalı serbest bölgeler, gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin kapsamının limitli olduğu ve ev sahibi ülke

mevzuatının sadece bir bölümünden ayrıcalıklı olduğu serbest bölgelerdir (Erdoğan ve Ener, 2005: 23-24). Bu genel ayrımlar ile yapılan tanımlamalardan sonra daha ayrıntılı bir biçimde serbest bölge çeşitlerini aşağıda belirtebiliriz.

2.5.1. Serbest ticaret bölgeleri (Free trade zones)

Bu tür birleşmeler, birliğe üye ülkeler aralarındaki ticari faaliyetlerinde gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktadır. Ancak birliğe üye olmayan ülkeler dışında kalanlara karşı, her ülke kendi özel tarifelerini uygulamaktadır. Bu da aynı mal, birlik üyesi bir ülkeden ithal edildiğinde gümrük tarifesi ödenmediğine, ancak birlik üyesi dışındaki ülkelere ithal edildiğinde gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. Buna serbest ticaret bölgeleri denilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 204).

Serbest ticaret bölgelerinin en temel faaliyetleri ev sahibi olarak bulunan ülkenin transit ticaretini ilerletmeye, ihracat ve ithalatını en uygun koşullarda gerçekleşmesine yönelik malların işlenmesi ve depolanması işlemleridir (Erdoğan ve Ener, 2005: 25). Bu hedef ile kurulmuş olan serbest ticaret bölgeleri, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) 1960 yılında kurulmuş, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) 1960 yılında kurulmuş ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) 1994 yılında kurulmuştur. İki veya daha fazla ülke tarafından kurulan serbest ticaret bölgelerindeki ana hedef ticareti geliştirmek ve gelişimlerine katkı sağlamaktır. Serbest ticaret bölgeleri sayesinde ekonomik bir bütünleşme gerçekleşmektedir. Ekonomik bütünleşme sayesinde ticari ve siyasi ilişkiler gelişim göstermektedir.

2.5.2. Serbest üretim bölgeleri (Free production zones)

“İhraç İşleme Alanı” veya “Serbest Üretim Bölgeleri” olarak 2 farklı şekilde isimlendirilen bu bölgeler, ihracatı teşvik etmek, hafif olan imalat sanayi ürünlerin üretim ve montajının gerçekleştirilmesi amacı ile vergi, gümrük ve çeşitli yasal düzenlemelerden ayrıcalıklı tutulmuş, yerli ve yabancı yatırımcılara fırsatlar sunan, gümrüksüz olarak bölgeye getirilen hammadde veya ara malların işlendikten sonra tekrardan küresel pazara ihracatının gerçekleştiği, geniş sanayi görünümüne sahip bölgelerdir (Güner, 1995: 16).

Serbest üretim bölgeleri, genel olarak ihracata yönelik kalkınma politikasını benimseyen gelişmekte olan ülkelere, küresel pazara yönelik faaliyet gerçekleştiren şirketleri, tamamen ihracat amaçlı üretimde bulunmaları için çekmek maksadı ile kurulan ve bu şirketlere, ücret maliyeti, altyapı imkânları, birçok vergi ayrıcalıkları ve teşvikleri gibi koşullar imkânı sunan bölgeler olarak tanımlanabilir (Erdoğan ve Ener 2005: 34).

Serbest üretim bölgeleri içinde bulunduğu ülkenin ucuz işgücü veya doğal kaynaklarından faydalanmak maksadı ile kurulduğundan, bu bölgelerin yabancı yatırımcılar tarafından cazip gelmesi beklenmektedir. Özellikle Güney Kore, Tayvan, Brezilya, Endonezya ve Çin başta olmak üzere sanayileşmekte olan ülkelerde yaygınlık göstermektedir (Seyidoğlu, 2003: 152).

Serbest üretim bölgelerinin genellikle Asya pazarında kurulmasındaki en temel gösterge ucuz işgücünün bulunmasıdır. Bu sayede kurulan bu bölgeler ucuz işgücünden faydalanarak küresel pazarda ihraç edilmektedir. Büyük alana sahip bu bölgeler hem o ülkedeki işsizlik oranının azalmasına hem de üretimin sağlandığı ülkede teknoloji transferinin ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bu da ülkenin ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır. Bu gibi etkiler sayesinde gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere yakınsamasını sağlamaktadır. Bu yakınsama ile beraber gelişmekte olan ülkelere küresel pazarda rekabet gücünü elde etmektedir.

2.5.3. Serbest bankacılık bölgeleri (Free banking zones)

Serbest bankacılık bölgeleri, 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır. ABD'nin bankacılık sektörü üzerindeki sınırlandırmalarını arttırması üzerine, ABD bankaları bu sınırlamalardan kurtulmak amacı ile yurtdışında şubeler açması ile birlikte ilerleme gösteren bir bankacılık çeşididir. Bu uygulama aynı zamanda “kıyı ötesi bankacılık” olarak bilinmektedir (Özdoğan, 2006: 13).

Kıyı bankacılığı, ülke dışından temin edilen fonların ülke dışında veya şartlara göre ülke içinde kullanımının gerçekleştiği, uluslararası devletsiz paraların fon fazlası bulunan merkezlerden fon açığı bulunan merkezlere aktarılması (transfer) edilmesi gibi finansal hizmetlerin yürütüldüğü; genellikle serbest bölgelerde faaliyet gösteren; ülke içindeki bankacılık sektörü üzerine düzenlenmiş kanuni düzenlemeler ve uygulamaların dışında tutulan, mali ve hukuksal ayrıcalıklar sayesinde müdahale, denetim ve vergi düzenlemelerinin en az düzeyde tutulduğu bankacılık türüdür. En geniş itibari ile bu şekilde tanımlanabilir. Geçmişte “vergi sığınağı” günümüzde ise uluslararası kıyı ötesi mali merkezler olarak adlandırılmaktadır (Güçlü, 2004: 1).

Kıyı bankacılığı ile ülkedeki uluslararası bankaları teşvik etmek, yabancı sermayeyi aşmak ve yabancı yatırım fonları ile ekonominin finanse edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Kıyı bankacılığı iki tür çeşitte faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Bunlardan birincisi kayıt üzerindeki merkezler olarak adlandırılan, daha çok vergiden

kaçınmak ve vergi yasal düzenlemelerinin uygun olduğu merkezlerde kayıtlı görülen merkezlerdir. Diğer ikincisi olarak fonksiyonel merkezler olarak adlandırılan, fon sağlayıp ve fon sattıkları işlem yaptıkları yerlerdir (Yiğit, 1999: 77).

2.5.4. Antrepolar (Bonded warehouse)

Antrepo, yabancı kaynaklı ürünlerin geçici bir süre için gümrük vergisi ödmeden bekletildiği ve gümrük idaresi tarafından denetim altında bulunan kapalı alanlardır. Yabancı ülkelerden birçok farklı yollarla getirilen ürünler antrepoya konulmaktadır. İhraç edilecek ürünlerin ülke içi vergilerden muafiyet bakımından antrepo rejiminden faydalanması mümkündür. Antrepoda bekletilen ürünler yeniden yabancı bir ülkeye gönderilebilir, başka bir antrepoya aktarılabilir veya başka bir ülkeye ithal edilebilir. Küresel ticareti kolaylaştırmayı sağlayan antrepo rejimi 17. yüzyıldan uygulanmaktadır. İhracatçı antrepodaki ürünlerini derhal piyasada satışa sunmak yerine, piyasa koşullarına göre en uygun zamanı bekleme imkânına sahiptir. İthalatçı da ürünleri görüp istediği miktarda satın alma imkânına sahiptir. Bu amaçla antrepoların kullanılması depolama ve stoklama giderlerinden tasarruf edilebileceği gibi bir defada yüklü alımın getirdiği mali ağırlıkların hafifletilmesini sağlamaktadır. Antrepolardan en iyi verimi ve faydayı sağlayabilmek amacının gerçekleşebilmesi için uluslararası ticaret yolları üzerinde kurulması gerekmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 49).

2.5.5. Serbest yatırım bölgeleri (Free investment zones)

Ekonomik özellikleri bakımından az gelişmiş bölgelerde yatırımları ve istihdam oranını arttırmak üzere firmalara sağlanan teşviklerle, avantajların sunulduğu serbest yatırım bölgeleridir. Bu bölgeler, yabancı yatırımcılar yerine yerel yatırımcılara verilmektedir. Bu tarz uygulamaların yerel kalkınma bölgelerinden ayıran en temel özellik, az gelişmiş bölgelere yatırım yapacak işletmelere sağlanan finansal avantajlar sayesinde, altyapı, vergi indirimi ve teşviklerle, işletmelerin mali yük ve yükümlülüklerini asgari düzeye indirerek firmaların bu bölgelere yatırım yapmalarını özendirilmektedir (Toprak, 2019: 16). Diğer bir ifade ile yatırım bölgeleri, yerel tüketim amacı ile gümrüksüz ithalatın gerçekleştirildiği bölgeyi tanımlamaktadır. Bölgenin tüketim ihtiyacını karşılamaya yönelik kurulmuş bölgelerdir (Orhan, 2003: 121).

2.5.6. Serbest şehirler (Free cities)

Serbest şehirler, serbest bölgenin bütünü itibari ile bir şehri tamamen kapsamı durumunda söz konusu olabilmektedir. Bir şehrin tamamını kapsayan, siyasi bakımından

tamamen veya kısmen bağımsız, temel faaliyeti transit ticaret olan ikametın serbest olduğu bölge olarak tanımlanabilir (Erdoğan ve Ener, 2005: 11).

2.5.7. Serbest çevre

Serbest çevre, limitli olarak yerel tüketim hedefine yönelik gümrüksüz ithalatın gerçekleştiğı alan olarak tanımlanmaktadır. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 50).

2.5.8. Gümrüksüz satış mağazaları (Duty free shops)

Gümrüksüz satış mağazaları genellikle havaalanları ve sınır kapılarında kurulan parfümeri, tütün ürünleri, alkol ürünleri ve bazı değerli ürünlerin perakende olarak satışının yapıldığı mağazalardır. Gümrük satış mağazaları dünya üzerinde yaygınlığı artmakta ve hızla gelişim göstermektedir (Toprak, 2019: 16).

2.5.9. Serbest limanlar (Free ports)

Yabancı üretimli malların kullanılması, tüketilmesi veya tekrar satın alınmak üzere liman içerisinde gümrük vergileri uygulanmadan veya asgari düzeyde gümrük tarifesinin uygulandığı alanlara serbest liman denir (Bakan ve Gökmen, 2014: 41). Serbest limanlar Hong Kong'da uygulamasının görüldüğü biçimi ile tamamen tüm bölgeye uzanır ya da Brezilya'nın Manaus Serbest Limanı gibi ülkenin sadece belirli bir alanını içine alacak şekilde sınırlı olan bölgedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 50).

2.5.10. İkiz fabrikalar (Maquiladora)

Uygulaması Meksika'da görülen bir serbest bölge çeşididir. ABD-Meksika sınırında kurularak ABD'da imal edilen parçaları gümrüksüz olarak ithal edip, bu parçaları monte ederek ürünlerin ihraç edilmesi şeklinde tanımlanana fabrikalardır. Yapılan bir tanımlamaya göre maquildor, üretimi farklı aşamalara ayıran bir süreçtir. Ek olarak her aşama farklı bir firma tarafından farklı bir ülkede gerçekleşmektedir. Sonuç itibarıyla mukayeseli üstünlüklerden faydalanmayı amaçlamaktadır. ABD-Meksika sınırında konumlanmış olan maquildorlar, ABD'de sermaye yoğun ürünlerin parçaları gümrük tarifesi uygulanmadan ithal edilmekte ve Meksika'daki ucuz işgücünden yararlandıktan sonra tekrardan geri alınmaktadır. Bu ürünler ABD'ye ithal edilirken Meksika'daki işçilerin yarattığı katma değer üzerinden vergi alınmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 51).

2.5.11. Serbest sigortacılık bölgeleri (Free insurance zones)

Serbest sigortacılık bölgesi, sigortacılık, işlemlerinde ortaya çıkabilecek zaman ve değer kaybını engellemek hedefiyle ülkede yürürlükte olan sigortacılık kanunlarından kısmen ya da tamamen muaf tutularak kurulan alanlardır. Bu bölgelerde yangın, kaza ve hayat sigortası gibi standart sigorta işlemleri faaliyet göstermektedir (Özdoğan, 2006: 14).

2.5.12. Serbest transit bölgeleri (Free transit zones)

Denize kıyısı olan ülkelerin, denize yakın olmayan ve yeterli çıkışı olmayan komşu ülkelerin, depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde kullanılması için, girişte kurduğu alana serbest transit bölge denir. Ürünlerin transit taşımacılık ile geçişinde gümrük vergileri, ithalat kontrolleri ve birçok yasal düzenleme uygulanmamaktadır (Erbaş, 2010: 14). Kıyı ülkeleri ile komşu ülkeler arasında yapılan karşılıklı anlaşmalarla birçok transit bölge tesis edilmiştir. Diğerleri ise transit taşımacılık lojistikleriyle, tüketiminde kullanılacak yerlerin birbirinden ayrılması amacıyla kıyı ülkesinde tesis edilmişlerdir (Toprak, 2019: 18). Genellikle transit bölgede malların üretilmesine izin verilmez. Transit bölgelerde ithal veya ihraç edilen malların depolanması ve yeniden ambalajlanması gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Belirli bir süre bu bölgede kalırken depolama süreleri kısıtlıdır. Çünkü bu bölgelerde sirkülasyon kısıtlıdır (Taştan, 2019: 11).

2.5.13. Özel ekonomik bölgeler (Special economic zones)

Özel ekonomik bölgeler (ÖEB) ülkeler kapsamında coğrafi bölgeleri içermektedir. Özel ekonomik bölgeler, endüstriyi, üretimi ve ihracata yönelik hizmetleri teşvik etmek amacı ile kullanılan coğrafi bölgelerdir. Ülkeler genelinde ekonomik kalkınma stratejisinin bir parçası olarak kullanılmaktadır (Wang, 2010: 1). Bu bölgelerin kendine özgü kanun yönetmeliklere sahip olması, devletin dış ticaret üzerindeki denetim ve vergi uygulamalarından kısmen vazgeçmesi ve devletin bu bölgelere müdahalesinin çok daha az seviyelerde olması daha rahat serbest ticaret gerçekleştirilmesine neden olmaktadır (Çakmak, vd. 2019: 55). Özel ekonomik bölgelerin başarısını engelleyen bazı engeller bulunmaktadır: Elverişsiz alanlar ve yüksek sermayeye ihtiyaç duyması, rekabetçi olmayan politikalar, geçici vergi indirimlerine güvenme, yetersiz işgücü politikaları, sübvansede edilmiş kira ve diğer hizmetler, kullanışsız kontroller, yetersiz idari yapılanma veya çok fazla idari yapılanma, altyapı geliştirmelerinde özel kuruluşlar ve hükümetler arasında zayıf işbirliği gibi faktörler sayılmaktadır (FIAS, 2008: 5).

Özellikle Asya ülkelerinde ekonomik büyümeyi ilerletmek ve canlandırmak için pek çok ülkede kurulmuştur. 20. yüzyılın sonlarına doğru Asya ülkelerindeki başarısı sayesinde büyük destek görmüştür. Çin’de kurulan özel ekonomik bölgeler Çin’in dünyaya açılan penceresi olmuştur. 1979 yılında Deng Xiaoping döneminde kurulan özel ekonomik bölgeler, ihracat üretim bölgelerinin yeni bir çeşididir. İlk olarak Hong Kong’un kuzeyinde Shenzhen’de kurulmuştur. Bu bölgenin devamı niteliğinde olan dönemde, Shantou, Zhuhai ve Xiamen’de kurulmuştur. Özel ekonomik bölgelerde yabancı sermayeyi ve teknolojiyi ülkeye çekebilmek maksadı ile düşük ücret ve vergi mevzuatlarında ayrıcalıklar sunarak kolaylıklar sağlamaktadır. Bölgedeki ürünlerin büyük bir kısmı, spor ayakkabı, oyuncak, hazır giyim ve elektronik ürünlerden meydana gelmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 52). Bu bölgelerde üretilen bu ürünlerin başarısı ile Çin küresel pazarda uluslararası ticarete etkin bir güç haline gelmiştir. Üretilen bu ürünler dünyanın her alanına ihraç edilmekte Çin’in teknoloji transferi ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmekte oldukça başarılı olduğunu göstermektedir. Çin’in dış ticaretteki bu başarısı dünyadaki en önemli ekonomilerden biri olmasını sağlamıştır. Özel ekonomik bölgelerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması özellikle başarılı bir dış ticaret politikasına ve ülkelerin siyasi ilişkilerine bağlıdır. Elbette Çin’deki ucuz işgücünün yabancı sermaye açısından cazip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak, serbest ticaret bölgeleri yukarıda belirtilen başlıklar altında yapılan tanımlar itibari ile literatürde farklı anlamlar içermektedir. Ancak serbest bölgeler çok yönlü uygulamaları ve faaliyetleri ile kesin bir şekilde birbirinden ayırım yapılmak mümkün olmamaktadır. Birçok farklı yönden kurulan serbest bölgeler, ülkelerin konumları, ihtiyaçları ve gelişmişlik düzeyleri gibi özelliklerine göre faaliyet göstermektedir. Farklı özellikler itibariyle çeşitlilik gösteren bu serbest bölgelerdeki ana hedef, dış ticaretin gelişmesi, istihdamın artırılması, döviz girdilerinin artırılması, teknoloji transferlerinin artırılması ve yabancı yatırımcıların ülke içine çekilmesidir. Her serbest bölge çeşidi bu ana hedefler üzerine kuruludur. Bu hedeflerini gerçekleştirmek ve ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınmasını ilerletmek amacıyla faaliyet göstermektedirler. Barındırdıkları bu özellikler bakımından çeşitli siyasi ve ekonomik anlaşmalar ile ülkeler arasında işbirliği ile kurulmaktadır.

2.6. Yeni Bir Serbest Bölge Kurulurken Dikkat Edilen Kriterler

Serbest bölgeler kurulurken bazı dikkat edilmesi gereken koşullar mevcuttur. Bunlar: Serbest bölgelerin ülke ve bölge ekonomisine, istihdama ve üretime katkısı gibi getirileri

değerlendirilmelidir. Kara, deniz, hava ve demiryollarına yakınlığı ve kurulacağı şehrin ticaretti önemi değerlendirilmelidir. Serbest bölgelerin başarılı olması sonucunda büyümesi gerektiğinde büyüme alanının en iyi şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Hinterlandının büyük olması gereklidir. Serbest bölgelerin kullanım hedefi belirlenmeli, altyapı imkânlarının ve çevreye ne yönde zararı olacağının hesaplanması gerekmektedir. Serbest bölgelerde yapılacak harcamaların finansmanının nasıl temin edileceği ne kadar sürede gerçekleşeceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Serbest bölgelerde kurulacak yapıların, binaların en yüksek şekilde verimliliğinin alınacağı şekilde tasarlanması ve bu hedeflerin gerçekleşmesi noktasında iyi bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 53). Serbest Bölgelerin kurulurken dikkat edilmesi gereken kriterler genellikle Dünya genelinde kurulan tüm serbest bölgeler için geçerliliğini korumaktadır.

2.7. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisine ve Dış Ticarete Etkileri

Serbest bölgeler kurulurken nihai hedeflerinin temelinde küresel pazarda söz sahibi olmak ve uluslararası ticaretten aldığı payı artırma arzusu yatmaktadır. Serbest bölgeler kuruldukları ülke ve bölgelerin kalkınmasını sağlamaktadır. Ülke ekonomisinin büyümesine, istihdamın artmasına, yabancı sermayeyi ülke içinde tutmasına ve teknoloji transferlerinin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkının yanında serbest bölgeler kuruldukları alanın bölgesel olarak gelişimini hızlandırmakta bölgesel olarak refahın artmasını sağlamaktadır. Serbest bölgelerin kurulmasının sunduğu teşvikler, fırsatlar ve avantajların yanı sıra birçok olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Her yapılan ticari faaliyetin getirdiği kazançlar ile birlikte götürdüğü kayıplar bulunmaktadır. Önemli olan bu kayıpları ve olumsuz etkileri en az seviyeye indirebilmektir. Özetle serbest bölgeler, hem olumlu hem de olumsuz avantajlar sunmaktadır.

2.7.1. Serbest bölgelerin olumlu etkileri

Serbest bölgelerde altyapı tesislerin pahalı olması sebebinden kaynaklı olarak, serbest bölgeleri işletme olarak faaliyete geçiren firmalara çok yüksek düzeyde kâr oranı kalmamaktadır. Genellikle serbest bölgelerin ekonomiye doğrudan katkılarından öte daha fazla dolayı katkıları olduğu görülmektedir (Özdoğan, 2006: 18).

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine birçok olumlu etkileri bulunmaktadır. Serbest bölgelerin en önemli katkısı ülkelerin döviz girdilerinin artmasını sağlamaktadır. Serbest bölgeler özellikle döviz girdileri sayesinde ihracatı arttırmakta ve ihracat artışı ile beraber dış ticaret pazarının genişlemesini sağlamaktadır. Serbest liman olarak faaliyet gösteren

bölgeler, yabancı gemilere hizmet verilen servisler, depo ve antrepo gibi yerlerin kiralanmasından kazanılan kira gelirleri, ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı (+) bakiye vermesine katkı sağlamaktadır. İthal girdi ile üretim yapan yerli ihracatçı şirketlerin gümrük vergisinden muaf tutularak mal girişi olanağı sağlayarak, yabancı rakipleri ile aynı şartlarda üretim imkânı sağlayarak rekabet etmesini sağlamaktadır. İstihdam olanaklarının artmasına ve işsizliğin düşmesine pozitif katkılar sağlamaktadır. Firmalar su, elektrik, üretim ve servis gibi temel girdiler bulundukları ülkelerden temin edileceği için serbest bölgelerdeki ticari faaliyetler ülke ekonomisinin katma değerinin yükselmesine fayda sağlamaktadır. Üretim odaklı serbest bölgelerde yabancı sermaye yatırımları, teknoloji girişini arttırmakta ve bu da teknoloji transferlerinin artmasını sağlamaktadır. Serbest bölgelere toplu olarak getirilen mallar ihtiyaç halinde küçük parçalar halinde ülkeye ithal edilme olanağı sayesinde sadece gümrük vergisi ve depolama giderleri ödeneceğinden üretim maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır. Yeni ticaret sistemleri ve yeni ekonomi politikaları için deneme bölgesi olarak kullanılabilir (Karaduman ve Yıldız, 2002: 137-138).

2.7.1.1. Serbest bölgelerin ihracat açısından sağladığı etkiler

Serbest bölgeler ülke ekonomisine ihracat açısından önemli katkılar sağlamaktadır. Serbest bölgeye transfer edilen mallar ihracat olarak sayılmaktadır. İhracatçı gerekli tüm işlemlerini tamamladıktan sonra mallarını serbest bölgeye göndermekte ve bu bölgede depolamaktadır. Daha sonra ihracat formaliteleri uygulanmaksızın mallarını bölgeden diğer ülkelere gönderme fırsatı bulabilmektedir. İhracatçı bölgede depoladığı mallarını uluslararası piyasayı takip ederek en uygun koşulları değerlendirerek satış yapma imkânı elde etmektedir. Bunun sonucunda ihracatçı daha iyi rekabet olanakları sağlamaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 99). Rekabet olanağının artması firmaların uluslararası piyasada daha etkili bir şekilde ticari faaliyette bulunmasını sağlamaktadır. Yerli ve yabancı firmaların büyümesini ilerletmekte, kâr oranlarını ve döviz girdilerini arttırmaktadır. İhracatın gelişmesi ile beraber döviz girdilerinin artması ödemeler bilançosunun iyileşmesini sağlamak ve dış ticaret açığının azalmasına olumlu etkilemektedir.

Serbest bölgelerde gerçekleştirilen ihracat gelirlerinin artması, dış ticaret pazarlarının gelişmesini sağlamaktadır. Bu gelişim sayesinde elde edilen ihracat, hizmet ve işgücü kazançları direkt olarak döviz kazançlarıdır. İhracat açısından bir önemli diğer katkısı ise tekrardan ihracat ve yurtdışından ithal edilen ürünlerin başka bir ülkeye tekrardan ihracatın yapılarak ihracatçıların yararlanmasını arttırmaktadır (Özdoğan, 2006: 19).

Aynı zamanda serbest bölgelerde gerçekleştirilen ticari faaliyetler içerisinde bulunan şirketlerin hammadde, ara mal ve temel altyapı ihtiyaçlarını bulundukları ülkeden karşılamaları firmalara kolaylık sağlamak ve böylece ev sahibi ülkenin ihracatında sayılacak bu ürünler, ihracatı arttırıcı etki göstermektedir (Bakan ve Gökmen, 2014: 38).

Serbest bölgeler firmaların tüm ticari faaliyetleri sonucunda ihraç ettiği ürünler sayesinde ülke ekonomisine doğrudan ve dolaylı olarak olumlu etkiler getirmektedir. İhracat sayesinde elde edilen bu gelirler hem firmaların hem ülke ekonomisinin gelişimine pozitif bir katkı sağlamaktadır. İhracat sayesinde ev sahibi ülkenin döviz girdilerinin artmasını sağlamaktadır.

2.7.1.2. Serbest bölgelerin ithalat açısından sağladığı etkiler

Serbest bölgelerde yapılan ticari faaliyetlerin ithalat üzerindeki etkilerini 4 grupta değerlendirebilmek mümkündür. Birinci özellik zaman açısından; serbest bölgelerde ithalatın doğrudan ve zamanında gerçekleşmesini sağlar. Yerli üretime dâhil edilen hammadde, ara mallar ve doğrudan tüketim mallar serbest bölgelerdeki firmalar tarafından daha erkenden serbest bölgelere getirilebilir. Bu sürecin hızlanması sayesinde firmalar zaman kaybına uğramadan, gereklilik halinde ithal girdileri kolaylıkla temin edebilir. İkinci özellik ise stok ve stoklama maliyeti açısından; yerli firmaların ithal girdileri zaman açısından daha hızlı temin edebilmesi sayesinde fazla stok tutma, depolama ve bunun maliyetine katlanmaktan kurtulabilir. İthal girdilere hızlı bir şekilde ulaşmaları bu maliyetlerin azalmasını sağlar. Üçüncü özellik ithalat vergileri açısından; yerli firmalar gereklilik halinde girdilerini serbest bölgede depolarlar ve bu girdilere gereksinim duyduklarında küçük parçalar halinde ithal ederler. Yapılacak olan ithalatın küçük parçalar halinde ithal edilmesi hem taşımacılık maliyetini azaltmak hem de vergi miktarının daha düşük olmasını sağlamaktadır. Küçük parçalar halinde ithalatın gerçekleşmesi büyük ve tamamen toplu ithalata göre daha düşük vergi ödenmesini sağlayacaktır. Bu durum ithalat vergisini azaltmaktadır. Dördüncü ve son özellik kalite güvencesi açısından; serbest bölgelere transfer edilen girdiler firmalar tarafından yerinde görülüp inceleme imkânı bulunmaktadır (Orhan, 2003: 121-122). Bu özellikler değerlendirildiğinde serbest bölgedeki firmaların zaman, depolama ve stok, ithalat vergileri ve kalite güvencesi açısından ithalata pozitif etkilemektedir. İthalata sağladığı bu olumlu etkiler firmaların maliyetlerinin düşmesine ve daha etkin bir rekabette bulunmalarını sağlamaktadır. Bu gibi etkiler firmaların gelişimini ve kârlılık oranlarının artmasını sağlamaktadır.

2.7.1.3. Yabancı sermaye girişi ve teknoloji transferi etkisi

Yabancı sermaye girişi, serbest bölgelere düşük riskin olması ve sunulan çeşitli ayrıcalıklardan dolayı kârlılığının yüksek oranda olması nedeni ile daha kolay gelmektedir. Serbest bölgelerin gümrük ve vergi ayrıcalıklarının sunduğu avantajlar ile yabancı yatırımcılar açısından uygun koşullara sahip yerleşim alanlarıdır (Uzandaç, 2008: 41). Yabancı yatırımcılar için cazip hale gelen serbest bölgeler ev sahibi ülkeye yabancı sermayenin transfer akışını hızlandırmaktadır. Yabancı sermayenin serbest bölgeye gelmesi ile ülkedeki teknoloji transferinde artış gerçekteşmektedir.

Üretim odaklı serbest bölgelerde yabancı sermaye akışında artış gözlemlenmektedir. Yabancı sermaye farklı düzeylerdeki teknoloji transferi girişine neden olacaktır. Özellikle yüksek ve orta yüksek seviyedeki teknolojilerin girişi ülke ekonomisi için pozitif bir katkı sağlayacaktır. Üretimde kullanılan ana ve ara girdilerin yerli üretim ile sağlanıyorsa ülke ekonomisinde oluşturulan katma değer artacaktır (Toprak, 2019: 25).

Bu katkıları sayesinde yabancı sermayenin beraberinde getirdiği teknoloji transferi özellikle gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) için oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek amaçlı uyguladığı çeşitli politikalar sayesinde teknoloji seviyesini bir üst aşamaya ulaştırma fırsatı bulmaktadır. Günümüz dünya ekonomi sisteminin yüksek teknolojik cihazlar ve makinalar ile üretiminin sağlanması tüm ülkeler için teknoloji transferinin oldukça önemsenmesi gereken bir meseledir. Teknoloji transferini gerçekteştiren ve yabancı sermayeyi kendi ülkesinde başarı ile elde tutmayı başaran ülkeler, küresel pazarda daha etkili bir konuma gelerek söz sahibi olur ve rekabet gücünü arttıırırlar. Sadece küresel pazarda söz sahibi olmasından öte teknoloji transferleri ülkelerin uluslararası siyaset politikalarında daha etkin söz sahibi olmalarını sağlamaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi teknoloji transferini ne kadar etkin kullandığı ve bu transferler sayesinde kendi teknolojisini ilerletip daha üst seviyeye çıkarması ile doğrudan ilişkilidir. Sonuç itibari ile teknoloji transferleri ve yabancı sermaye girişi günümüz teknolojisi ve ekonomi sisteminde ülkeler için önemli bir yer kaplamaktadır.

2.7.1.4. Döviz kazandırıcı faaliyetlere etkisi

Serbest bölgelerde ticari faaliyette bulunan firmaların hammadde, ana mal, ara mal ve diğer girdileri ev sahibi ülkeden karşıladıkları sürece yapılan mal satışı ihracat olarak değerlendirildiğinden, ülkenin ihracat hacmi genişleyecektir. Bu işlemler genellikle ara

malzeme satışında, tüketim malzemesi satışında ve serbest bölgelerde inşaatı devam eden firmalara yapılan malzeme satışında görülmektedir (Bulut, 2005: 12-13).

Serbest bölgelerdeki her türlü ekonomik faaliyet döviz kazandırıcı özelliktedir. Aynı zamanda serbest bölgelerin döviz tasarrufuna katkısı da bulunmaktadır. Üretimde kullanılan yerli girdilere yapılan ödemeler, yerli işgücüne ödenen ücretler, bölgede kullanılan hizmetler, yabancı sermayenin yerli ortağı var ise ona yapılan kâr ödemeleri döviz kazandırıcı faaliyetlerini oluşturmaktadır (Özdoğan, 2006: 19). Serbest bölgedeki firmalardan alınan her türlü vergi, resim ve harçlar da döviz geliri sağlamaktadır. Serbest bölge aracılığıyla ile gerçekleştirilecek olan transit ticareti faaliyetleri önemli bir döviz geliri kaynağıdır (Erdoğan ve Ener, 2005: 100).

2.7.1.5. İstihdam Etkisi

Serbest bölgelerin en önemli olumlu etkilerinden birisi de gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı istihdam sorununa çözüm olanağı sunmasıdır. Serbest bölgelerdeki faaliyetlerde kullanılacak işgücünün ev sahibi ülkeden temin edilmesine bağlıdır. Ev sahibi ülkeden işgücünün sağlanması istihdam oranlarının artmasını sağlayacaktır. Ancak işgücü emeğin ücretinin daha düşük olduğu başka bir ülkeden sağlanırsa, istihdam olanakların komşu ülkeler tarafından doldurulması tehlikesini oluşturabilir (Zübeyir, 2018: 39). Bu nedenle temin edilecek işgücünün özellikle ev sahibi ülkeden sağlanması gereklidir.

Gelişmekte olan ülkelerde yatırım ve üretimin artırılması işsizliğe karşı alınabilecek en önemli tedbirlerden biridir. Serbest bölgelere yapılan yatırımlar işgücüne olan talebi arttıracak ve bu sebeple işsizlik oranını azaltacaktır. Elbette serbest bölgelerin istihdam üzerindeki etkisinin büyük olması, bölgenin çeşidine ve fonksiyonuna bağlıdır. Küçük çaplı bir serbest bölge istihdam sorununa çözüm olamayacaktır. Ancak çok fonksiyonlu büyük bir serbest bölge, istihdam sorununa önemli katkılar sağlayacaktır (İnan, 2007: 113).

2.7.1.6. Transit ticaret, liman ve taşımacılık faaliyetlere etkisi

Serbest bölgelerde transit taşımacılık çok önemli bir kavramdır. Transit taşımacılık ekonominin hareketlenmesine ve döviz girdilerinin artmasına neden olmaktadır. Serbest bölgelerin bulunduğu bölgelerde transit taşımacılık gelişim göstermektedir. Önemli uluslararası ulaştırma yollarına yakın olan bir ülkede kurulacak olan serbest bölge, liman hizmetleri ve çevre kolaylığı sayesinde, uluslararası taşımacılığın bu ülkeye gelmesine neden olacaktır. Bu sayede taşımacılık sektörü gelişme gösterecektir (Özdoğan, 2006: 20). Serbest bölgelerin transit ticaretin yaygın olarak kullanıldığı alanlarda kurulması lojistik

sektörünün gelişmesini ve daha hızlı bir pazarlama sürecinin gerçekleşmesine neden olacaktır.

Özet olarak kurulan serbest bölgeler uluslararası taşımacılık merkezlerine yakın olması uluslararası taşımacılığı ülkeye getireceği gibi, aynı zamanda yerli ve yabancı para cinsinden taşımacılık gelirlerinin artmasını da sağlayacaktır (Orhan, 2003: 123).

2.7.1.7. Finans merkezi yaratması ve kıyı bankacılığı açısından etkileri

Kıyı bankacılığının gelişimi ve ilerleyişi için en elverişli ortamlardan birisi serbest bölgelerdir. Serbest bölgelerde kontroller neredeyse yok denilebilecek kadar azdır. Yasal mevzuatların uygulanışı, sermaye denetimi, çeşitli imtiyazlar ve ayrıcalıklar ile serbest bölgelerde oldukça esnek bir yapı mevcuttur. Bu esnek yapı sayesinde kıyı bankaları faaliyetlerini yürütebilmektedir. Serbest bölgelerde hizmet, üretim, ithalat ve ihracat alanında faaliyet gösteren firmalara, kıyı bankaları olarak sağladığı bir takım hizmetler sayesinde ekonomiyi hareketlendirmektedir. Kıyı bankaları sunduğu bu hizmetlerle beraber, firmaların fon fazlalıklarını kullanma konusunda da faaliyet göstermektedir. Hem firmaların fonlarını değerlendirebilmeleri hem de kıyı bankacılığın gelişimi serbest bölgelerin varlığı sayesinde gelişim gösterebilmektedir. Bu gelişimin temelinde ise serbest bölgelerin esnek yapısından kaynaklanmaktadır.

2.7.1.8. Yeni ekonomi politikalarının denenmesi

Serbest bölgeler gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için bir deneme alanı olarak kullanılabilir. Daha çok gelişmekte olan ülkeler için yeni ekonomi politikaların denenmesi daha önemlidir. Yasal uygulamaların esnekliği ve bağımsız yapısı sayesinde yeni politikaların denenmesi için elverişli bir ortama sahiptir. Yeni ekonomi ve maliye politikaların serbest bölgelerin üzerinde uygulanması, başarılı ve başarısız yönlerinin görülmesini sağlayacaktır. Yeni politikaların başarılı olması sonucunda, ekonominin gelişimine olumlu etki sağlamakta ve uygulanan politikanın geliştirilerek daha ileri bir seviye çıkarılmasını etkileyecektir. Bu politikaların başarılı olması sonucunda ülke genelinde bulunan tüm serbest bölgelerde uygulanışını kolaylaştıracaktır. Eğer uygulanan politikanın başarısız olması sonucunda, uygulanan politikalarının eksikliklerinin ve düzeltilmesi gereken noktalar açısından tespit edilmesini sağlayacaktır. Bu sayede yeni ekonomi politikalarının denenmesi ülkelerin gelişimi için oldukça önemlidir.

2.7.1.9. Bölgesel amaçlara ulaşmada olumlu etki

Serbest Bölgeler Kanununda net olarak belirtilen amaç ve hedeflere göre, bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılması yanında tüm bölgelerde mevcut olarak bulunan, atıl kapasitelerin canlandırılması, ülkelerin yerel ve bölgesel ekonomik kalkınması, istihdamı, endüstriyi geliştirme, üretim artışı, teknoloji transferi ve sosyal refahı sağlama gibi amaçlar ile bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek mümkündür (Toprak, 2019: 28). Bu amaçlar ve hedefler doğrultusunda bölgesel farklılıklar azaltılarak dengeli bir bölgesel kalkınma sağlayacaktır.

2.7.1.10. Turizm ve fuarlar üzerindeki etkisi

Serbest bölgeler, kuruldukları bölgelerde faaliyet gösteren tüm ekonomik faaliyetler doğrultusunda düzenlenecek fuarlar ile ülke turizminin gelişmesini ve yabancı yatırımcının ülke içine çekilmesini sağlayacaktır. Bu düzenlenecek olan fuarlar sayesinde zaman içerisinde hem turizmin gelişmesini sağlayacak hem de bu fuarlar sayesinde yeni ticari faaliyetlerin bölge içinde görülmesini sağlayacaktır. Turizm gelirlerinin artmasına olumlu bir etki sağlayacaktır.

2.7.2. Serbest bölgelerin olumsuz etkileri

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine birçok olumsuz etkileri bulunmaktadır. İhracat odaklı serbest bölgelerde montaj alanında üretim yapan firmalarda üretimde kullandıkları girdileri ithalat yolu ile üçüncü ülkelerden sağladıklarından üretim arttıkça ithalatta artacak ve bu olay bir ithalat baskısının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Serbest bölgeler kuruldukları il ve ilçe çevresinde, nüfus ve sosyal yapının değişmesine neden olacaktır. Bu değişiklik ile beraber bazı sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev ve lokavtın yasak olması, ücretlerin düşük olmasına neden olacaktır. Bu olay ise ücret piyasasında ikili ücret düzeyinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Serbest bölgelerin yaygınlaşması, hükümetin ekonomiyi denetlemek amacıyla belirlediği ekonomik ve mali politikaların dışındaki ticari faaliyetlerin artmasına neden olacaktır. Bu da hükümetin ekonomiyi yönlendirmedeki gücünün azalması anlamına gelmektedir. Serbest bölgeler iyi ve etkin bir biçimde yönetilmediği takdirde ülkede kaçakçılığın artması ve serbest bölgenin kurulduğu alana göre çevre kirliliğinin artması gibi olumsuz etkilerin meydana gelmesine neden olacaktır (Karaduman ve Yıldız, 2002: 138-139).

2.7.2.1. İthalat baskısı yaratma

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmalar rekabet içerisinde bulundukları için, gereksinim duydukları hammadde ve girdileri, ev sahibi ülkeden daha ucuza bulduklarını satın alarak serbest bölgeye getirebilirler. Yabancı ülkelerdeki üretim faktörleri fiyatları serbest bölgenin bulunduğu ev sahibi ülkeden daha ucuz ise, serbest bölgelerdeki ithalat eğilimindeki artış ülkenin geri kalan kısmının ithalat eğilimi artışına oranla daha yüksek olması sonucunu verir (İnan, 2007: 119). Yani serbest bölgede üretim yapan firmaların üretimde kullandıkları girdileri daha ucuza yabancı ülkelere temin etmesi sonucunda ithalat oranları artış göstermektedir. Bu da ithalatın ihracattan fazla olmasına neden olacaktır. Sonuç itibarıyla dış ticaret açığının artmasına neden olacaktır. Bu durum serbest bölgenin bulunduğu ev sahibi ülkenin hedeflediği bir politika değildir.

Serbest bölgelerde üretimde bulunan yabancı sermayeli firmaların ithalatlarında bölge avantajlarından yararlanarak daha düşük maliyetli üretim yapabilme fırsatı bulunmaktadır. Yaptıkları ithalatlarda alınan gümrük vergilerinin etkinliği düşük ise, yerli firmalar maliyet ve kalite açısından avantajlı konumda olan yabancı firmalar ile rekabet edemeyecek duruma gelir. Bu durum bir ithalat baskısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumu engellemek amacıyla gümrük mevzuatında değişiklikler ve yurtiçine ithalat engelleri koyarak çeşitli tedbirler alınmaktadır (Zübeyir, 2018: 40).

2.7.2.2. Serbest bölge firmalarının yerli firmalara rakip olması

Serbest bölgeler, yerli firmaların yabancı firmalar ile rekabet etme olanağını sağlamaktadır. Özellikle, ulaştırma maliyeti önemli bir dezavantaj ise serbest bölgeden diğer ülkelere yapılan ihracat maliyeti azalacağı için yabancı firmalar, yerli firmalar açısından ciddi bir rakip durumuna gelmektedir. Ulaştırma maliyetlerindeki bu düşüşe paralel olarak, yabancı firmalar üretim faktörlerinin ucuz olmasından yararlanacağı için uluslararası pazarda ülkenin firmalarını rekabet dışı bırakabilmektedir (Büyükyılmaz, 1997: 31).

Yüksek teknolojik yapıya ve kalifiye eleman gücüne sahip yabancı firmalar, yerli firmaları teknolojik gelişimine öncülük edip üretim standartları ve istihdam kalitesinin gelişmesine katkıda bulunur. Bölgelerde ihracat ağırlıklı faaliyet gösteren yabancı firmalar, yerli firmalara dış pazara açılma ve kaliteyi arttırmada öncülük ederken, yabancı firmaların yerel firmalara göre daha çok kaynağa ve daha büyük piyasa gücüne sahip olması iç piyasada yerli firmalara rekabetçi baskılar oluşturabilir (Zübeyir, 2018: 41).

Yabancı firmalar ile rekabet etme gücü zayıflayan yerli firmaların, ticari faaliyetlerini sürdürmesi zorlaşmaktadır. Uzun vadede iç ve dış pazarda etkin bir biçimde rekabet etme gücü azalacağından, yerli firmaların kazançları olumsuz düzeyde etkilenecektir.

2.7.2.3. Sosyal yapının bozulması ve ücret eşitsizliğinin artışı

Serbest bölgelerin kuruldukları alanlarda sanayi merkezi olarak gelişmesi, sanayilerin serbest bölgelere yakın olması, yatırımların bu bölgelerde yoğunlaşmasına sebep olmakta bu durum nüfus ve sosyal yapıda değişiklikler görülmesine sebep olmaktadır. Bu değişiklik aynı zamanda yatırımların bölgesel dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Serbest bölgelerde grev, lokavt gibi yasakların bulunması nedeniyle işçi ücretleri, yurtiçindeki işçi ücretlerinden daha düşük seviyelerdedir. Bu durum ikili ücret düzeyinin doğmasına neden olmakta ve ücret adaletini bozmaktadır (Zübeyir, 2018: 41). İkili ücret düzeyinin oluşması hem sosyal sınıf farklılıklarının oluşmasının temelini oluşturmakta hem de gelir eşitsizliği adaletsizliğini oluşturmaktadır. İkili ücret düzeyinin oluşması ile beraber bireyler ücret düzeyi daha yüksek olan iş koluna taleplerini arttırmaktadır.

2.7.2.4. Tekelleşme

Serbest bölgeler ülkedeki işletmelerin tekelleşme sürecini hızlandırabilmektedir. Örneğin küçük ve orta boy firmaların ürettiği parçaları, yüksek maliyetli ve uluslararası standartlarda bulunmayan bir otomobil fabrikası, tesisini serbest bölgeye taşıması ve ithali serbest olduğundan aynı parçaları yurtdışından karşılaması, yurtiçinde yaygın bir şekilde faaliyette bulunan bu tür küçük ve orta boy firmaların hızla çökmesi görülebilir. Bunun yanında alıcının daha iyi ambalajlamaya önem verdiği bir durumda yurtiçinde üretilen mallar serbest bölgeden sağlanana göreceli ucuz ambalaj malzemelerinin kullanılmasıyla beraber serbest bölgede ambalajlanabilecek, bu durumda ülke içindeki ambalaj sanayi olumsuz etkilenecektir (Büyükyılmaz, 1997: 31).

2.7.2.5. Ekonomiye yönlendirmedeki etkinliğin azalması

Serbest bölgelerde denetim düzeyi oldukça düşük ve kontrol mekanizması açısından esneklikler bulunmaktadır. Bu esnekliklerin sebep olduğu çeşitli yasal mevzuatlardan sağlanan istisnalar ekonomi ve mali politikalarının etkin bir biçimde yürütülmesini engellemektedir. Serbest bölgelerdeki bu esneklikler sayesinde hükümetin ekonomiye yönlendirme gücü azalmakta ve uygulanan politikaların etkin bir biçimde yürütülmesi

zayıflamaktadır. Ekonomiyi yönlendirmedeki gücü zayıflayan hükümetler belirlediği politikaların uygulanışı ve bunların piyasaya tepkisinin aksamasına, geç bir şekilde karşılık vermesine ve bu politikaların başarısının istenilen düzeyde gerçekleşmemesine neden olacaktır.

2.7.2.6. Yatırımların dengesiz dağılımı

Sanayi merkezleri çevresine kurulan serbest bölgelerin gelişimi, yatırımların bölgesel dağılımını olumsuz etkilemektedir. Dışsal ekonomilerden yararlanmak üzere sanayilerin birçoğu serbest bölgelere yakın çevrelere yoğunlaşması bölgeler arasında, ekonomik ve sosyal dengesizliklerin artmasına neden olacaktır. Bu dengesizlik sosyal refahı azaltacaktır. Ayrıca altyapı ve tesis yatırımlarının devlet bütçesinden karşılanması devletin kaynaklarını olumsuz etkileyecektir (Zübeyir, 2018: 42). Serbest bölgelerin ve sanayilerin belirli bir alanda yoğunlaşması, yatırımların ve çeşitli işgücü faaliyetlerin belirli bir bölgede toplanmasına neden olacaktır. Bu nedenle yatırımlar bölgeler içerisinde dengesiz dağılırarak, dengeli bir bölgesel kalkınmayı engelleyecektir. Bu aynı zamanda belirli bir bölgede işsizliği azaltacak ve o bölgeye göçlerin artmasına neden olacaktır. Bu yüzden hem dengesiz yatırımlar hem de dengesiz bir bölgesel kalkınma gerçekleşecektir.

2.7.2.7. Kaçakçılık ve diğer yasadışı faaliyetler

Serbest bölgelerde, kaçakçılık ve benzeri yasadışı faaliyetler açısından uygun ortam mevcuttur. Ancak kaçakçılık faaliyetleri yeterli kontroller yok ise, serbest bölgeler dışında da görülebilmektedir. Serbest bölgelerin iyi belirlenen sınırları, güvenlik açısından oldukça yeterli düzeyde olması ve giriş çıkışların kontrol altına alınması sayesinde kaçakçılık faaliyetlerinden söz edilemeyecektir (Çiçek, 2005: 26).

2.7.2.8. Çevre kirliliğine yol açması

Serbest bölgelerin faaliyetleri sonucunda çevre kirliliği meydana gelebilir. Bölgede ekonomik faaliyetlerin öncelik olarak belirlenmesi çevrenin korunmasını göz ardı edebilir. Çevre politikalarının uygulanmasını önleyebilir (Büyükyılmaz, 1997: 32). Çevre kirliliğinin meydana gelmesi ile deniz ve göller, hava kirliliği, gürültü kirliliği gibi çeşitli çevre kirlilikleri ortaya çıkmaktadır. Kirliliği azaltıcı yönde kurulacak tesislerin yetersiz olması da kirliliğin önüne geçememektedir. Çevre kirliliği ile birlikte o bölgede yaşayan bireylerin ve doğal yaşam alanı olan hayvanların yaşam alanları tehlike altına girmektedir.

2.7.2.9. Yabancı yatırımların katkısının azalması ve transfer fiyatları sorunu

Serbest bölgelerde her türlü ticari ve hukuki kolaylıkların tanınmış olması yabancı sermayeli firmaları çeşitli vergilerin yanı sıra kurumlar vergisi de ödememek için kârlarının önemli bir kısmını normal yoldan değil de “transfer fiyatları” uygulamak yolu ile ana firmaya aktarmak eğilimine yönelebilmektedir. Böyle bir durumun yaşanması sonucunda bölgenin oluşturduğu katma değer, potansiyel değerinin altında kalabilir (Büyükyılmaz, 1997: 32).

2.7.2.10. Dünya konjonktüründe duyarlılık

Serbest bölgelerde kurulacak olan emek-yoğun teknolojiye ve ihracata yönelik endüstriler dünya konjonktürüne karşı çok duyarlı olacaklardır. Dünyada meydana gelecek bir ekonomik bunalım önce bu tür endüstrilerin ürünlerine karşı yöneleceğinden, ihracat gelirlerindeki ani daralma sebebi ile ülke ekonomisi bundan çok fazla zarar görecektir (Büyükyılmaz, 1997: 32-33). Bu da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da ülke refahını ve büyümesini negatif yönde etkilemektedir.

2.8. Değerlendirme

Serbest bölgelerin kuruluş hedefleri arasında, dış ticareti geliştirmek, ihracat ve üretimi arttırmak, yabancı sermayeyi ülke içinde barındırmak, teknoloji transferi girişini arttırmak, yeni istihdam alanları oluşturmak ve döviz girdisini arttırmak yer almaktadır. Bu belirli amaçlar çerçevesinde kurulan serbest bölgeler tüm ülkelerde genellikle aynı özellikleri barındırmaktadır. Bu bölgeler aynı özellikleri barındırmak ile beraber ülkelerin belirlediği ekonomi ve mali politikaların uygulanışları açısından farklılık göstermektedir. Ayrıca kurulan bölgeler; stratejik konumu, coğrafi özellikleri, hinterlandı, transit noktalara ve limanlara yakınlığına göre uygulanışları farklılık göstermektedir. Şehir içinde ayrılmış alanlara kurulan bu bölgeler özellikle teknoloji transferi açısından oldukça önemlidir. Yeni teknolojik bilgi ve sermaye birikiminin ülke içine transfer edilmesi ve bu sermayeden faydalanarak sanayi sektörünün daha ileri düzeyde teknolojik makineler ile üretim yapma imkânına sahip olmasını sağlamaktadır. Bu özelliklere ek olarak bölge içindeki istihdamı arttırmakta işsizlik sorununa bir çözüm olanağı sunmaktadır. Yakın civardaki bölge halkının iş sorununa çözüm sağlayarak bölge ve ülke ekonomisinin canlanmasını sağlamaktadır. Döviz girdisi sayesinde de dış ticaret açığını azaltmakta ve ekonomiyi iyileştirmektedir.

Serbest bölgeler bu kuruldukları bölgelere çeşitli avantajlar getirmesine rağmen bir takım dezavantajları da beraberinde getirmektedir. İstihdam sorununa çözüm getirirken iş olanakları nedeniyle bireylerin o bölgeye yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu da o bölgedeki nüfusun yoğunlaşmasına altyapı yetersizliklerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve yoğun işgücü talebi nedeniyle ücret farklılıkları yaşanmaktadır. Yerli ve yabancı firmaların bölgede faaliyet göstermesi, yabancı firmaların yerli firmalara göre daha avantajlı konumda olmaları yerli firmaları rekabet etme konusunda zorlamakta ve yerli firmaların sektörel tutunma gücünü olumsuz düzeyde etkilemektedir. Serbest bölgeler kuruldukları alanlarda filtreleme, bakım ve temizleme açısından kurulan cihazların yetersiz kalması aynı zamanda çevre kirliliğine neden olmakta ve doğayı kirletmektedir. Serbest bölgeler sanayi bölgesinde kurulması sebebi ile bölgenin kentleşmesine engel olmakta o bölgenin sanayi bölgesi olarak faaliyet göstermesine neden olmaktadır.

Bir takım olumlu ve olumsuz özellikleri bulunan serbest bölgelerin ekonomiye katkıları göz ardı edilmemelidir. Bu olumsuz etkilerinin ev sahibi ülke lehine döndürülmesi ülkenin belirlediği ekonomi, siyasi ve mali politikalar ile ilişkilidir. Uygulanan ekonomi ve mali politikalar olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlamakta ve uygulanan bu politikaların başarılı olması uzun vadede bölgenin gelişimini ve kalıcılığını sağlamaktadır. Siyasi ilişkiler ile birlikte yapılan anlaşmalar da bölgelerin gelişiminin ne yönde olacağını belirlemektedir. Ülkedeki siyasi istikrar, dış siyasi politikası, komşu ülkeler ile işbirliği, adalet sisteminin bağımsızlığı, hukuka olan güvenirlilik, ülke toplumuna ve siyasi güven, ülkedeki ekonomik ve siyasi özgürlükler gibi birçok etken serbest bölgelerin başarısını belirlemektedir. Bu sayılan ekonomik ve mali politikalar dışında bulunan etkenler temel olarak serbest bölgelerin başarısı ile bağdaşmıyor gibi görünse de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Yerli ve yabancı yatırımcılar, sadece ekonomi ve mali politikalarına bakarak yatırım kararlarını belirlememekte ayrıca bu sosyal sermaye ile ilişkilidir. Bu yüzden yerli ve yabancı yatırımcılarla iyi ilişkiler içerisinde olmak, bölgenin kalıcılığını ve bölge başarısını etkileyen bir diğer faktördür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ İLE DÜNYA VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

3. SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Bu bölümde serbest bölgelerin ortaya çıkışı, tarihsel süreç içerisinde gelişimi, Dünya’da ve Türkiye’de serbest bölge uygulamaları, serbest bölge kanunu ve serbest bölgelerin Türkiye’deki ticaret hacimleri ayrıntılı bir biçimde anlatılacaktır.

İlk çağlardan itibaren günümüze kadar birçok farklı uygulama ile serbest bölgeler varlığını sürdürmektedir. İlk çağların başlangıcından itibaren serbest şehirler olarak varlığını sürdürerek dönüşüm içerisinde günümüzde serbest bölge olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Serbest şehirler kavramı, serbest bölgelerin temelini oluşturmaktadır. Siyasi yönden kısmen veya tamamen bağımsız, bir şehrin tümünü kapsayan, temel faaliyeti transit ticaret olan, ikametin serbest olduğu serbest şehirler, Avrupa’da ulusal devletlerin kuruluşundan önce varlığını sürdürmektedir. Tarihte bilinen ilk serbest şehirler Kartaca ve Sur şehirleri olarak tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Siyasal açıdan yetki alanı içinde bulundurduğu şehir, liman ve kolonilere yük götüren gemilerin kendi limanında aktarma yapmalarını zorunlu hale getiren Kartaca şehri, söz konusu dönemin önemli bir transit merkezi haline gelmiştir. Diğer açıdan, bu şehirlerde kullanılan zorlayıcı yöntem Kartaca şehri ve bu şehre bağlı diğer limanların tam anlamıyla serbest şehir sayılmamaları sonucunu doğurmuştur (Özdoğan, 2006: 4).

Serbest şehir uygulamaları, 1850’den sonra, Avrupa’da küçük devletlerin büyük devletlere geçişinin gerçekleştirilmesi ile büyük ölçüde önemini yitirmiş, eski serbest şehirlerden yalnızca Hong Kong ve Singapur günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yıllar, serbest bölgelerin günümüzdeki kanuni yapı ve şekillerini oluşturmaya başladığı yıllar olmuştur. 19. yüzyıl ile birlikte, serbest bölge uygulamaları Amerika’da da görülmeye başlamış ve 1930’lu yıllardan itibaren serbest bölge uygulamaları tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. İkinci dünya savaşı öncesi kurulan Singapur ve Hong Kong serbest limanları ile daha sonra kurulan Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore serbest bölgeleri uygulamalarının gösterdiği performans sayesinde, diğer ülkelerinde serbest bölge

uygulamalarını faaliyete geçirmeye başladığı gözlemlenmiştir. 1929 ekonomik buhranı izleyen yıllarda bazı ülkeler serbest bölge uygulamasını, ekonomik çöküşün etkilerini azaltmaya yönelik araçlardan biri olarak benimsemişlerdir (Özdoğan, 2006: 5).

3.1.Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Tarihsel Süreç İçerisinde Serbest Bölgelerin Gelişimi

Serbest bölgelerin ortaya çıkışı ilk ve orta çağlardan günümüze kadar geniş bir uygulama alanı ile varlığını sürdürmeye devam etmektedir. İlk ve orta çağ dönemlerindeki uygulamalar, günümüzdeki serbest bölge uygulamalarından farklılık göstermektedir. Genellikle bu dönemde serbest bölgeler seçilen liman ve şehirlerin sınırlarını kapsayacak şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde serbest şehirler olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzün serbest bölgeleri geçmişteki serbest şehirler, bir şehrin tümünü kapsamak ile beraber, siyasi yönden kısmen veya tamamen bağımsız, ana faaliyet konusun transit ticaret olan ikametın serbest olduğu şehirlerdir. Özellikle Avrupa’da günümüzdeki ulus devletlerin ortaya çıkışından evvel, transit ticaretin yoğunluk kazandığı yer ve zamanlarda serbest şehir uygulaması oldukça popüler bir hale gelmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 11).

3.1.1. İlk çağda serbest şehir uygulamaları

Serbest şehir uygulamalarının tam olarak hangi başlangıç tarihleri ve özellikleri bilinmemek ile birlikte, İlk çağda Akdeniz’in doğu ve güney kıyılarında, ticari başarıları ile tanınan Kartaca şehri, Sur şehri ve daha küçük bazı bölgelerde farklı şekilde uygulamaların gerçekleşmesiyle, serbest şehirlerin ilk kalıntıların olduğu görülmektedir. Kartaca şehri siyasi açıdan yetki alanı içinde bulundurduğu şehir, liman ve kolonilere yük götüren gemilerin kendi limanında transfer yapmalarını zorunlu hale getirerek, o zamanın en önemli bir transit şehir merkezi haline gelmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 12).

Yunanlılar serbest şehirleri bugünkü serbest bölgeler ile karşılaştırılabilir bir düzeye getirmişlerdir. Yunanistan’da şehir devletleri, transit geçen mallar üzerinden gümrük vergisi almışlar ve bu vergiler en çok belirli transit merkezler tarafından toplanmıştır. Chalcis ve Pire limanları bunların en aktif olanlarıydı. Pire limanında bir taş duvar ile limandan ayrılan bir alanın serbest bölgenin gereksinim duyduğu temel fiziki niteliklere sahip olduğu bilinmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 12).

Rodos’ta M.Ö. 3. yüzyılda transit ticaret sayesinde zenginleşmiştir. Orta Akdeniz’deki konumu nedeniyle Roma, Kartaca ve İspanya’nın sahip olduğu madenlerin ticaretini yaparak büyük kazançlar elde etmiştir. Buğday pazarı, mali merkez olan Rodos,

ekonomik ve siyasal bağımsızlığını M.Ö. 2. ve 3. yüzyıllar boyunca korumayı başarmıştır. Rodos İskenderiye üzerinden yapılan ticareti kendi tarafına çekebilmek amacıyla kendini serbest liman etmiştir. M.Ö. 2. yüzyılda Mısır ve Yunan siteleri, tamamen Akdeniz devletlerinin güvenliği rolünü üstlenen Roma'nın etki alanı içine girmiştir. Bu dönemde Rodos ve Bergama'daki büyük ekonomik merkezler faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlar da Roma'nın deniz yolları üzerinde egemenlik kurması ile anlaşmak veya boyun eğmek zorunda kalmışlardır (Erdoğan ve Ener, 2005: 13).

Roma'da, ülkenin doğusunda ve batısında, geniş bir alanda deniz yolu aracılığıyla yoğun ve düzenli bir ticaret gerçekleştirilmiştir. Bu deniz ticaretinin sürdürülmesinde transit limanları önemli bir rol üstlenmişlerdir. Doğu bölgede transit liman uygulamaları, Antakya, İskenderiye ve diğer bazı limanlarda Nil Nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca gerçekleştirilmiştir. Batıda Marsilya, ticari bağımsızlıkları aracılığıyla, bu sektörde ilerleme sağlamıştır. Yine ilk çağda Akdeniz'deki belirli limanlar, Putoeli limanı ve diğer bazı limanlar, transit noktaları görevini üstlenmişlerdir. Bu deniz ticaretinde Roma'ya ticari bakımdan hizmet sağlayan tüccarlara çeşitli imtiyazlar tanınmıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 14).

Kısaca, ortaya çıkış tarihleri ile özellik ve uygulamaları açısından kesin bilgiye sahip olunmayan ilk serbest şehirlerin, reeksport hedefine yönelik limitli süreli depolama ve transit noktaları oldukları söylenebilir (Erdoğan ve Ener, 2005: 14).

3.1.2. Orta çağda serbest bölge uygulamaları

Roma İmparatorluğu'nun yok olmasından sonraki yüzyıllarda serbest şehir uygulamalarında gerilemeler görülmüştür. Feodalitenin egemenlik sürdürdüğü dönemde kapalı ekonomik anlayışla ticaretin ihmal edilmesinin ardından serbest şehir uygulamaları önemini kaybetmiştir. Bu çöküş sonucunda orta çağın kent ekonomisi ortaya çıkmıştır. Orta çağ döneminde gerçekleşen haclı seferleri, Avrupalıları zengin doğu uluslarıyla ticari ilişkiler oluşturmaya yönlendirmiştir. Bu ticari ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesinde özellikle Akdeniz'de kolonileri bulunan İtalyan şehirlerinin önemli rolü olmuştur. Bu durumun sonucunda bazı İtalyan şehirleri canlı birer ticari merkez durumuna gelmişlerdir. Bu bölgelerde ticari ilişkilerin yoğunlaşması, hem coğrafi hem de ekonomik avantajları sebebi ile bir takım yeni şehirlerin doğmasının önünü açmıştır. Bu biçimde canlanan uluslararası ticari hayat içinde serbest şehirler de yeniden önemli bir merkez haline gelmişlerdir (Erdoğan ve Ener, 2005: 15).

3.1.3. Yeni çağda serbest bölge uygulamaları

15. yüzyılda iktisadi düşünce üzerinde Rönesans ve reform ile deniz keşifleri, teknik buluş ve icatların çok büyük etkileri olmuştur. Bu yüzyılda, ulus devletler kurularak orta çağın feodal düzeni son bulmuş ve derebeylik ile şehir devletleri ortadan kalkmıştır. Merkantilizm olarak ifade edilen bu iktisadi sistem 18. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde serbest şehirden serbest bölge uygulamasına geçiş konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. İthalata aşırı sınırlamalar getiren ülkeler, ekonomilerinin gelişmesi için gümrük duvarları oluşturmuşlardır. Bu sınırlamalar sebebiyle serbest şehir, serbest liman, serbest bölge uygulaması dış ticaret ilişkileri açısından zorunlu gelişme göstermiştir. Cenova'da 17. yüzyılda, bir bölge serbest konuma getirilmiş, kanunen bazı ayrıcalıklar tanınmış ve tecrit edilmiştir. Bölgede ayrıca, sıvı olmayan yabancı kaynaklı malların depolanmasına da izin verilmiştir. Bu özellikleri nedeniyle günümüzdeki serbest bölge uygulaması ile benzerlik göstermektedir (Özdoğan, 2006: 5).

Fransa, 1762'de Dunkirk'i 1784'de ise Bayonne ve Lorient'i serbest şehir haline getirmiştir. Danimarka Altona'da benzer bir uygulamayı gerçekleştirmiştir. İngiltere, 1705'de Cebelitarık'ı serbest şehre dönüştürmüştür. Daha sonra Hong Kong, Singapur, Colombo, Aden ve Malta'da serbest şehirler kurmuştur. Venedik de, 1830'da Avusturya tarafından serbest şehir haline gelmek ile birlikte, 36 yıl sonra İtalya'ya dâhil olunca bu özelliğini kaybetmiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 16).

3.1.4. Yakın çağda serbest bölge uygulamaları

Yakın çağda serbest bölge uygulamalarını 1950 öncesi ve sonrası dönem olarak incelemek gerekmektedir. 1950 öncesi dönemde serbest şehir uygulamalarının önemini yitirdiği görülmektedir. 1929 ekonomik buhranın etkilerini azaltmak amacıyla ülkeler, serbest bölge uygulamasından yararlanmaya yönelik atılımlarda bulunmuşlardır. Bu dönemde serbest şehir uygulaması neredeyse ortadan kalkmış, serbest bölge uygulamasında ise önemli sayıda artışlar görülmüştür. Serbest şehir uygulamasının ortadan kalkmasının en önemli sebebi ise küçük devletlerin yıkılarak yerini büyük devletlerin alması olmuştur. Bu yenilik belirli ülkelerin sınırları içine giren serbest şehirlerin, sahip oldukları statülerini kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde faaliyette olan serbest şehir uygulamaları da uzun ömürlü olmamış ve serbest şehir uygulamaları önemli düzeyde azalma göstermiştir (Erdoğan ve Ener, 2005: 17).

İkinci Dünya Savaşı öncesinde kurulan Singapur ve Hong Kong serbest limanları ile daha sonra kurulan Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore serbest bölgeleri uygulamalarının gösterdiği performans sayesinde, diğer ülkelerin serbest bölgeler uygulamasını kurma girişiminde bulunmalarına yardımcı olmuştur. Avrupa'da da Kopenhag, Pire, Selanik ve Hamburg'da serbest bölgeler kurulurken, 1930'lu yıllarda ABD'de serbest bölge uygulamaları yoğunlaşmıştır. Günümüz uygulamalarında faaliyet gösteren ilk serbest bölge İrlanda'nın Shanon Hava Limanı'nda 1959 yılında kurulmuştur (Özdoğan, 2006: 5).

1950 sonrası dönemde ise serbest bölge uygulamalarının gelişiminin ağırlık gösterdiği görülmektedir. Sanayi devriminden sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle batıdaki sanayileşen ülkelerde hızlı sermaye birikimi, büyük firmaları bu sermayeden en fazla kâr sağlayacak yatırım alanları aramaya yöneltmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında portföy yatırımlarının önemi azalmış, yerine dolaysız özel yabancı sermaye yatırımlarında önemli bir artış olmuştur. Bu durumun gerçekleşmesinde özellikle 1950 sonrası dönemdeki çok uluslu şirketlerin rolü büyüktür. Çok uluslu şirketler, üretim faktörleri ve teknolojiyi uluslararası düzeyde dolaştırmaya başlamışlar ve kaynak tahsisini küresel düzeye getirmişlerdir. Ulaşım ve haberleşmedeki bu gelişmeler mal transferini kolaylaştırırken, üretim teknolojisinde ürünü ve üretim sürecini parçalara ayırma imkânı veren gelişmeler sağlanmıştır. Bu olayların sonucunda çok uluslu şirketler, üretimlerinin bir kısmını veya tamamını geliştirmekte olan ülkelere transfer etme imkânı elde etme durumuna ulaşmıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 18).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen bu durum küresel rekabet ortamını hareketlendirmiştir. Çok uluslu şirketlerin bulunduğu bu girişimler geliştirmekte olan ülkelerin gelişim sürecine katkı sağlamıştır. Ayrıca bu durum sayesinde dış ticaretin serbestleşmesine neden olmuştur. Böylece uluslararası ticaret gelişim göstermiş ve serbest bölgelerin faaliyet alanları daha genişlemiştir. Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri ve serbest bölgelerin genişlemesi sonucunda ülkeler ihracata yönelik kalkınma politikası uygulamasını benimsemiştir. İhracata yönelik kalkınma politikası belirleyen ülkeler bu politikalarını etkin ve başarılı bir biçimde gerçekleştirmeleri sonucunda ülkelerin ekonomik büyümesi ve refah düzeyinde artış gözlemlenmiştir.

İhracata yönelik kalkınma politikası izleyen geliştirmekte olan ülkeler için yabancı sermaye oldukça önemlidir. Çünkü uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış piyasalar konusunda geniş tecrübeleri ve küresel satış ve pazarlama örgütleri vardır. Ev

sahibi ülke yabancı firmaların geniş bilgi ve örgütlerinden yararlanarak ihracatlarını arttırabilir. Ayrıca yabancı sermaye yatırımları oluşturacağı yeni iş imkânları sayesinde ev sahibi ülkenin işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunacaktır. Bu durumda, ihracata yönelik kalkınma girişiminde bulunan ülke, yabancı sermayeyi ülke içine çekebilmek ya da bu şekilde gelen sermaye miktarını arttırmak amacıyla, yabancı yatırımcılara bir takım ayrıcalıklı koşullar sunmaktadır. Bunlar ucuz işgücü, çeşitli vergi istisnası ve indirimleri, sermaye ve kâr transferi serbestliği, endüstriyel altyapı olanakları ve buna bağlı çeşitli hizmetler, politik istikrar ve bazı işçi haklarının uygulanmaması gibi düzenlemelerdir (Erdoğan ve Ener, 2005: 20).

Özel koşul ve ayrıcalıklar ile donatılmış bölgelerin belirlenerek, yabancı yatırımcıları buralarda yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi bir çözüm olarak görülmüştür. Bu gelişmelerin sonucu 1960'lı yıllardan başlayarak, “serbest üretim bölgesi” adı verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır. 1958 yılında İrlanda’da kurulan Shannon Serbest Bölgesine ek olarak 1960’lı yılların ikinci yarısında Doğu Asya’da birçok ülke serbest üretim bölgeleri kurmaya başlamışlardır. Bunlardan ilki Tayvan’da kurulan Kaohsiung serbest üretim bölgesidir. Tayvan’da kapasite sınırı aşılnca hükümet ek olarak Nantz ve Taichung 2 adet yeni serbest üretim bölgesi kurmuştur. Güney Kore’de 1970’de Masan, Filipinler’de ise 1972’de Bataan ve Malezya’da Bayan Lepas serbest üretim bölgeleri kurulmuştur (Erdoğan ve Ener, 2005: 21).

1967 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyon serbest bölgelerin, gelişmekte olan ülkelerin ihracatını arttırmada önemli bir araç olduğunu kabul etmesinden sonra serbest bölge kurma çalışmaları dünyada büyük önem kazanmıştır. 500 civarında serbest bölge; ABD, İngiltere, Almanya, Macaristan, Pakistan, Hindistan, Tayvan ve Çin gibi birçok ülkede kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (Özdoğan, 2006: 5).

Bu gelişmeler doğrultusunda serbest bölge uygulamaları 1950 sonrası dönemde gelişiminde yoğun bir artış görülmektedir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte günümüze kadar serbest bölgeler tüm ülkelere yayılım göstermektedir. Bu dönem sonrasında kurulan serbest bölgeler günümüz serbest bölgelerin temelini oluşturmaktadır.

3.2. Dünya’da Serbest Bölge Uygulamaları

Limanlara veya havaalanlarına bitişik veya sınır boyunca kurulan günümüz modern serbest bölgeleri 1960’lı yıllardan itibaren ortaya çıktı. 1980’li yıllarda yaygınlaşmaya

başladı. Özellikle Asya'daki birçok ülkede ihracata yönelik kalkınma politikalarının yaygınlaşması ve çok uluslu şirketlerin kıyı bankacılığına yönelmesi, 1990'ların ve 2000'lerin sonlarında uluslararası üretimin hızlanması ve küresel değer zincirlerinin hızlı büyümesi, tüm ülkeleri serbest bölgeler kurmaya teşvik etti. Bugün dünyanın her yerinde yaklaşık olarak 5400 serbest bölge faaliyet göstermektedir. Bunlardan 1000 tanesi son 5 yılda kurulmuştur. Yakın zamanda en az 500 serbest bölge daha kurulması beklenmektedir (UNCTAD, 2019: 128).

Çin'de kurulmuş olan özel ekonomik bölgeler (ÖEB) yabancı sermayeyi ve teknolojiyi ülke içine çekebilmek amacıyla kurulmuştur. Yabancı yatırımcıların bir bölümü, Hong Kong, Tayvan, Japonya, Güney Kore, ABD ve Almanya'dan gelmektedir. Üretilen malların büyük bir bölümü ise; spor ayakkabı, oyuncak, konfeksiyon ve elektronik aletlerden oluşmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005). Özel ekonomik bölgelerin (ÖEB) kurulmasındaki amaç dışa dönük ve piyasalara dayanan politikaları belli bölgelerde uygulamak ve başarılı olanları zaman içerisinde ülkenin diğer kesimlerine yaymaktır. Bu şekilde ekonominin zaman içerisinde dışa açık ve daha etkin olması amaçlanıyordu. Özel ekonomik bölgeler (ÖEB) kısa süre içerisinde Çin ekonomisine önemli katkılar sağlamış ve Çin'in dışa dönük olma görevini başarı ile yerine getirmişlerdir. Bu bölgelerdeki ekonomik büyüme Çin'in diğer kesimlerine göre çok daha fazla olmuş ve bu bölgeler Çin'in çalışma şartlarına göre yüksek ücretli sayılabilecek iş imkânları oluşturmuştur. Ülkenin diğer bölgelerinden ham madde, işçi ve tüketim malları talebi artmıştır. Bu da iç bölgelerin kalkınmasını sağlamıştır. Özel ekonomik bölgelerin yurtiçindeki diğer firmalarla kurdukları ortaklıklar, zamanla sayı ve büyüklük bakımından artmış ve yabancı sermaye ile gelen teknoloji transferlerinin yurtiçine yayılmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2012: 80-81).

Shenzhen'de kurulan özel ekonomik bölge, geleneksel serbest bölge anlayışının dışında kurulmuştur. Yabancı yatırımcıları teşvik amaçlı kurulan özel ekonomik bölgeler Guangdong bölgesinde Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Fuijan bölgesinde ise Xiamen ile faaliyete geçmiştir. Bu bölgeler seçilirken özellikle yabancı yatırımcıların gelme ihtimali yüksek ve Pekin'deki siyasi hareketlerden etkilenme ihtimali düşük kıyı bölgeler tercih edilmiştir. Shenzhen'in 2008 yılında çektiği doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye gelen yatırımların %20,7'sini oluştururken bölgenin 2008 yılı dış ticaret hacmi toplam dış ticaretin %26,7'sini oluşturmaktadır. Kuruluşunun başlangıcında sadece imalat sanayi odaklı kurulan bölgenin 530,5 milyar dolarlık büyüklüğünde hizmet sektörünün payının

%43 civarında gerçekleşmiş olmasıdır. Teknolojik yatırımların artmasıyla 1998 yılında Çin’de üretilen LCD televizyonların %70’i, dijital kablosuz telefonların %33’ü, manyetik disklerin %85’i Shenzhen’de üretilmiştir. 2005 yılı itibariyle Shenzhen bölgesinde sanayi kümelenmelerinin yaşandığı ana sektörler; bilgisayar ve elektronik cihazlar, iletişim, biyomedikal, lojistik, bankacılık ve finans, tekstil ve hazır giyim, saatler, altın ve mücevherat, elektrikli ev aletleri, bisiklet ve mobilyadır (TİM, 2011: 46-47).

Geleneksel serbest bölgelerin yerine kurulan özel ekonomik bölgeler, Çin’in ekonomik büyümesinde önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Çin’deki özel ekonomik bölgeler günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu bölge doğrudan yabancı yatırımları ülke içine çekmiş ve teknoloji transferlerini başarı ile gerçekleştirmiştir. Teknoloji transferlerini başarı ile gerçekleştiren Çin, dünyadaki en önemli ekonomik güçlerden biri olmuştur. Ayrıca bu başarısı ile teknolojik gelişmişliği açısından da dünyadaki öncü konumdaki ülkeler arasındadır.

Birleşik Arap Emirlikleri’nde kurulan serbest bölgelerin en önemli olumlu yönü, yabancı yatırımcıların %100 yabancı mülkiyetli firma kurmalarına izin vermesidir. Diğer olumlu yönü ise, kişisel gelir ve servet vergilerinin olmaması, 15 yıl süre ile kurumlar vergisinin alınmaması, yabancı yatırımcının kâr ve sermayesinin tamamını kendi ülkesine transfere olanak sağlanması, etkin bir iletişim sisteminin olması, insan kaynakları sorununun bulunmaması, döviz kısıtlamalarının olmaması, enerjinin bol olması, ham maddenin gümrük vergisinden muaf olması, ithalat ve ihracatta gümrük vergisinin olmaması biçiminde sıralanabilir. 1985 yılında faaliyete geçen Jebel Ali serbest bölgesinin başarısı sonucunda, Ajman, Dubai Uluslararası Havalimanı, Fuja İrah, Sharjah Uluslararası Havalimanı, Umm Al-Qaiwain ve Ras-al Khaimah’da da serbest bölgeler kurulmuştur (Erdoğan ve Ener, 2005: 62). Bir ticaret merkezi haline gelen Dubai, rekabetin çok yoğun yaşandığı küresel bir pazardır. Gelişmiş ekonomilerin sağlayabileceği tüm fırsatları sunmaktadır. Uluslararası standartlara uygun altyapı ve hizmetler sektörüne sahiptir. Liberal ekonomi, gelişmiş finans ve hizmet sektörü, %0 gelir ve kurumlar vergisi, düşük oranlarda gümrük vergisi, ticari serbestliği, ucuz enerji kaynakları ve ucuz işgücü gibi faktörler yatırımcıları buraya çekmektedir (İnan, 2007: 45).

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) en büyük beşinci petrol rezervine sahip olmakla beraber bugün gelirlerinin petrole bağımlılığı %40’ın altındadır. GSYİH’sinin %56’sı ihracat, %31’i tüketim ve %13’ü de yatırımlardan oluşan BAE’nin petrol dışı ticaret ürünlerinin %80’i serbest bölgelerden temin edilmektedir. En başarılı bölge örneği ise,

Dubai’de faaliyet gösteren Jebel Ali Serbest Bölgesi’dir. Bu serbest bölge 2006 yılında ülke GSYİH’sinin %10,2’sini oluşturmaktadır. Faaliyet gösteren hizmet sektörlerinin etkinliği aynı zamanda yatırım oranının iyileşmesine önemli katkı sağlamış, bu bölgenin lojistik ve finans merkezi haline gelmesi ile ileri teknoloji içeren sektörler bu bölgeye yatırımlarını hızlandırmıştır. Serbest bölgelerdeki yatırımcılara teknolojik altyapı imkânları sağlayarak IBM, Oracle, Cisco, Microsoft, DELL gibi birçok uluslararası yatırımcının ülkeye gelmesini sağlamıştır (TİM, 2011: 55). BAE’de kurulan Jebel Ali Serbest Bölgesi 1985 yılında faaliyete geçmiştir. En başarılı yerlerden biri olan bu serbest bölge 120’den fazla Fortune Global 500 işletmesi de dâhil olmak üzere 6400’den fazla şirketi bünyesinde barındırmaktadır. Bu bölge BAE ekonomisinin en önemli gücüdür. Dubai’nin doğrudan yabancı yatırımının %23,9’unu serbest bölgeye çekmektedir (www.uaefreetradezones.com, 2021). Ayrıca 2002 yılında faaliyete geçen Dubai Sağlık Şehri (DHCC) dünyanın ilk sağlık serbest bölgesidir. DHCC’de iki hastane, 90’ın üzerinde tıbbi tesis ve 2500’den fazla sağlık uzmanı bulunmaktadır. Bu bölge sağlık hizmeti, danışmanlık ve perakende satış mağazalarını bünyesinde barındırmaktadır. Dünyanın önde gelen Moorfields Eye Hospital, Johnson&Johnson ve Mediclinic gibi özel hastane grubu DHCC’de kuruldu (www.dhcc.ae, 2021).

Singapur, coğrafi konumu ve 19. yüzyılın başından itibaren deniz ticaretinde kazanmış olduğu tecrübesi ile Uzakdoğu’nun en büyük deniz ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. İç piyasanın küçük olmasına rağmen, özellikle Güney Doğu Asya ülkeleri, Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan ile kurmuş olduğu ticari ilişkiler sayesinde dünyanın en önemli limanı olmayı başarmıştır. Serbest ticareti temel alan bir uluslararası ticaret politikasına sahip olan Singapur, belirli istisnalar dışında gümrüksüz bir ithalat rejimine sahiptir. Ayrıca özel tüketim vergisi uygulamaları sınırlıdır. Singapur’daki serbest bölgeler büyük ölçüde re-eksport ticareti ve bir ölçüde de depolama amaçlı hizmet vermektedir. Re-eksport için yerel içerik şartı aranmamaktadır. Serbest bölgelerdeki ürünler piyasaya sunulana kadar herhangi bir belgeye gerek duyulmadan depolanabilmekte ve asgari gümrük formaliteleriyle işlenip re-eksport yoluyla ihracı yapılabilmektedir (KFA Fuarcılık, 2019, 9).

Güney Kore’de 01.01.1970 yılında yürürlüğe giren Serbest İhraç Bölgeleri Kanunu ile Masan ve İri bölgelerinde olmak üzere iki adet serbest bölge kurulmuştur. Bu serbest bölgelerde ihracata yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Masan’da kurulu olan MAFEZ bölgesi örnek alınır ise, faaliyette bulunacak firmaların yer seçimi için; firmalar tarafından

ihraç mallarının üretilmesi ya da işlenmesi, ileri teknoloji ya da büyük oranda döviz kazanma potansiyeline sahip olmaları, firmaların tamamen yabancı sermaye ile kurulmuş olması ve Koreli firmalar ya da kişilerle joint-venture yapılması şartları aranmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 66).

Hindistan, 1965 yılında Kandla'da kurulan Asya'nın ilk İhracatı İşleme Bölgesi'ni kurmuştur. Dünya standartlarında altyapıya sahip olmaması ve istikrarsız bir mali rejimin etkilerini azaltmak ve daha büyük yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek amacı ile Nisan 2000'de Özel Ekonomik Politikasını açıkladı. İhracat birimleri için %100 gelir vergisi muafiyeti, sonraki 5 yıl için %50 ve gelecek 5 yıl için sürülmüş ihracat kârının %50'si uygulanan teşviklerdendir. Merkezi satış vergisi ve hizmet vergisinden muafiyet uygulanmaktadır. 2018 yılı verilerine göre bir önceki yıla göre özel ekonomik bölgelerin büyümesi %13,39 olarak gerçekleşmiştir (www.sezindia.nic.in, 2021).

Hong Kong dünyanın en serbest ekonomisi, hukukun üstünlüğüne dayalı açık ve şeffaf politikalar uygulayan serbest limandır. Yaklaşık 262 adadan oluşan bir şehir devletidir. Özel konumu sebebi ile serbest liman veya serbest şehir olarak tanımlanabilir. Hong Kong özel durumu nedeniyle Çin için bir antrepo ve re-eksport merkezi durumundadır. Uluslararası ticaret ve hukuk düzenlerine uyum sağlamış olan Hong Kong, yabancı şirketler tarafından daha güvenli bir merkez haline gelmiştir. İhracatının önemli bir kısmını Çin, ABD, Japonya, İngiltere ve Almanya ile gerçekleştirmektedir (Köse, 2011: 7). Hong Kong'un tamamı serbest liman olarak tanımlandığından finans, sigortacılık ve diğer tüm hizmetler en modern şekilde faaliyet göstermektedir. Serbest liman olma özelliği sayesinde dünya ticaretinde önemli bir konumdadır.

Rusya Federasyonu'nda serbest bölgelerle ilgili herhangi bir yasal mevzuat bulunmamaktadır. 1991 yılında kabul edilen Yabancı Sermaye Kanunu ile Serbest Ekonomik Bölgelerin kurulması mümkündür. Ancak, bu bölgeler tam anlamı ile serbest bölge olarak faaliyet göstermemişlerdir. Böylece Serbest Ekonomik Bölgeler olarak faaliyet gösteren alanlar hukuki statüleri ve gelecekteki durumları netlik kazanmamıştır (Altay, 2016: 16). Kaliningrad Serbest Bölgesi bir serbest bölge uygulaması oluşturmak için, tüketimi yapılacak emtia için hususi gümrük vergisi ve bazı vergi istisnaları uygulamaktadır. Ancak, 1999 senesinde vergi istisnası getirilen mal miktarına sınırlama getirilmiştir (Toprak, 2019: 53).

İrlanda'nın ilk ve tek serbest bölgesi, Shannon Uluslararası Serbest Havaalanı'dır. Bölgenin havaalanı olmasının yanı sıra, ticari faaliyetler ve depolama olanakları da bulunmaktadır. Yabancı üretimli mallar ve bunların serbest ticaret bölgesinde gerçekleşen işlem ve üretimleri için gerekli makine araç ve gereçleri, gümrük vergileri ödenmeden Shannon Uluslararası Serbest Havaalanı'na getirilebilmektedir. Yabancı mallar, İrlanda gümrük vergileri ve kısıtlamalardan bölgede kaldığı süre boyunca ve sonradan dış ülkelere aktarılacak ise veya ihraç edilecek ise muaf tutulmaktadır. Serbest bölgede satın almada ve satışta KDV ödenmektedir. İthal edilen mallarda bulunan yabancı katkı maddelerinin kökeni belli değilse veya ithal kısıtlamasına giriyorsa, İrlanda pazarına giren bu mallar (mamul madde durumunda) gibi aynı oranda gümrük vergisi uygulanmaktadır (Altay, 2016: 14).

İtalya'da faaliyette bulunan 2 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu limanlar, Trieste ve Venedik limanlarıdır. Malların serbest ticaret bölgelerini terk ettikleri andan itibaren 180 gün süreyle vergileri ertelemekte ve vergileri başka bir AB ülkesine girmek için ertelemektedir. Malların herhangi bir gümrük sınırlandırılması olmadan dönüştürmektedir. Üçüncü bir ülkeden gelen mallarla ilgili vergi muafiyeti ve ayrıcalıklılardan yararlanmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinde, gümrüklü veya gümrük depolarında depolanabilecek malların türü veya kökeni konusunda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu tarz depolama için süre 5 yıldır. Depolama sırasında bozulan mallar, bir vergi ödenmeksizin imha edilebilmektedir (www.freeeconomiczones.weebly.com, 2021).

İngiltere'de faaliyet gösteren 7 adet serbest bölge uygulaması mevcuttur. Bunlar; Liverpool Serbest Bölgesi, Prestwick Havaalanı Serbest Bölgesi, Ronaldsway Havaalanı, Southampton Serbest Bölgesi, Tilbury Serbest Bölgesi, Port of Sheerness Serbest Bölgesi ve Humberside Serbest olarak sayılabilir (İnan, 2007: 34). İngiltere'de bulunan serbest bölgelerin faaliyet konuları arasında; depolama, ambalajlama, montaj ve üretim gibi işlemlere izin verilmektedir. Bölgeye giren malların stok kayıtları tutulması ve güncellenmesi zorunludur. İngiltere'deki yürürlükte olan vergi ve çalışma mevzuatı serbest bölgelerde de geçerlidir. İngiliz kanunlarına göre serbest bölgelere giren mallar Avrupa Birliği (AB) bölgesi dışındaymış gibi işleme alınır, KDV (%15) ve ithal vergilerden muaf sayılan sınırları çevrili bölge olarak kabul edilmektedir (Zübeyir, 2018: 42-43).

Fransa Hükümeti, 1992 sonrasında Avrupa tek pazarına geçiş için mücadele edince ve aynı zamanda Avrupa'nın en büyük Frankfurt ve Londra gibi metropoliten bölgeleri ile

rekabet edebilmesi için ekonominin büyüme hızına önem vermiştir. Özellikle 80’li yıllarda durgunluk dönemine rağmen alt yapı çalışmalarına, yol ve demiryolu yatırımlarına büyük önem verilmiştir. Serbest bölgeler de büyüme hızını arttırmanın bir aracı olarak görülmüştür (Altay, 2016: 13).

Almanya’da 8 adet serbest bölge faaliyet göstermektedir. Bunlar daha çok Almanya’nın kıyı kesimlerinde Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emden, Hamburg, Duisburg, Deggendorf ve Kiel şehirlerinde yer almaktadır. Almanya’daki serbest bölgeler ithal edilen mallar yabancı kaynaklı mallar ise gümrük vergisi ödenmemektedir. Mallar bölgede kaldıkları süre boyunca veya sonrasında aktarma ve dışarıya tekrar ihraç edilmeleri kadar vergilerden muaf tutulmaktadır. Ancak mallar bölgeden alınarak tüketim için ev sahibi ülkeye yani Almanya’ya getirilir ise, gümrük resmi ödenmek zorundadır (İnan, 2007: 32). Almanya’daki serbest bölgelerde; yükleme, sevkiyat, depolama, ayırma, etiketleme, bölme, yeniden ambalajlama, karıştırma, markalama, sergileme, gemi ve onarım işlemleri, sigortacılık ve bankacılık faaliyetlerine izin verilmiştir. Ancak bölgede arsa satın almak yasaklanmıştır. Uzun süreli kiralama, bina inşaatı, yanıcı ve patlayıcı madde, sanat eserleri, değerli metaller, para, değerli evraklar, canlı hayvanlar ve kırılabilir malların bölgeye girişi izne bağlıdır (Altay, 2016: 13).

ABD’nin 47 eyaletinde 180 adet serbest bölge bulunmaktadır. ABD’de serbest bölge teşkilatlanmasının en üst kademesinde Ticaret Bakanı, Maliye Bakanı ve Ordu temsilcilerinden oluşan “Foreign Trade Zone Board” bulunmaktadır. ABD’de 3 tip serbest bölge mevcuttur. Bunlar, dış ticaret bölgeleri, yatırım bölgeleri ve teknoparklardır. Bu bölgelerde çok geniş kapsamlı hizmetler verilmektedir. Bunlar; depolama, bölgeye getirilen malların ayıklanması ve paketlenmesidir. Serbest bölgelerde fiziki olarak faaliyet göstermesi mümkün olmayan firmalara Subzones uygulaması yapılmaktadır. Bu tür firmalar kendi işyerlerinde serbest bölge uygulamasına tabi olmaktadır. Bölgelerde bütün işlemler gümrük vergisinden muaftır. Ancak gümrüklü sahaya mal veya hizmet satışında ithalatçı açısından vergi söz konusu olmaktadır. Vergi matrahı ya yabancı giderler üzerinden ya da üretim sonucu elde edilen mal değerinden hesaplanmaktadır. İthalatçı, bu ikisinden kendisine en uygun olanını seçebilme imkânına sahiptir. Ayrıca Amerika’da teknoparklar bulunmaktadır. Amerika’da 1973 yılından itibaren toplam 84 teknolojik bölge faaliyet göstermektedir. Bu bölgelerde 142 bin işçi ve 45 bin bilim adamı çalışmaktadır. En büyük teknopark Silikon-Wells (Silikon Vadisi) sayılmaktadır. Dünyanın bilgisayar üretiminin %20’si burada gerçekleşmektedir. Amerika’da yakın zamanda 1000’e kadar

serbest ticaret bölgenin kurulması hedeflenmiştir. Bölgelerde 3 milyar dolardan fazla sermaye çalıştırması hedeflenmektedir. Ek istihdam ise 100 bin kişi olacaktır (Altay, 2016: 15). ABD gibi ülkelerde görülen başarılı serbest bölge uygulamalarında; klasik serbest bölge anlayışının dışına çıkılarak ihtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik uygulamalara geçilmiş, böylece kaliteli ve katma değer yaratan ürünlerin yüksek teknoloji ile üretildiği teknoparklar meydana getirilmiştir. Aynı zamanda ABD'deki serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara sağlanan teşviklerle istihdamı arttırmak da hedeflenmiştir (Çakır, 2018: 28).

3.3. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Dünya’da serbest bölgelerin tarihsel süreç içerisindeki yeri oldukça eski dönemlere dayanmaktaydı. Aynı şekilde Türkiye’de de bu durum geçerlidir. Türkiye’de serbest bölgelerin başlangıç olarak ortaya çıktığı zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bugün Romanya sınırları içerisinde bulunan Sulina şehri, o dönemde serbest liman olarak faaliyetlerini yürütmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında ve cumhuriyet dönemi boyunca serbest bölgelerini kurma girişimleri denenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıllar itibariyle birçok defa serbest bölge girişimlerinde bulunulmuş, ancak istenilen başarı düzeyine ulaşılamamıştır. Türkiye ekonomisinin 1980’li yıllar itibariyle ekonominin serbestleşmesi ve dışa açıldığı dönemin başlangıcıdır. Ekonomiye devlet müdahalesi en az seviyeye indirilmiş ve serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ile birlikte serbest bölge kurma girişimleri hız kazanmıştır. Ekonominin serbestleşmesi ve dışa dönük ihracat politikasının benimsenmesinin serbest bölgelerin gelişiminde önemli bir atılım sağlamıştır. Bu dönemden sonra günümüze kadar, serbest bölgelerin faaliyet alanı genişlemiş ve ülke geneline yayılma süreci hız kazanmıştır.

Aşağıdaki başlıklar altında detaylı olarak tarihsel bir süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş dönemleri ve günümüze kadar gelişimini anlatacağız.

3.3.1. Osmanlı İmparatorluğu dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Kanuni Sultan Süleyman Fransız Elçisi Jean de la Foret ile Veziriazam İbrahim Paşa arasında yapılan bir anlaşma gereğince; Fransızlar, Osmanlı Hükümeti sınırları içerisinde her çeşit malı alıp satabilecek, kara ve denizden nakledebilecek ve bu ticari işlerinde Türklerden daha fazla bir resim ve vergi

ödemeyecektir. Kapitülasyonlarla gümrük resmi ancak mal değerinin %2'si olabiliyordu. 1673'den 1838'e kadar ithalat gümrüklerinden ancak ve yine kıymet üzerinden %3 oranında bir resim alınmıştır. Osmanlı dünya ticaret sistemine ihracata yönelik tarım ve maden ülkesi olarak katılmış ve dış ülkelere gelen borç ve yabancı sermaye şeklindeki sermaye ihracını, bu iş bölümüne uygun alanlara (bankacılık, demiryolları, liman yapımı, ticaret, madenler) yönlendirmiştir. 1856 yılında Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde kurulu Sulina şehrinde bir serbest bölge kurulması çalışmasına başlanmıştır. Günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunan bu şehir 5 Ağustos 1978 tarihinde bir kararname ile serbest liman haline getirilmiştir. Serbest bölge kurulması yönündeki bir diğer girişim ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılında bu amacı gerçekleştirmek için bir komisyon kurmuştur. Çekmece Gölü ve Yedikule kıyılarında kurulacak bir bölgenin 300 milyon altın franga mâl olacağı ve bu iş için alınacak borcun faizinin dâhi karşılanamayacağı görüşü ile proje iptal edilmiştir (Üçışık, 1998: 245).

Bu dönemde çeşitli ülkelere verilen kapitülasyonlar taşıdığı özellikler itibarı ile serbest bölge uygulamalarının niteliklerine benzemektedir. Ancak o dönemde uygulanan kapitülasyonların verdiği imtiyazlar Osmanlı İmparatorluğu'nu yabancı ülkeler için açık pazar hâline getirmiş ve ekonomisinin çökmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yine bu dönemde kurulması amaçlanan serbest bölge uygulamasının dönemin ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları nedeni ile engeller oluşturmuştur. İç ve dış savaşlar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik olarak dışa bağımlı bir Osmanlı ekonomisi serbest bölge projesini ve diğer projelerin iptal olmasına neden olmuştur. Böylece yıkılma dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun serbest bölge girişimi başarısız olarak sonuçlanmıştır.

3.3.2. Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar olan dönem

Bu dönemde Türk ihraç ürünleri dünya pazarlarındakilerden daha düşük fiyatla satılıyordu. Bunun en önemli temel nedeni, Türk liman tesislerinin yetersizliği ve sadece birkaç limanla bağlantılı olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu durum alıcı için tekeli bir durumun oluşmasına ve fiyatların alıcının istediği noktada oluşmasına sebep oluyordu. Bu konuda alınan ilk önlem, deniz ticaret filosunun geliştirilmesi olmuştur. Ayrıca limanların iyileştirilmesinin Türk tacirlerine yeni imkânlar sağlayacağı düşünülmüştür. İstanbul Limanı içinde bir serbest bölge kurulması fikri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi önemli bir transit ticaret merkezi olan İstanbul Limanı, savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dış ticaret imkânlarının azalması, tesis ve hizmetlerinin kalitesinin düşüklüğü sebebi ile bu niteliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. 1910-1927 yılları

arasında İstanbul'a gelen gemi tonajı %45 azalmıştır. İstanbul Limanı'nda bir serbest bölge kurulması ile İstanbul'un Pire, Selanik, Port Sait, Cenova ve Trieste'ye kaptırdığı ticari kapasiteye yeniden sahip olabileceği fikri gündeme gelmekteydi. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1926 yılında görevlendirdiği, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulan komisyon 11.12.1926 tarihinde, "İstanbul'da Serbest Bölge Kuruluşu" ile ilgili raporu hazırlayarak hükümete sunmuştur (Erdoğan ve Ener, 2005: 69-70).

Hazırlanan raporda Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki ticaret akımlarında meydana gelen önemli değişiklikleri, başkentin Ankara'ya taşınması gibi olayların İstanbul'un iktisadi öneminde meydana getirdiği kayıpların ve bu kayıpların daha fazla artmasının nasıl önlenebileceğini araştırmıştır. Rapor savaştan önce başlatılmış olan rıhtımları genişletme çalışmalarının tamamlanması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Raporun teklifleri arasında, "...serbest bir mıntıka ifrazı ve bu mıntıka dâhilinde bazı imalathaneler açılması da mümkün olacaktır. Bilhassa serbest mıntıka sayesinde birçok adama iş bulmak ve belki İstanbul'u bazı mevad ve mamulat için yeni bir merkez haline getirmek mümkün..." düşüncelerine dayanarak böyle bir serbest mıntıkanın Tophane'de kurulması öngörülmüyordu (Özdoğan, 2006: 24). Raporda, İstanbul'un uluslararası ticaret yollarının önemli bir geçiş noktası olduğu ve geniş bir hinterlanda sahip olduğu vurgulanarak, burada kurulacak bir serbest bölgenin tüm ülke için yarar sağlayacağı belirtilmektedir. İstanbul'da serbest bölge kurulması durumunda, Rusya, İren ve Bulgaristan'ın bir bakıma Türkiye'nin hinterlandı durumuna gireceği iddia edilmektedir. Türkiye'de, TBMM 1927 yılında 1132 sayılı, "Serbest Mıntıka Hakkında Kanun'u onaylamıştır. İstanbul'da serbest bölge kurulması konusunda hükümete yetki veren bu kanun, Türkiye'de çıkarılan ilk serbest bölge kanunudur (Erdoğan ve Ener, 2005: 70).

Serbest bölge ile ilgili ilk ve tek uygulama Türk Hükümeti ile Ford Motor Company arasında 27 Kasım 1928 tarihinde yapılmış bir anlaşma sonucunda ve özel bir kanunla uygulanabilmiştir. Bu konuda çıkarılan 1132 sayılı Mıntıka Kanunu'nda verilen özel izne dayanarak; Tophane rıhtımında otomobil, kamyon ve traktör montajı için tesis kurmuştur. Ancak dünya ekonomik krizi nedeniyle faaliyetlerini sürekli olarak düşürerek, en sonunda 1936 yılında faaliyetlerini tamamen sona erdirmiştir. Böylece Türkiye'nin ilk serbest bölge uygulama denemesi, dış nedenlerden kaynaklı olarak kısa süreli olmuş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1929 ekonomik buhranının meydana getirdiği yıkımlar bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de korumacı bir dış ticaret politikası ve ithal ikameci

sanayileşme politikası benimsemesine neden olmuştur. Bu dönemde serbest bölge uygulamasından vazgeçilmiştir (Özdoğan, 2006: 24).

Yine bu dönemde 1930 yılında “Şakir Kesebir Planı” ve 1946 yılında kabul edilen “Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Kanun” hazırlanmıştır. Hazırlanan bu kanun kapsamında o yıllarda Eminönü civarında bir antrepo bu amaçla ayrılmış, fakat kısa süre sonra istenilen sonuç alınamadığı için bu işten vazgeçilmiştir. Türkiye’de 1953 tarihli ve 6209 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun serbest bölgeler kurulabilmesi için gerekli kanuni çerçeveyi hazırlamaktadır. 6209 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi, ilgili tüzüğün çıkmasına bırakılmış, tüzük de üç yıllık bir gecikme ile 156 yılında, “Serbest Bölge Nizamnamesi” başlığı altında yayınlanmıştır. Tüzüğün yayınlanmasından sonra, aynı yıl İskenderun’da serbest bölge kurulması ile ilgili Bakanlar Kurulu kararı yayınlanmıştır. 1958 yılında da Tuzla Serbest Bölge Sözleşmesi’ni onaylayan bir Bakanlar Kurulu kararı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Bu kanunun yayınlanmasından sonra İskenderun ve Tuzla’da serbest bölge uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Erdoğan ve Ener, 2005: 73).

3.3.3. 1980 yılından günümüze kadar olan dönem

1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme politikası tıkanmış ve ihracata yönelik sanayileşme girişimleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda alınan çeşitli önlemler, tanına ihracat ve yatırım teşvikleri arasında, serbest bölgeler kurulması yeniden gündeme gelerek yasal düzenlemeler gereksinimi ortaya çıkmıştır (Özdoğan, 2006: 25).

1980’li yıllarda artış gösteren ihracat gelirleri, işçi dövizlerindeki artışlar ve dış krediler, Türkiye’yi önemli ithal ihtiyaçlarını temin edebilir duruma getirmiş, bu miktarlar sınai üretime bağlı olarak artan ithal ihtiyacı ve yüksel ithal maliyetleri nedeni ile yeterli gelmemektedir. Kısa vadede döviz temini günümüzde de Türkiye’nin en önemli sorunudur. Türkiye döviz temini için bütün imkânlarını araştırmak ve bütün imkânlardan faydalanmak zorundadır. Serbest bölge kurulmasının hem ülkenin döviz gelirlerini arttıracak hem de sanayide kullanılacak girdilerin ithalat maliyetini düşürerek döviz tasarrufu sağlayacak bir girişim olması Türkiye’yi serbest bölge kurulması konusunda teşvik etmiştir (Özdoğan, 2006: 27).

24 Ocak 1980 kararları ve bunu izleyen yasal düzenlemelerle ihracata yönelik dış ticaret ve kalkınma politikasını uygulamaya başlayan Türkiye’de 1982 yılından itibaren serbest bölgeler konusu tekrar gündeme gelmiştir. Basın ve bilim kuruluşlarının konuya

ilgi göstermeye başlamasıyla zamanın hükümeti de bu alanda bazı kanuni düzenlemelere gitme gereğini duymuştur. Bunlardan birincisi 3 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan, “Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”dir. 12 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete’de Antalya ve Mersin’de serbest bölge kurulmasına ait Bakanlar Kurulu Kararı yayınlanmıştır (Erdoğan ve Ener, 2005: 76).

06.06.1985’te kabul edilen 3218 sayılı yeni Serbest Bölgeler Kanunu, 15.06.1985 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yayımı ile 1953 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra 07.09.1985 tarihli Resmi Gazete’de “Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları”na ilişkin 16.08.1985 tarih ve 85/9801 sayılı BKK yayımlanmıştır. Genel Müdürlük, 1991’de 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na bağlanmıştır. 1994 yılında 4059 sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ayrı teşkilatlar olarak yeniden oluşturulmuştur. Bu ayırım sonucunda Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın bünyesinde bırakılmıştır. Bakanlar Kurulunca kabul edilerek, 08 Haziran 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan, 03.06.2011 tarih ve 637 Karar sayılı KHK ile Ekonomi Bakanlığı kurulmuş, Dış Ticaret Müsteşarlığı da yeni kurulan Ekonomi Bakanlığına bağlanmıştır. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ekonomi Bakanlığı’nın ana hizmet birimi olarak yapılandırılarak adı da “Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir. 10 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Ekonomi Bakanlığı kaldırılmış, daha önce Ekonomi Bakanlığı’nın hizmet birimi olan Genel Müdürlük yeni kurulan Ticaret Bakanlığı’nın hizmet birimi olarak anılan Bakanlığa bağlanmıştır (Toprak, 2019: 63-64).

3.4. Türkiye’de Bulunan Serbest Bölgelerin Sunduğu Avantajlar

Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgeler yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek gibi amaçlarla kurulmuştur. Türkiye’de kurulan serbest bölgelerin bu amaçlarının gerçekleşebilmesi için devlet tarafından yerli ve yabancı firmalara çeşitli ayrıcalıklar ve avantajlar sunulmaktadır. Ticaret Bakanlığı’nın yayınladığı raporda Türkiye’de bulunan serbest bölgelerin sunduğu avantajları şunlardır:

Üretici kullanıcılar için vergi avantajlarından yararlanma ve orta ve uzun vadede geleceği planlayabilme imkânı sağlamaktadır. Kâr transferi, ticaret kolaylığı, gümrük

vergisi prosedürlerinden arındırılmış ticari faaliyeti, AB ve gümrük birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı sağlamaktadır. Eşitlik prensibi, zaman kısıtlaması bulunmaması, pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbestçe belirlenecek ticari faaliyet imkânı sağlamaktadır. Gerçekçi bir enflasyon muhasebesi, yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim imkânı, azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi ve stratejik avantaj imkânı sağlamaktadır. Her türlü ticari ve sınai faaliyete uygun ve ucuz altyapı imkânı ve tedarik zincirinin imkânlarından yararlanma kolaylığı gibi birçok avantajla sağlamaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2021).

3.5. Türkiye’de Serbest Bölgelere İlişkin Mevzuat Düzenlemeleri

Türkiye’deki serbest bölge uygulamalarının yürütülmesini serbest bölgeler kanunu ile yürürlükte olan yönetmelik ve genelgeler ile sağlanmaktadır. Türkiye’de serbest bölgeler hakkında yapılan düzenlemeler, “Serbest Bölgeler Kanunu”, “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği” ve Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları” olarak yürürlükte dir. Bu kanun Türkiye’deki serbest bölgelerin güvenilir, verimli, ihracatın ve üretimin artırılması, yatırımların ülke içinde bulundurulması, teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi, hızlı ve etkin bir biçimde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacı ile yürürlüğe girmiştir.

3.5.1. Serbest bölgeler kanunu

Türkiye’de serbest bölgeler hakkındaki mevzuat 06.06.1985 tarihli ve 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” ile düzenlenmiştir. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 15.06.1985 tarihli ve 18785 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile birlikte 1953 tarihli 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu’nu yürürlükten kaldırmıştır.

Geçerliliğini koruyan bu kanun 15 madde, 3 ek madde ve 6 geçici maddeden oluşmakta ve dört ana bölümden meydana gelmektedir. Genel hükümlerin anlatıldığı mevzuatın birinci bölümünde; amaç ve kapsam, yetki, tanımlar, faaliyet konuları ve koordinasyona ilişkin maddeler yer almaktadır. Mevzuatın ikinci bölümünde serbest bölgelerin düzenlemesi kapsamı altında; bölgenin düzenleme esasları, muafiyet ve teşvikler, serbest bölgelerin gelir ve harcamalarına ilişkin maddeler yer almaktadır. Mevzuatın üçüncü bölümünde; bölgedeki mallar, kambiyo ve hizmetlere ilişkin maddeler yer almaktadır. Mevzuatın dördüncü bölümünde; çalışma ve sosyal güvenlik, kaldırılan ve uygulanmayan hükümler, yönetmelik, işletme sözleşmelerin yenilenmesi, değiştirilmesi ve

uzatılması, yurtdışında bölgeler kurulmasına ilişkin maddeler yer almaktadır. Serbest Bölgeler Kanunu, dış ticaretin geliştirilmesi amacı ile uygulanan maddeler, yürürlükte olan birçok kanun ile ilişkilidir. 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği, Gümrük Rejimleri ve Yönetmelikleri, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 5411 sayılı Bankalar Kanunu ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu gibi kanunlar ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu birbirleri ile ilişkilidir. Serbest Bölgeler Kanunu, bu ilişkili olduğu kanunlardan yararlanmaktadır.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, ihracata yönelik yatırım ve üretim kapasitesini arttırmak, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişlerini hızlandırmak, firmaları ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacı ile serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin kurulması ile ilgili konuları kapsamaktadır. Serbest Bölgeler Kanunu, sürekli değişen ve gelişim gösteren uluslararası ticaret koşullarına uygun olarak değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun amaçlarda belirtilen kapsamlara uygun olarak güncellenmiştir. Kanunda belirtilen yürürlükte olan bazı maddelerin uygulanmasında ve değişikliğe gidilmesinde daha önceden “Bakanlar Kurulu” ile karar verilirken bu yetki “Cumhurbaşkanı” kararı ile uygulanmaktadır. 02.07.2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin (KHK) 192’nci maddesiyle bu fıkra da yer alan “Bakanlar Kurulunca” ibaresi “Cumhurbaşkanınca” şeklinde değiştirilmiştir. Kanuna göre, serbest bölgelerin kurulacak yerlerde gerekli arazi ve tesislerin Kamulaştırma Kanunu hükümlerince belirlenmektedir. Cumhurbaşkanı bu arazi ve tesislerin acele kamulaştırılmasına kararlaştırabilir. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmaların almış olduğu faaliyet ruhsatları, kullanıcılara kiralanan arazi, arsa ve binalardan Hazine’nin mülkiyetinde bulunanların ruhsat ve kira süresi, 49 yıla kadar uzatılabilmektedir (www.ticaret.gov.tr, 2021).

3.5.2. Serbest bölgeler uygulama yönetmeliği

Serbest Bölgeler Yönetmeliği, 1985 yılında yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na aykırı olmamak ve bu kanunun uygulanmasını sağlamak amacı ile yürürlüğe girmiştir. Serbest Bölgeler Yönetmeliği 10.03.1993 tarihli ve 21520 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik, serbest bölgelerin kurulması,

yönetilmesi, işletilmesi, tahsilat ve harcama esaslarına ilişkin ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Bu yönetmelik, 6 adet kısımdan ve 61 maddeden oluşmaktadır. Her kısım kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Bu bölümlerde ayrıntılı olarak açıklamalar yapılmaktadır. Birinci kısım; amaç, kapsam, hukuki dayanak, kısaltmalar ve tanımlardan oluşmaktadır. İkinci kısım; serbest bölgeler koordinasyon kurulu, bölge müdürlükleri ve bölgelerin düzenlenmesi konularından oluşmaktadır. Üçüncü kısım; bölgedeki mallar, kira ve hizmet sözleşmeleri ve tarifeler hakkındaki konulardan oluşmaktadır. Dördüncü kısım; özel hesap, serbest bölge gelirleri ve kira sözleşmeleri hakkındaki düzenlemelerden oluşmaktadır. Beşinci kısım; kambiyo, bankacılık, sigortacılık ve diğer hizmetler hakkında düzenlemelerden oluşmaktadır. Altıncı kısım; çeşitli hükümlere ait düzenlemeleri içermektedir.

3.5.3. Türkiye serbest bölgelerinde geçerli olmayan kanunlar

Serbest Bölgeler Kanunu'nun uygulanmasında geçerli olmayan bazı kanunlar bulunmaktadır. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun dördüncü bölümünde madde 12'de uygulanmayan hükümler belirtilmiştir. Bu hükümler: 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun ölüm ve yangın halleri, kanalizasyonların inşa ve tamiri ile içme, kullanma, endüstri, suyunu sağlamaya ve gaz, su, elektrik sarfiyatını denetlemeye yönelik maddeleri dışında kalan hükümleri, 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 5'nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen işlemler ve 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi değildir.

3.5.4. Serbest bölge genel müdürlüğü'nün kuruluş ve görevleri

Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1983 yılında başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. 1984 yılında 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na, 1991 yılında 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. 1994 yılında 534 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bu müsteşarlığın ikiye bölünmesi ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Daha sonra çıkan 4059 sayılı yasa ile de Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bünyesinde faaliyete devam etmektedir. Kanun Hükmünde Kararname'nin 6'ncı maddesine göre, Serbest

Bölgeler Genel Müdürlüğü merkez teşkilatı, ana hizmet birimleri ile yardımcı birimlerden oluşmaktadır. Kararnamenin 8'inci maddesine göre, genel müdürün, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün en üst amiri olduğu belirtilmektedir. Görevleri, kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde serbest bölgelerin kurulması, işletilmesi ve yönetilmesi ile ilgili politikaların belirlenmesi konusunda çalışmalar yapmak, araştırma ve koordinasyon faaliyetlerini sürdürmektir (Erdoğan ve Ener, 2005: 91-95).

03.11.1983 tarihli ve 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye göre, Serbest Bölgeler Teşkilatı, Serbest Yüksek Kurulu ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nden oluşur. Bu kararname, Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nden oluşmaktadır. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nde 4 tane ana hizmet birimleri bulunmaktadır. Bunlar; Serbest Bölgeler Dairesi Başkanlığı, Hukuki ve İdari İşler Dairesi Başkanlığı, Plan, Proje ve Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı ve Tanıtma, Yayın ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'ndan oluşmaktadır. Serbest Bölgeler Teşkilatı, serbest bölgelerde yürütülen faaliyetlerin denetim ve kontrol altında, hızlı ve etkin bir şekilde işlemlerin yapılması amacı ile kurulmuştur. Bu teşkilattaki genel müdürlük serbest bölgelerin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

3.5.5. Serbest bölge müdürlükleri

Serbest bölgelerin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları 16.8.1985 tarihli ve 85/9801 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Bu karar, 6 adet maddeden oluşmaktadır. Bu karar; bölge müdürlüklerinin kuruluşu, görev, yetki, sorumluluğu ve teşkilat yapısından oluşmaktadır. Serbest bölge müdürlükleri bulundukları ilin valiliklerine bağlı olarak kurulmaktadır. Bölge müdürlüğü, bölge müdürü ile yeterli sayıda şube müdürü, uzman, uzman yardımcısı ve diğer personellerden oluşmakta ve görevlerini icra etmektedirler.

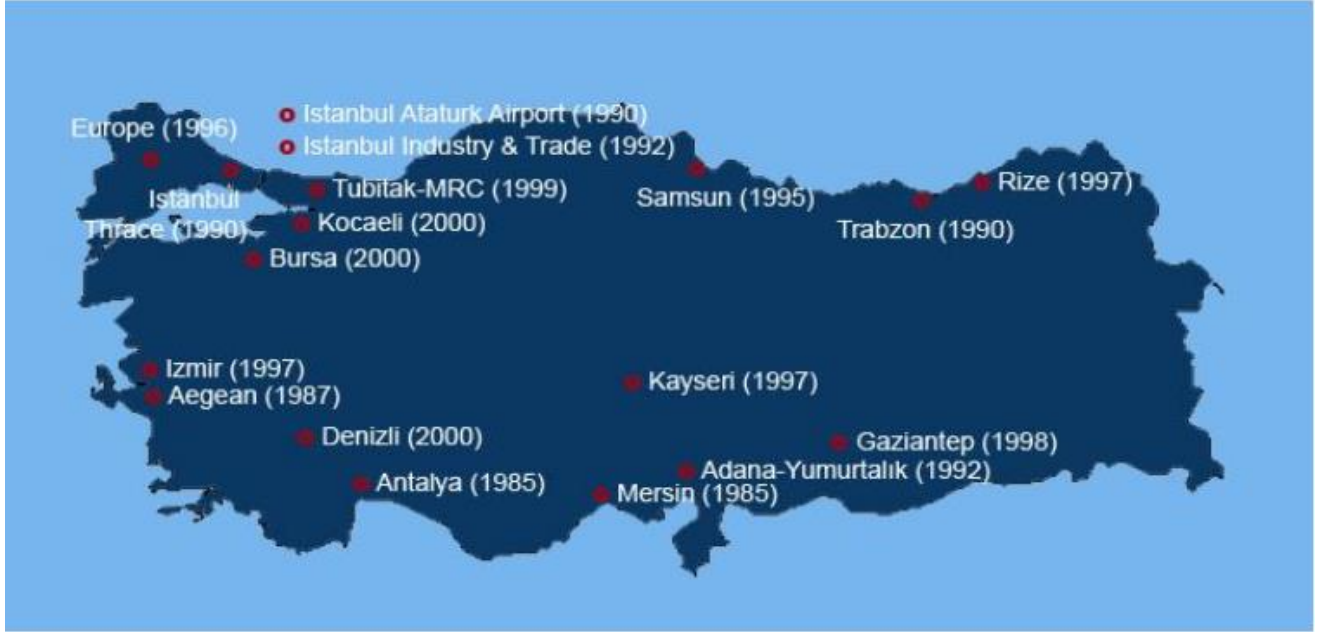
Bakanlar Kurulu Kararı'nda madde 2'de belirtilen Serbest Bölge Müdürlükleri'nin bazı görevleri vardır. Bunlar Serbest Bölgeler Mevzuatı doğrultusunda bölgeyi yönetmek, bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili bütün ruhsatları vermek ve denetlemektedir. Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu'na yapılan ödemeleri tahsil etmek, fon hesabına yatırmak ve bu fondan Başbakan'ın veya yetkili kılacağı Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı'nın onayı ile kesinleşen yıllık bütçeler çerçevesinde harcamalarda bulunmakla görevlidir. Bölgede gümrük, güvenlik, çalışma, sosyal güvenlik, liman, haberleşme ve sağlık hizmetleri gibi

konularda kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için gerekli koordinasyonu temin etmek, bölge İşleticisiyle ve İşletme Sözleşmesi ile bu İşletici ve Kullanıcılar, kamu ve özel kuruluşlar arasında yapılan sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemekle görevlidir. Bölge İşleticisi tarafından Kullanıcılara verilen hizmetler ve kiralanan yerlerle ilgili olarak, hizmet, ücret ve kira tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek, giriş-izin belgeleri vermek ve gerekli kontrolü sağlamakla görevlidir. İkamet veya Çalışma İzni verilmesiyle ilgili müracaatları kabul etmek, itiraz ve şikâyetleri kabul etmek, anlaşmazlıkların uzlaşma yoluyla çözümlenmesini sağlamak, gerekirse ilgili mercilere intikal ettirmek, bölgede faaliyette bulunmak amacıyla "Faaliyet Ruhsatı" almış bulunan gerçek ve tüzel kişilerin sicillerini tutmak ve bununla ilgili belgeleri vermekle görevlidir. Valilikçe ve diğer üst mercilerce talep edilecek her türlü bilgi ve belgeleri temin etmek, bölge faaliyetlerini değerlendirmek ve yıl içindeki faaliyetlerin sonuçlarını yıllık faaliyet ve hesap raporları halinde hazırlamak, gibi görevleri bulunmaktadır.

3.6. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden itibaren serbest bölge çalışmaları hız kazanmıştır. İlk serbest bölgeler Mersin ve Antalya çevresinde 1985 yılında kurulmuştur. 1980’li yıllardan itibaren serbestleşmenin başlaması ve 24 Ocak 1980 Kararları ile uygulanan politikalarda değişikliğe gidilmiştir. Bu politika ile serbestleşme ile birlikte dış ticaret gelişmeye başlamıştır. Dışa dönük ihracat politikasının benimsenmesi ve serbestleşme sürecinin başlaması ile birlikte, 1985-2000 yılları arasında serbest bölge kurulma faaliyetleri yoğunluk göstermiştir. Şu an Türkiye’de faaliyet gösteren 18 adet serbest bölge bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan serbest bölgeler genellikle kıyı bölgelerde, hinterlandı geniş bölgelerde ve ticari açıdan stratejik öneme sahip noktalarda faaliyet göstermektedir. Bu bölgelerde kurulmuş olan serbest bölgelerde özellikle sınır ticaretinin yoğun olduğu bölgelerdir. Türkiye’deki serbest bölgelerde tarım ürünleri, sanayi ürünleri, madencilik, bankacılık ve finans, hizmet sektörü ve diğer alanlarda faaliyet göstermektedir. Bu bölgeler aynı zamanda kurulduğu bölgenin ticaret hacmini genişletmekte, istihdamı arttırmakta, ülkenin ve kurulduğu bölgenin büyümesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca refah düzeyinin artmasında da önemli rol oynamaktadır. **Tablo-1**’de yıllar itibari ile Türkiye’de kurulan serbest bölgelerin isimleri ve kuruluş yılları gösterilmiştir. Türkiye’de bulunan serbest bölgeler haritası ise **Şekil-1**’de gösterilmiştir.

Bu başlık altında Türkiye’de kurulan serbest bölgeler kuruluş tarihleri sırasına göre aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Şekil 1: Serbest Bölgeler Haritası

Şekil-1’de Türkiye’de bulunan serbest bölgelerin kuruluş yılları itibari ile harita dağılımı üzerinde gösterilmiştir. Harita dağılımı incelendiğinde serbest bölgelerin genellikle kıyı bölgelerde ve sınır ticaretine yakın olan bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Serbest bölgelerin kurulmasındaki önemli faktörlerden biri ulaşım kolaylığı, önemli ticaret alanlarına yakınlığı, limanlara yakınlığı, iklim koşulları ve bölgenin gelişmişlik düzeyi etkilemektedir. Türkiye’deki serbest bölgelerin kurulmasında bu faktörlerin dikkate alındığı haritadaki dağılımdan anlaşılmaktadır.

Türkiye’de kurulmuş olan serbest bölgelerin kuruluş yıllarına göre sıralanarak **Tablo-1**’de gösterilmiştir. Buna göre Türkiye’de kurulan ilk serbest bölge, Mersin’de son kurulan serbest bölge Kocaeli’nde kurulmuştur. Türkiye’nin her bölgesinde neredeyse serbest bölge bulunmaktadır. Ülke geneline dengeli bir biçimde dağılım göstermektedir. Bu dağılım çoğunlukla kıyı bölgelerde ağırlık göstermektedir.

SIRA	SERBEST BÖLGELER	KURULUŞ	SIRA	SERBEST BÖLGELER	KURULUŞ
1	MERSİN SERBEST BÖLGESİ	1985	10	AVRUPA SERBEST BÖLGESİ	1996
2	ANTALYA SERBEST BÖLGESİ	1985	11	RİZE SERBEST BÖLGESİ	1997
3	EGE SERBEST BÖLGESİ	1987	12	KAYSERİ SERBEST BÖLGESİ	1997
4	İST. AHL SERBEST BÖLGESİ	1990	13	İZMİR SERBEST BÖLGESİ	1997
5	TRABZON SERBEST BÖLGESİ	1990	14	GAZİANTEP SERBEST BÖLGESİ	1998
6	İST. TRAKYA SERBEST BÖLGESİ	1990	15	TÜBİTAK-MAM SERBEST BÖLGESİ	1999
7	ADANA YUMURTALIK SERBEST BÖLGESİ	1992	16	DENİZLİ SERBEST BÖLGESİ	2000
8	İST. ENDÜSTRİ VE TİCARET SERBEST BÖLGESİ	1992	17	BURSA SERBEST BÖLGESİ	2000
9	SAMSUN SERBEST BÖLGESİ	1995	18	KOCAELİ SERBEST BÖLGESİ	2000

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Tablo 1: Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Kuruluş Yılları

3.6.1. Mersin serbest bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi’nin sınırları 04.03.1985 tarihli ve 85/9200 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. 06.06.1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na dayanarak resmi açılışı 03.01.1987 tarihinde gerçekleşmiştir. Mersin Serbest Bölgesi, ilk aşamada 776 dönüm alan üzerinde kurulmuştur. Zaman içerisinde yapılan ekler ile 836 dönüme genişlemiştir. Yap-İşlet-Devret modeline göre işletilmektedir. Bu bölge, Ticaret Bakanlığı-Serbest Bölgeler Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. İşletme yetkisi anonim şirket olan MESBAŞ’a verilmiştir. Faaliyet konuları arasında; alım-satım, üretim, depolama, işyeri kiralama, bankacılık ve sigortacılık, montaj ve demontaj, bakım ve onarım, makine parkı bulunmaktadır. Ayrıca serbest bölgenin içerisinde kullanıcıların faydalanabilmesi için sosyal tesisler bulunmaktadır (www.mesbas.com.tr, 2021).

FİRMA FAALİYETLERİ	YERLİ	YABANCI	YERLİ-YABANCI	TOPLAM	ORAN
ALIM-SATIM	173	60	20	253	%39
ÜRETİM	146	43	11	200	%31
KİRALAMA	95	12	5	112	%17
DEPOLAMA	41	7	4	52	%8
BANKACILIK-SİGORTACILIK	3	0	2	5	%1
DİĞER	16	8	0	24	%4
TOPLAM	474	130	42	646	%100

Kaynak: www.mesbas.com.tr, 2021

Tablo 2: MESBAŞ Firma Faaliyet Türleri

Tablo-2’de MESBAŞ’tan alınan verilere göre faaliyet gösteren firma türleri gösterilmiştir. Buna göre ağırlıklı olarak MESBAŞ’ta yerli firmalar bulunmaktadır. Yabancı kökenli firmalara bakıldığında ise henüz bankacılık-sigortacılık faaliyetinde bulunan yabancı firma bulunmamaktadır. Yerli-yabancı ortak firma sayısı da çok fazla değildir. Tabloya göre MESBAŞ’ta bulunan yerli firmalar 474 iken yabancı firmalar 130 ile sınırlı kalmaktadır. Toplam 646 firma bulunmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalar ile MESBAŞ’ta bulunan yabancı firma sayısının artırılması bölge ve ülke ekonomisi, döviz girdisi, dış ticaretin gelişmesi açısından önemlidir. Mersin hinterlandı geniş sınır ticaretinde önemli nokta bulunan bir şehirdir. Mersinin konumu ve tablodaki yabancı firma sayısının artırılması ve firmalardan alınan verimin artırılması önemlidir.

PERSONEL TÜRÜ	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
YÖNETİCİ	296	62	358
BÜRO PERSONELİ	506	36	542
VASIFLI İŞÇİ	3108	149	3257
VASIFSIZ İŞÇİ	4851	135	4986
DİĞER	1481	18	1499
TOPLAM	10242	400	10642

Kaynak: www.mesbas.com.tr, 2021

Tablo 3: MESBAŞ Personel Türü

Tablo-3'te MESBAŞ'ta faaliyet gösteren firmalarda çalışan personel türünü belirtmektedir. Yerli ve yabancı firma sayısına göre yönetici sayısına bakıldığında oldukça yüksek sayıda yönetici istihdam edilmektedir. Yönetici sayısının yüksek olması firmaların faaliyetlerine göre yönetime ve kaliteye önem verdiklerini gösterebilir. Donanımlı, eğitim seviyesi yüksek düzeyde olan birçok yönetici ve diğer personellerin istihdam edildiği görülmektedir. Vasıfsız işçi sayısı da yerli firmalarda 4851 yabancı firmalarda 135'tir. Bu da faaliyet gösteren yerli ve yabancı firma sayısına göre çalışan personel sayısının miktarı orantılıdır. Yerli firmalar çoğunlukta olduğu için yerli firmalarda çalışan personel sayısı çoğunluktadır. Toplamda 10642 kişi istihdam edilmektedir. 10642 kişilik istihdam bölge esnafı ve ekonomisinin canlanmasına ve her sektördeki faaliyet türünün hareketlenmesine neden olmaktadır. Bu da bölge ekonomisi ve işsizlik sorunu için oldukça önemli bir çözümdür.

3.6.2. Antalya serbest bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi Türkiye'de kurulan ilk iki serbest bölgeden biridir. 14 Kasım 1987'de faaliyete başlamıştır. Antalya Limanı'nın hemen bitiğinde şehir merkezine 12 km, havalimanına 25 km mesafede 782.482 m²'lik bir alana kurulmuştur. Bölge ilk kuruluşunda altyapı ve arazi finansmanı devlet tarafından, üst yapısı yatırımcı kullanıcılar tarafından yapılmıştır. 01.01.2017 yılından itibaren altyapı finansmanı ASBAŞ tarafından karşılanmaktadır. Hisselerinin %44'ü kamuya %56'sı özel sektöre ASBAŞ'a aittir. Antalya Serbest Bölgesi 2000 yılından itibaren mega yat üretimi konusunda başvurular almış ve yatırımcıları bölgeye çekmeye başlamıştır. Bu sayede mega yat üretimine başlamıştır. Türkiye'nin yat üretimi konusunda önemli yerlerinden biridir. Bölgedeki başlıca faaliyet sektörleri arasında; yat üretimi, medikal, tekstil, tarım, madencilik, inşaat ve elektrik-elektronik yer almaktadır. Bölgede toplamda 87 adet firma faaliyet göstermektedir. Ayrıca ASBAŞ resmi internet sitesinde 360 sanal gezinti fırsatı sunmaktadır (www.asbas.com.tr, 2021).

3.6.3. Ege serbest bölgesi

Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) özel bir girişim tarafından kurulmuştur. 1990 yılında İzmir'in Gaziemir ilçesinde faaliyete geçmiştir. Yap-işlet-devret modeli ile kurulmuştur. Ticaret hacmi ve istihdam açısından Türkiye'nin önemli serbest bölgeleri arasında yer alır. İzmir ve çevresi için önemli bir istihdam kaynağıdır. Aynı zamanda bölge ve ülke

ekonomisi için dış ticaret hacmi, döviz girdisi ve teknoloji transferleri açısından önemli bir yer kaplamaktadır. Çalışmanın dördüncü yani son bölümünde Ege Serbest Bölgesi'nin yapısı ve bölge ekonomisine katkısı detaylı olarak anlatılacaktır.

3.6.4. İstanbul Atatürk havalimanı serbest bölgesi

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, 180.152 m²'lik alanda 1996 yılından itibaren faaliyet göstermektedir. İSBİ A.Ş. (İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.) tarafından işletilmektedir. 19 Şubat 2020 tarihinde yayımlanan kararname ile birlikte İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi adı altında faaliyet göstermeye devam etmektedir. İSBİ 1990 yılında faaliyete geçmiş olan ve hazine arazisi üzerinde yer alan bölgenin kurucu ve işletmeciliği Bakanlar Kurulu Kararı ile 1 Temmuz 1996 tarihinden itibaren 40 yıl süre için yap-işlet-devret modeline göre faaliyetine devam eden bir özel sektör kuruluşudur. İSBİ A.Ş. Dinamik Grup şirketler grubunun bir üyesidir. İSBİ'de; medikal, otomotiv, metal, işleme, kuyumculuk, yazılım, elektronik, güvenlik, tekstil, havacılık, telekomünikasyon, finans ve sigortacılık gibi pek çok alanda firmalar faaliyet göstermektedir. Ayrıca danışmanlık, güvenlik, gümrük müşavirliği, stok yönetimi, depolama ve transit depolama, yükleme ve indirme, sigorta, modern altyapı gibi alanlarda hizmet göstermektedir. 1996-2018 yılları arasındaki verilere göre İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nde gerçekleşen toplam ticaret hacmi 51.452 milyar dolardır (www.isbi.com.tr, 2021).

3.6.5. Trabzon serbest bölgesi

Trabzon Serbest Bölgesi, Transbas Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulmuş ve işletilmektedir. Trabzon limanı, esas kuzeye doğru çizilen uzunlukları 1 mil olan iki hayali çizgi arasındaki deniz bölgesi üzerine kurulmuştur. Trabzon Serbest Bölgesi Trabzon limanı içerisinde yer almaktadır. Ülke içinde ama gümrük bölgesi dışındadır. Yüksek değerli mallar için Trabzon Serbest Bölgesi güvenli, kullanışlı depolama tesislerini kullanıma sunar ve ihtiyaca göre mal temin eder. Yurtdışından gelen mallar Trabzon Serbest Bölgesi'ndeki depolara gümrük ve ithalat vergisi ödemedi, herhangi bir vergiye tabii tutulmadan hizmetlerden yararlanabilir. Trabzon Serbest Bölgesi'nde yapılan her tür ticaret, transit ticaret ve her türlü malın satılmasına ilişkin her faaliyet Türk ve yabancı firmaları ayırt etmeksizin eşit olarak gerçekleştirilebilir. Trabzon Serbest Bölgesi güvenli ve kullanışlı depolama tesisleri ile toplam 11.000 m²'lik birinci sınıf kapalı iki deposu ve 20.000 m²'lik açık alan ile hizmet vermektedir. Özel depolama

tesisleri 200 m²'lik özel depolarda sunmaktadır. Limanların senelik toplam 2000 gemilik kapasitesi vardır. Kargo işlemleri günde iki vardiya ile 17 saat hizmet verir. Kılavuzluk hizmetleri tüm sene boyunca günde 24 saat verilir (www.transbas.com.tr, 2021).

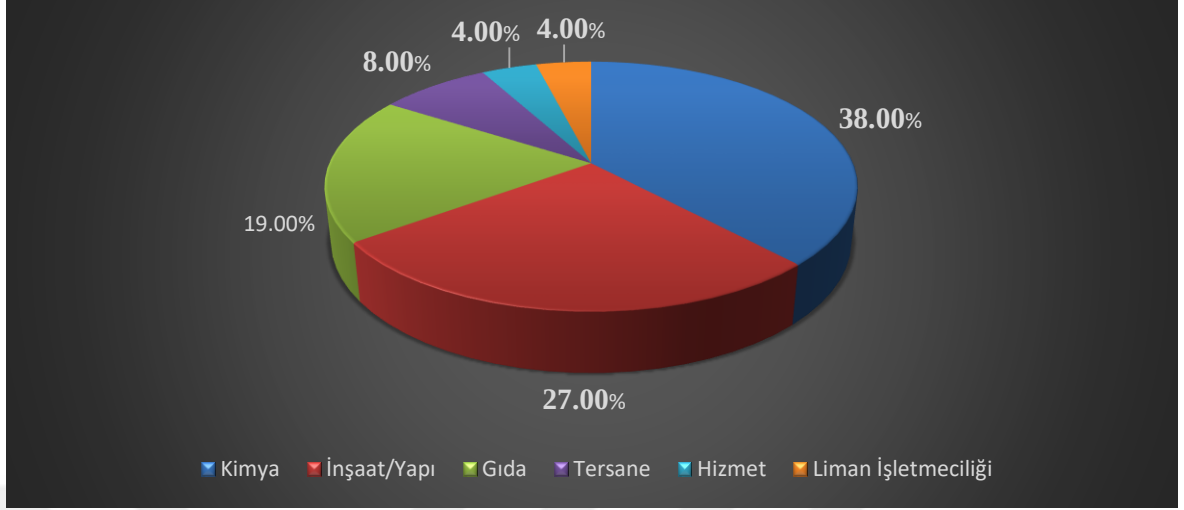
3.6.6. İstanbul Trakya serbest bölgesi

02.02.1991 tarihli ve 20774 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 21.01.1991 tarihli ve 91/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İSBAŞ-İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi tarafından kurulup, işletilmesine karar verilmiştir. İstanbul'un Çatalca ilçesinde, Karatoprak Mevkii, Ferhatpaşa Mahallesi Mevkiinde kurulmuş olup, Trakya otoyoluna 3 km. Çatalca yerleşim merkezine 3 km Atatürk Hava Limanına 45 km mesafededir. İSBAŞ 387.500 m²'lik alana kurulmuştur. 350.000 m² kapalı alanı, depoları, açık alanları ve sunduğu avantajlar ile Türkiye ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Türkiye'nin ilk tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren serbest bölgedir. Böylece yap-işlet-devret olgusunu satın al, sahip ol olarak değiştirip süresiz mülkiyet hakkı sunmaktadır. İSBAŞ'ta üretim yapan firmalar üretimlerinin %85'ini ihraç etmeleri durumunda çalışanlar için muhtasar vergisi ödenmemektedir. Böylelikle işçilik ücretlerinde %35'lere varan avantaj sağlanmaktadır. Bölgede, 2017 yılı itibari ile 2349 kişi çalışmaktadır. 2017 yılı ticaret hacmi 1.264.534.000 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Önümüzdeki 5 yıllık süre içerisinde 10 milyar dolarlık ticaret hacmine ve 10.000 kişilik istihdam gücüne ulaşmayı hedeflemektedir (www.isbas.com.tr, 2021).

3.6.7. Adana-yumurtalık serbest bölgesi

Toros Tarım'ın Ceyhan'daki üretim ve liman tesisinin bulunduğu bölgede yer alan Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (TAYSEB) 1990 yılında kurulmuştur. 12.12.1990 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı ile yapılan sözleşme çerçevesinde serbest bölgenin kurulup işletilmesi için yap-işlet-devret modeli 30 yıl süreliğine uygulanmıştır. 1997 yılından itibaren gerçekleşen olumlu ekonomik gelişmeler, potansiyel kullanıcıların talepleri ve GAP projesindeki gelişmeler ile birlikte, bölgedeki altyapı yatırımlarına yeniden başlanılmış ve 1998 yılının eylül ayında Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi resmen açılmıştır. TAYSEB, 4,6 milyon m²'lik alanı ile Türkiye'nin en büyük serbest bölgelerinden biri olan Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin kurucusu ve işleticisidir. Ayrıca TAYSEB %9.56 hissesi ile Mersin Serbest Bölgesi'nin (MESBAŞ) ve %10 hisse ile Antalya Serbest Bölgesi'nin (ASBAŞ) kurucu ortağıdır. Bölgede, kimya-petro kimya başta olmak üzere, tersane, çimento, demir-çelik, gıda ve yem sektörü gibi farklı alanlarda

büyük oranda üretime dayalı sanayi tesisleri faaliyet göstermektedir (www.tayseb.com.tr, 2021). **Şekil-2**'de bölgedeki kullanıcıların sektöre göre dağılımı gösterilmektedir.

Kaynak: www.tayseb.com.tr, 2020

Şekil 2: Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı

Şekil-2'ye göre bölgede faaliyet gösteren firmaların, %38'si kimya, %27'si inşaat/yapı, %19'u gıda, %8'i tersane, %4'ü hizmet ve %4'ü liman işletmeciliği olarak dağılmaktadır. Bölgedeki dağılıma göre en çok kimya endüstrisinde yoğunluk görülmektedir. Ardından inşaat endüstrisi takip etmektedir. En düşük sektörler ise hizmet ve liman işletmeciliği olarak görülmektedir.

Şekil-3'te 2010-2019 yılları arası bölgenin ticaret hacmi (milyon \$) gösterilmektedir.

Kaynak: www.tayseb.com.tr, 2021

Şekil 3: Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Şekil-3'te Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin yıllara göre ticaret hacmi (milyon \$) gösterilmektedir. Bu veriler bölgenin resmi internet sitesinden alınmıştır. Buna göre 2010-2019 yılları arasında bölgenin ticaret hacmi sürekli artış göstermiştir. 2010-2019 yılları arasında sadece, 2019 yılında bir önceki yıl 2018'e göre düşüş göstermiştir. 2019 yılındaki düşüş oranı oldukça düşüktür. 2010 yılında 219 milyon dolar (\$) iken yıllar itibari

ile ticaret hacim artış göstererek en son verilere göre 2019 yılında 1167 milyon dolara (\$) ulaşmıştır. 2013-2014 yılı, 2016-2017 yılı ve 2017-2018 yıllarında ticaret hacmindeki artış oranları diğer yıllara göre daha yüksek düzeyde görülmektedir.

3.6.8. İstanbul endüstri ve ticaret serbest bölgesi

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (DESBAŞ), İstanbul Deri Serbest Bölge kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi tarafından 23.08.1991 tarihinde çoğunluğu deri sektörü içinden 127'ye ulaşan gerçek ve tüzel kişilik ortaklığı ile kurulmuştur. 19.03.1992 tarihli ve 21176 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 02.03.1992 tarihli ve 92/2778 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul Kazlıçeşme Organize Deri Sanayicileri Derneği'nce DESBAŞ'a bırakılan 88.000 m²'lik arazinin sınırları İstanbul Deri Serbest Bölgesi olarak tespit edilmesine karar verilmiştir. Bölgenin ticaret hacmi 1995 yılında 92.871.000 (\$) dolara ulaşmış ve 1997 yılında 1 milyar (\$) doların üzerine çıkmıştır. 2000 yılında ise 3.303.801.622 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Bölge 2004 yılında 5.770.481.232 (\$) dolar ticaret hacmine ulaşmıştır. Bölge 2006 yılında en yüksek ticaret hacmine, 6.796.504.765 (\$) dolara ulaşmıştır. Bölge, 2018 yılı itibarı ile 2.5 milyar dolar (\$) ticaret hacmine ulaşarak, Türkiye'de bulunan serbest bölgelerinin ticaret hacminin %13'ünü oluşturmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren şirketler ağırlıklı olarak solar enerji, otomotiv yan sanayi, deniz taşıtları aksam ve parçaları, makine sanayi ve takım tezgâhları, elektrik elektronik, kimya, tekstil, kozmetik sektörlerinde hizmet vermektedir (www.desbas.com.tr, 2021).

3.6.9. Samsun serbest bölgesi

Samsun Serbest Bölgesi (SASBAŞ), Bakanlar Kurulu'nun 14.12.1995 tarihli ve 95/7523 sayılı kararı ile 73.150 m²'lik olarak yer ve sınırları belirlenerek Yap-İşlet-Devret modeline göre SASBAŞ Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ne 30 yıllık bir süre ile işletme yetkisi verilmiştir. Diğer taraftan, bölgenin sınır ve tel çitleri ile giriş kapısının yapımı bitirilerek 20.03.1998 tarihinde Serbest Bölge kamu birimleri personelinin görevine başlamaları ile bölgenin resmi açılışı yapılmıştır. SASBAŞ, İhracatçı firmalara dünya pazarında rekabet güçlerini arttırmak, Türk sanayine ileri teknoloji ve ucuz hammadde girişini hızlandırmak üzere kurulmuştur. Ayrıca yatırımlar yönünden fakir Samsun ilinde özel sektör tarafından gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan birisidir (www.sasbas.com, 2021).

3.6.10. Avrupa serbest bölgesi

Avrupa Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.(ASB), Türk tekstil sektörünün zirvedeki ismi Şahinler Holding'in bir kuruluşudur. Pamuk, iplik, kumaş, boya, apre, baskı, tekstil tasarım, toptan ve perakende olmak üzere son tüketiciye ulaşan, tekstil ve modanın bütün halkalarını içinde bulunduran Şahinler Holding, “Tam Entegre Bir Şirketler Topluluğu”dur. Toplam 12 bin personeli bulunan grup, dolaylı olarak da 30 bin kişiyi istidam etmektedir. Bölgenin cirosu, 1 milyar doları aşmıştır. Grubun tekstil harici faaliyetleri arasında, gıda, enerji, turizm, inşaat ve serbest bölge işletmeciliği yer almaktadır. Türkiye'nin en büyük özel sektör sanayi projelerinden biri olan Avrupa Serbest Bölgesi'nin temeli 8 Ağustos 1998 tarihinde atılmıştır. Resmi açılışı ise 2003 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan ASB, aradan geçen kısa zaman dilimi içinde, yapılan yatırımlar sayesinde yıllık 2 milyar dolar (\$) ticaret hacmini geçerek, Türkiye serbest bölgeleri arasında 4. Sıraya yükselmiştir. İstanbul, Avrupa ve ana ulaşım ağlarının merkezinde bulunan Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinde kurulan ASB'de günümüzde 200 firma faaliyet göstermektedir. Avrupa Serbest Bölgesi'nde dünyanın önde gelen büyük markaların üretimleri gerçekleştirilmektedir (www.asb.com.tr, 2021).

3.6.11. Rize serbest bölgesi

Rize Serbest Bölgesi 23.05.1997 tarihinde RİSBAŞ (Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş) tarafından ÇAYKUR Genel Müdürlüğü'nden 49 yıllığına kiralananan, 85.000 m²'lik bir arazi üzerine kurulmuştur. Bölgede ağırlıklı olarak, ihracat ve transit ticaret yapılmakta olup otomobil, çay, oto yedek parça, gıda ve temizlik ürünlerinin alımı satımı yapılmaktadır. Kanunun birinci maddesinde; Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmak amaçlarını karşılayacak kapasitesinin kalmaması nedeniyle alan üzerindeki serbest bölge statüsünün kaldırılması planlanmaktadır (Karakaş, 2018: 50).

3.6.12. Kayseri serbest bölgesi

T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile KAYSER A.Ş. arasında 09.09.1997 tarihinde bir sözleşme imzalanarak Kayseri Serbest Bölgesi'nin, KAYSER (Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi AŞ.) tarafından kurulup işletilmesi hüküm altına alınmıştır. Sözleşme süresi 09.09.1997 tarihinden itibaren 30 yıl olarak belirlenmiştir. 01.11.1998 tarihinde resmen açılmış 28.10.1999 tarihinde de ticari faaliyete geçmiştir.

Kayseri Serbest Bölgesi (KAYSER) Kayseri'nin Ankara giriş yolu üzerinde 1. Organize Sanayi Bölgesi ile komşu olan serbest bölgenin hava meydanına uzaklığı yaklaşık 15 km'dir. 1998 yılında 6.905.000 m²'lik bir alanda kurulmuştur. Bölge Devlet Demir Yolları yükleme boşaltma rampasına 900 metre, uluslararası karayoluna 600 metre uzaklıktadır. Türkiye'nin en geniş alanına sahip serbest bölgesidir. Bölge 5000 kişiye istihdam sağlamaktadır. 130 adet yerli firma 10 adet yabancı firma ve 12 adet yerli-yabancı ortaklı firma ile toplamda 152 adet firma bulunmaktadır. 2014 yılı ticaret hacmi 806.459 (\$) dolar, 2015 yılı ticaret hacmi 737.633 dolar (\$), 2016 yılı ticaret hacmi 752.559 (\$) dolar ve 2017 yılı ticaret hacmi 853.367 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir (www.kayser.com.tr, 2021).

3.6.13. İzmir serbest bölgesi

İzmir Serbest Bölgesi'nin (İZBAŞ) temelleri 1984 yılında İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi ile atılmıştır. İzmir Valiliği'nin "sektörün faaliyet alanına olan uygunluğu" doğrultusundaki kararı ile birlikte, İzmir'in Menemen ilçesi Maltepe Köyü sınırları içindeki 162 hektarlık alan faaliyet için belirlenmiştir. Kooperatif, 1988 yılında İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi statüsünü kazanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 11.08.1997 tarihli ve 97/9775 sayılı kararı ile İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi (İDEŞBAŞ) kurulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 04.04.2011 tarihli ve 27918 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2011/1649 sayılı kararı ile İzmir Serbest Bölgesi (İZBAŞ) adını almıştır. Bölge 1.620.000 m²'lik alan üzerine kuruludur. Yatırım tahsis oranı %88'dir. 145 adet yerli, 16 adet yabancı, 12 adet yerli-yabancı ortaklı firma ile toplamda 173 adet firma bulunmaktadır. Bölgede, 3498 kişi istihdam edilmektedir. Bölgede; deri imalatı ve alım-satımı, enerji, kimyasal üretim ve ticaret, gıda, elektrik-elektronik, otomotiv, plastik boru profil ve plastikten mamuller, mermer ve doğal taş, asansör kaldırma ve taşıma ekipmanları alanlarında faaliyet göstermektedir. Bölgede, tapusu hemen teslim edilmek üzere bina ve arsa temin edilebilmektedir. Tapulu bina ve arsa temini bölgenin tercih edilmesinde önemli bir avantajdır (www.izbas.net, 2021).

3.6.14. Gaziantep serbest bölgesi

Türkiye de Serbest Bölgeler kuruluş modelleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Gaziantep Serbest Bölgesi, arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait olan modele göre kurulmuştur. Bu bağlamda, yer ve sınırları, 07.07.1998 tarihli ve 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen Gaziantep Serbest Bölgesi'nin kurulması ve işletilmesi için Anonim Şirket olan GASBAŞ yetkili kılınmıştır. Gaziantep Serbest

Bölgesi'nin (GASBAŞ), 2014 yılı ticaret hacmi 134.454.581 (\$) dolar, 2017 yılı ticaret hacmi 33.244.742 (\$) dolar ve 2019 yılı ticaret hacmi 84.749.297 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir (www.gasbas.com.tr, 2021).

3.6.15. Tübitak-marmara araştırma merkezi teknoloji serbest bölgesi

TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi bünyesinde başlayan Teknoloji Parkı faaliyetlerinin gelişim sürecinde, Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB) ve Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TEKGEB) unvanları ile hukuki statüleri birbirinden farklı iki bölge kurulmuştur. Türkiye'de mevcut 81 teknopark içinde "Teknoloji Serbest Bölgesi" tanım ve avantajlarına sahip tek olan Teknokent, TÜBİTAK-Marmara Teknokent olarak faaliyet göstermektedir. Toplam 62 hektar alana sahip TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi'nin 25.73 hektarı "Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TEKGEB)" olup, 36.27 hektarı "Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB)" olarak ayrılmıştır. Bölgenin kuruluşu, Marmara Araştırma Merkezi (MAM) ile Ticaret Bakanlığı arasında 27.01.2000 tarihinde gerçekleşmiştir. Yüksek teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, teknoloji, yazılım ürettikleri veya geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyetlerine en iyi ortamı sağlamak üzere faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (www.marmarateknokent.tubitak.gov.tr, 2021).

3.6.16. Denizli serbest bölgesi

Uluslararası statüye sahip Çardak Havaalanı ve Özdemir Sabancı Organize Sanayi Bölgesi bitişiğinde Denizli il merkezine 57 km, 1. Organize Sanayi Bölgesi'ne 40 km uzaklıkta, 540 dönüm alan üzerine kurulmuştur. 2000 yılında Denizli Serbest Bölgesi (DENSER) kurulmuştur. Günümüzde Denizli'den yapılan ihracat 2 milyar dolar (\$) civarındadır. Denizli'nin ihraç ürünlerinin büyük çoğunluğunu tekstil ve konfeksiyon ürünlerinden havlu ve bornoz oluşturmaktadır. Bu iki kalemde Türkiye'nin toplam ihracatının %50'sini aşmıştır. DENSER, yatırım ve üretimi cazip hale getirmesinden dolayı gıda, ambalaj gibi hafif sanayinin oluşmasına imkân vererek sanayide dönüşümün yolunu açmaktadır. Dünya ticaret hacmi içerisinde payı gün geçtikçe artan ve kârlı bir alan olma özelliğini koruyan tekstil sektörüne de yatırım artmaktadır. DENSER, bu sektörde faaliyet gösteren firmaların uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırarak ve piyasadaki mevcut pazar paylarını büyütmektedir. Bu da Türkiye'nin Güney Kore, Çin, Pakistan, Hindistan, Tayvan gibi ülkelerle daha iyi rekabet etmesine ve pazar payını büyütmesine yardım etmektedir. Bölgenin ticaret hacmi; 2008 yılında 43.607.233 (\$) dolar, 2009 yılında

33.148.149 (\$) dolar, 2010 yılında 11.967.471 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir (www.denser.com.tr, 2021).

3.6.17. Bursa serbest bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi (BUSEB), Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının önderliğinde Bursa Sanayici ve İş adamlarının ortaklığıyla Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. olarak 1998 yılında serbest bölge kurmak ve işletmek üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı Bursa'nın ithalat-ihracat hayatını daha hızlı ve rekabet edilebilir düzeye getirmektir. Tamamen Sanayi Bölgesi planı ile kurulmuş olan bu bölge, bu doğrultuda 825 dönümlük bir arazide Bakanlar Kurulu'nun 2000/538 sayılı Sınır Kararnamesi'nin onaylanması ile inşaat çalışmalarına başlanarak ve 11 ay gibi kısa sürede tüm altyapısı tamamlanarak Mayıs 2001 tarihinde ticari faaliyetine başlamıştır. Serbest bölgeler içinde üretime yönelik faaliyet gösteren en büyük serbest bölgelerden biri olma hedefini belirlemiştir. Bölgenin bir sanayi devi olan Bursa şehrine yakınlığı ve konum olarak Marmara Denizi'nin en önemli limanlarına yakın mesafededir. Bölgenin yer seçiminde en önemli etkenler; limanlara yakınlığı, ana yola olan yakınlığı ve bir sanayi devi olan Bursa şehrine yakınlığı olmuştur. Konumu sayesinde bölgenin en önemli özelliklerden birisi liman bölgesinin gerisinde hemen üretim yapabilmek lojistik kolaylığı sağlamasıdır. BUSEB Türkiye'deki Serbest Bölgeler arasında kendi arazisine sahip olan bölgelerdendir. 908.000 m²'lik alanda 90 firma ve 10.318 çalışan ile faaliyetine devam etmektedir. Ayrıca kullanıcılar ve personeller için sosyal tesisler bulunmaktadır (www.buseb.com.tr, 2021).

3.6.18. Kocaeli serbest bölgesi

İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla 2000 yılında 817.000 m²'lik alanda kurulmuştur. Kocaeli Serbest Bölgesi (KOSBAŞ) küreselleşme düşüncesinin bir yansıması olarak 29 Ekim 2001 tarihinde Kocaeli Sanayi Odası önderliğinde, Kocaeli'nin Başiskale ilçesinde faaliyetine başlamıştır. Autoport Limanı'na 300 metre, Limaş İskelesi'ne 1 km, Karayoluna 1.5 km, Kurtköy Sabiha Gökçen Havalimanına 60 km, İstanbul'a 100 km mesafededir. Kocaeli Serbest Bölgesi'nde (KOŞBAŞ) 7 âdeti gemi inşa firması olmak üzere toplamda 19 adet firma bulunmaktadır (www.kosbas.com.tr, 2021).

3.7. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Gelişimi

Serbest bölgelerin mevcudiyeti günümüz serbest bölge tanımlamasından farklılık göstermekte ancak amaçları ve faaliyetleri açısından benzerlik göstermektedir. Serbest bölgelerin ilk örneklerin görüldüğü dönemden itibaren ticaret hacmi gelişim göstermektedir. Ülkelerin gelişim süreçlerinde dış kaynaklara ihtiyaç duyması, ülke içindeki talep artışı, daha geniş piyasa ve pazarlara yönelme, dış ticaret hacmini arttırmak, ekonomik büyüme ve refahının sağlanmasının gerçekleştirilmesi amacı sayesinde uluslararası ticaret gelişim göstermeye başlamıştır.

Küresel düzeyde ticaretin serbestleşmeye başlaması ile birlikte ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmesi, istihdam artışının sağlanması, teknoloji transferlerinin gerçekleşmesi, ülkelerin bölgesel ve ulusal büyüme ve refah artışının gerçekleşmesini sağlamaktadır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve küresel rekabetin artması, serbest bölgelerin kurulma gereksinimini daha da artmasına neden olmaktadır. Serbest bölgelerin kurulması ile birlikte ülkelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Ülkelere sağladığı avantajların yanında çeşitli dezavantajlara neden olmaktadır. Ülkeler bu dezavantajları azaltma yönünde çeşitli yasa ve yönetmelikler geliştirmekte en az düzeye indirmeye çalışmaktadır. Bu sayede serbest bölgelerden alınan verimin en üst düzeye çıkarılması amaçlanmakta ve serbest bölgelerden sağlanan avantajların etkilerini arttırmayı amaçlamaktadırlar.

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de serbestleşme hareketleri hız kazanmıştır. Bu yıllardan itibaren günümüze kadar serbest bölgelerin uygulamaları her bölgeye yayılma göstermekte ve gelişimini sürdürmektedir. Günümüzde Türkiye’de 18 adet serbest bölge faaliyet göstermekte ve her yıl ticaret hacminde önemli düzeyde artışlar görülmektedir. Serbest bölgelerin gelişim sürecinin hızlanması ile birlikte Türkiye’nin dış ticaret açığının azalmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

3.7.1. Serbest bölgelerdeki ticaret hacmi: toplam içindeki payı

Serbest bölgelerin ticaret hacminin ülke ekonomisindeki payı yıllar itibari ile değişiklik göstermektedir. Yerel ve küresel boyutta yaşanan ekonomik ve siyasi krizler ticaret hacminde dalgalanmalar yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle küresel boyutta yaşanan ekonomik krizler ticaret hacminin daha fazla dalgalanmasına neden olmaktadır. Yerel bir kriz olan 2001 krizi ve küresel çapta etkisi olan 2008 krizi ticaret hacminin dalgalanmasına neden olmuştur. Kriz dönemleri aynı zamanda ülkeler açısından bir fırsat

olarak değerlendirilebilir. Özellikle krizin yaşandığı 2008 yılında serbest bölgeler ticaret hacmi 24.578.055.000 (\$) dolar ile tarihindeki en yüksek değerini almıştır.

Tablo-4'teki 2016-2019 yılları arasındaki verilere göre, en yüksek değer 2018 yılında 20.929.063 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. En düşük değer ise, 2016 yılında 19.033.079 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı veriye göre 2014 yılında toplam ticaret hacmi 22.432.242 (\$) dolar iken, 2015 yılında 20.260.661 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu tabloya göre 2016 ve 2019 yıllarında ticaret hacminde azalma görülmüştür. 2016 ve 2019 yılındaki ticaret hacmi ile 2017 ve 2018 yılındaki ticaret hacminde gerçekleşen seviye yaklaşık olarak aynı düzeyde bir değere ulaşmıştır. 2017 yılında %7,07 ve 2018 yılında %2,70 ile artış gösterirken, 2019 yılında %-6.08 oranında bir azalış göstermiştir.

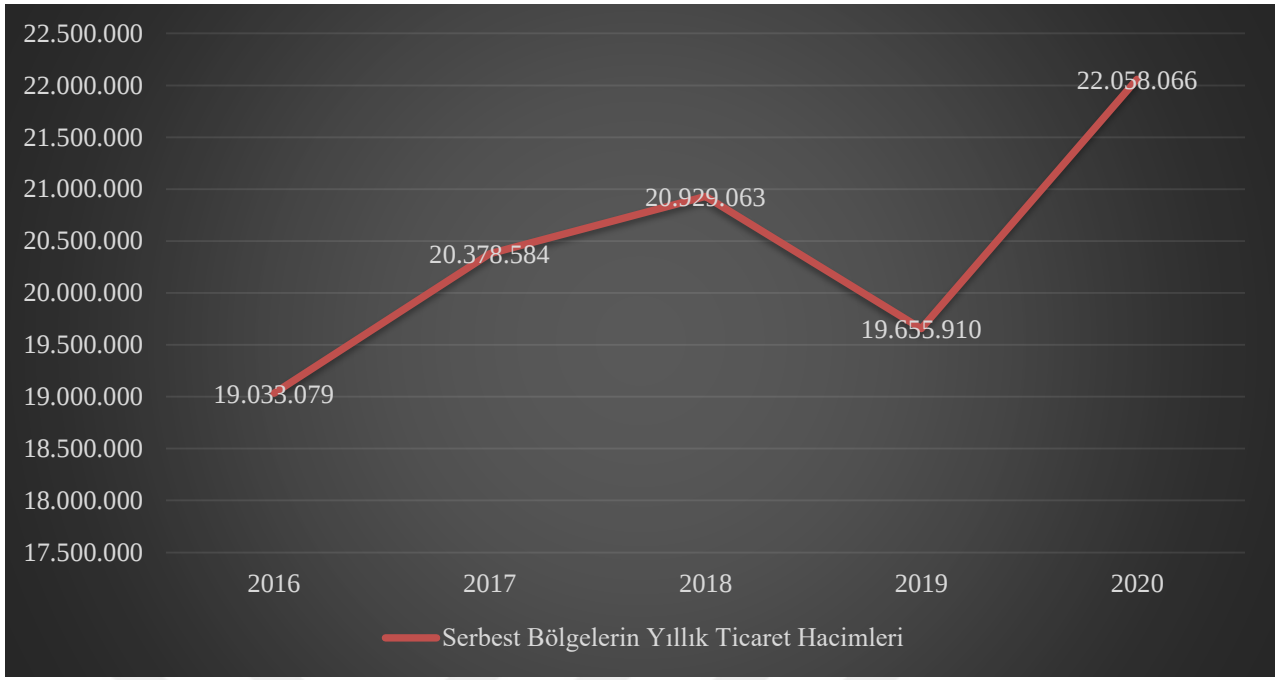
2016-2019 yıllarında serbest bölgeler arasında en yüksek ticaret hacmi Ege Serbest Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Veriler doğrultusunda Ege Serbest Bölgesi'nde en yüksek ticaret hacminin görülmesi, ülke ekonomisine ve dış ticaretin gelişimine en önemli katkılar sağlayan serbest bölgelerden biri olduğu görülmektedir. 2016-2019 yılları arasında Ege Serbest Bölgesi her yıl en yüksek ticaret hacmine sahip olmuştur. Ardından Mersin Serbest Bölgesi, İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi takip etmektedir.

En yüksek ticaret hacmine sahip olan Ege Serbest Bölgesi'nin 2019 yılında %-5.74 oranında bir küçülme görülmesine rağmen diğer serbest bölgeler karşısında en yüksek ticaret hacmine sahip olma konumunu korumuştur. Ege Serbest Bölgesi Türkiye'nin en iyi serbest bölgesi olarak yerini korumaktadır. Serbest Bölgelerin ticaret hacimlerinde yüksek oranda farklılıklar görülmekte ve her serbest bölgenin aynı düzeyde yatırım, gelişim, işlev ve getiriye sahip olmadığı veriler doğrultusunda görülmektedir. Bazı bölgelerin ise tüm yıllarda çok düşük ticaret hacmine sahip olduğu görülmektedir. Bölgenin kaynaklarının yeterince etkin olarak kullanılmadığı, yıllar itibarıyla gelişim göstermediği görülmektedir. Bölgeler arasında düşük ticaret hacmine sahip olanların çeşitli uygulamalar ve girişimler ile bu dengesizlikler giderilmeye çalışılmalıdır. Dengesizliğin giderilmesi bölgesel gelişmişlik farkının azalmasını sağlamaktadır. Dengesizliğin azaltılması halinde bölge ekonomisinin iyileşmesi, istihdamın artması ve göçlerin azalmasına neden olacaktır.

BÖLGELER	2016	% 2017 -2016	2017	% 2018-2017	2018	% 2019-2018	2019
İSTANBUL ENDÜSTRİ VE TİCARET	2.768.535	11,85	3.096.670	-18,15	2.534.746	-18,03	2.077.808
EGE	4.075.581	6,18	4.327.519	1,76	4.403.877	-5,74	4.151.220
İSTANBUL İHTİSAS	1.096.455	3,57	1.135.613	-5,11	1.077.543	-44,09	602.503
MERSİN	2.856.284	2,77	2.935.266	0,93	2.962.452	-5,42	2.801.862
İSTANBUL TRAKYA	1.121.674	12,74	1.264.534	3,30	1.306.325	-1,05	1.292.615
BURSA	1.835.456	-3,78	1.766.078	8,61	1.918.151	-0,87	1.901.484
AVRUPA	1.972.380	2,93	2.030.141	13,78	2.309.868	-8,01	2.124.837
ANTALYA	661.597	9,25	722.791	-7,50	668.585	16,31	777.655
KOCAELİ	482.237	21,59	586.335	-1,56	577.214	30,81	755.039
KAYSERİ	752.559	13,39	853.353	11,18	948.783	2,10	968.692
İZMİR	208.802	68,34	351.495	39,87	491.637	46,32	719.350
SAMSUN	80.897	1,15	81.829	72,56	141.205	-23,34	108.245
ADANA-YUMURTALIK	602.455	35,20	814.514	47,17	1.198.761	-2,69	1.166.498
GAZİANTEP	69.575	-52,22	33.245	18,48	39.388	115,17	84.749
TÜBİTAK-MAM TEK.	63.774	2,92	65.638	6,41	69.843	-2,92	67.803
TRABZON	365.860	-21,93	285.619	-12,88	248.822	-92,90	17.677
DENİZLİ	17.821	51,65	27.025	17,16	31.662	19,62	37.873
RİZE	1.136	-19,24	918	-78,04	202	-100,00	0
TOPLAM	19.033.079	7,07	20.378.584	2,70	20.929.063	-6,08	19.655.910

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Tablo 4: Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (\$)

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Şekil 4: Serbest Bölgelerin Yıllık Ticaret Hacimleri (\$)

Tablo 4'te Ticaret Bakanlığı'ndan alınan veriler eşliğinde hazırlanan Şekil 4'te Serbest Bölgelerin Yıllık Ticaret Hacimleri 2016-2020 yılları arasında gösterilmiştir. En yüksek ticaret hacmine 2020 yılında tepe noktasına ulaşan serbest bölgeler, dip noktasını 2016 yılında görmüştür. 2016 yılından tekrar yükselişe geçmiş, 2017 ve 2018 yılında artış görülmüş iken 2019 yılında ise azalış göstermiştir. 2017 ve 2018 yılındaki toplam ticaret hacminde gerçekleşen değerler arasındaki farkın çok az olduğu görülmektedir. 2020 yılındaki en yüksek ticaret hacmi 22.058.066 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ticaret hacmindeki değeri arttırmak için serbest bölgelere yapılan yatırım ve teşviklerin artırılması, yerli ve yabancı sermayeli yatırımcının bölgeye transfer edilmesinin sağlanması, tanıtım ve reklam yatırımlarına önem gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca bölgelerin kurulduğu şehirlerin örnek Dünya şehirleri arasında yer alması gibi çeşitli girişimler ile yatırımcıların bölgeye yönelmesinin sağlanması gerekmektedir.

3.7.2. Serbest bölgelerde yönlere göre ticaret hacmi

Serbest bölgelerde yönlere göre ticaret hacmi değerlendirildiğinde; yurtiçinden serbest bölgelere, serbest bölgelerden yurtdışına, yurtdışından serbest bölgelere, serbest bölgelerden yurtiçine olarak tanımlanmaktadır. Tablo-5'te 2016-2019 yıllarına ait serbest bölgelerin yönlere göre verileri incelendiğinde; tüm yıllar arasında yön itibarıyla en yüksek oran serbest bölgelerden yurtdışına olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-5'te 2016 yılında yurtiçinden serbest bölgelere 2.125.131 (\$) dolar ile %11,17 oranında paya sahip olurken, 2019 yılında 2.665.482 (\$) dolar ile %13,56 oranında bir paya sahip olmuştur. En yüksek paya sahip olan serbest bölgelerden yurtdışına 2016 yılında 7.040.974 (\$) dolar ile %36,99 oranında paya sahip olurken, 2019 yılında 7.978.059 (\$) dolar ile %40,59 oranında bir paya sahip olmuştur. En yüksek ikinci paya sahip olan yurtdışından serbest bölgelere 2016 yılında 5.867.525 (\$) dolar ile %30,82 oranında paya sahip olurken, 2019 yılında 5.632.878 (\$) dolar ile %28,66 oranında paya sahip olmuştur. Son olarak serbest bölgelerden yurtiçine 2016 yılında 3.999.450 ile %21,01 oranında paya sahip olurken, 2019 yılında 3.379.491 ile %17,19 oranında paya sahip olmuştur.

	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
Yurtiçinden Serbest Bölgelere	2.125.131	11,17	2.374.508	11,65	2.563.422	12,25	2.665.482	13,56
Serbest Bölgelerden Yurtdışına	7.040.974	36,99	7.525.016	36,93	8.146.764	38,93	7.978.059	40,59
Yurtdışından Serbest Bölgelere	5.867.525	30,82	6.405.857	31,43	6.452.567	30,83	5.632.878	28,66
Serbest Bölgelerden Yurtiçine	3.999.450	21,01	4.073.203	19,99	3.766.310	18,00	3.379.491	17,19
TOPLAM	19.033.079	100,00	20.378.584	100,00	20.929.053	100,00	19.655.910	100,00

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Tablo 5: Serbest Bölgelerde Yönlere Göre Ticaret Hacmi (\$)

Serbest bölgelerin temel amaçlarından biri olan döviz girdisi sağlama ve dış ticaret açığını azaltmaya yönelik kurulması açısından, serbest bölgelerden yurt dışına satışların toplam ticaret hacminin en yüksek orana sahip olması bu hedefe uygun sonuç alındığını bir göstergesidir. Yurtdışından serbest bölgelere gerçekleşen ticaret hacminin ucuz girdi sağlama, ara malı ve yatırım malı girişi sağlanarak bunların işleme tabi tutulduktan sonra ülke ihracatını artırması hedefinin gerçekleşmesini de sağlamaktadır.

3.7.3. Serbest bölgelerde ülkelere göre ticaret hacmi

Tablo-6'daki verilere göre; 2019 yılında toplam ticaret hacmi 19.655.910 (\$) dolar gerçekleşmiş, 2020 yılında toplam ticaret hacmi 22.058.066 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında gerçekleşen ticaret hacminde toplam bölgelere giriş 8.298.360 (\$) dolar, toplam bölgelerden çıkış 11.357.550 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında gerçekleşen ticaret hacminde toplam bölgelere giriş 9.601.817 (\$) dolar, toplam bölgelerden çıkış 12.456.248 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre toplam ticaret hacminin değişimi %12,22 oranında gerçekleşmiştir.

Bu verilere göre serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre dağılımında en yüksek ticaret hacmi OECD ve AB ülkeleri ile gerçekleşmiştir. Bu pay %45,26 olarak gerçekleşmiş ayrıca AB ülkeleri ile %35,68 iken diğer OECD ülkeleri ile %9,58'lik bir ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Ticaretin büyük bir çoğunluğunun bu gruptaki ülkelerle gerçekleştiği görülmektedir.

ÜLKELER	GİRİŞ (2019)	GİRİŞ (2020)	%	ÇIKIŞ (2019)	ÇIKIŞ (2020)	%	TOPLAM (2019)	TOPLAM (2020)	%
I. OECD VE AB ÜLKELERİ	3.417.034	4.484.409	31,24	5.478.526	5.152.644	-5,95	8.895.561	9.637.053	8,34
A. AB (28) ÜLKELERİ	2.660.693	2.362.706	-11,20	4.352.615	4.014.838	-7,76	7.013.308	6.377.544	-9,07
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ	756.342	2.121.703	180,52	1.125.911	1.137.806	1,06	1.882.253	3.259.509	73,17
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	39.307	48.528	23,46	163.123	168.342	3,20	202.430	216.870	7,13
III. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	337.319	458.320	35,87	550.325	612.619	11,32	887.643	1.070.939	20,65
IV. KUZEY AFRİKA VE ORTADOĞU	603.956	573.962	-4,97	1.220.605	1.174.797	-3,75	1.824.561	1.748.758	-4,15
V. DİĞER ÜLKELER	1.235.262	1.46.037	18,44	565.480	618.911	9,45	1.800.742	2.081.949	15,62
VI. TÜRKİYE	2.665.482	2.573.562	-3,45	3.379.491	4.728.935	39,93	6.044.973	7.302.497	20,80
TOPLAM	8.298.360	9.601.817	15,71	11.357.550	12.456.248	9,67	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Tablo 6: Serbest Bölgelerin Ülkelere Göre Ticaret Hacmi (\$)

En düşük ticaret hacmi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde dağılım göstermiştir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi, zevk ve tercihleri, talepleri ve ekonomik seviyelerine göre ticaret hacmi değişkenlik göstermektedir. En fazla AB ülkeleri ve en düşük Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde görülmesinin bir sebebidir. Toplam bölgelere giriş ve çıkışlarda AB ülkelerin ardından Türkiye, diğer ülkeler, OECD ülkeleri, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer Avrupa ülkeleri takip etmektedir.

OECD ve AB ülkeleri ekonomik ve siyasi işbirliğinin ılımlı ve iyimser olması, serbest bölgelerin ticaret hacminin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Çünkü en yüksek paya sahip olan bu ülkeler ülke ekonomisine katkı sağlamakta ve ticaret hacminin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu yüzden bu ülkelerle izlenen siyasi ve ekonomik politikaya dikkat edilmesi gerekmektedir. Yaşanan olumsuz siyasi gelişmeler serbest bölgelerin ve ülkelerin ticaret hacmini etkilemektedir.

3.7.4. Serbest bölgelerdeki ticaret hacmi: sektörler göre

Türkiye'deki serbest bölgelerin sektörler göre dağılımı Tablo-7'de gösterilmektedir. Tarım, madencilik ve taş ocakçılığı ve sanayi alanında dağılım gösterilmektedir. Tabloya göre, tarım alanında; bitkisel ürünler, hayvansal ürünler, su ürünleri ve orman ürünleri

bulunmaktadır. Sanayi alanında; işlenmiş tarım ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri ve sanayi ürünleri bulunmaktadır.

SEKTÖRLER	GİRİŞ (2019)	GİRİŞ (2020)	%	ÇIKIŞ (2019)	ÇIKIŞ (2020)	%	TOPLAM (2019)	TOPLAM (2020)	%
TARIM	701.129	679.494	-3,09	691.041	659.357	-4,58	1.392.170	1.338.851	-3,83
BİTKİSEL ÜRÜNLER	670.603	656.059	-2,17	666.852	639.496	-4,10	1.337.456	1.295.555	-3,13
HAYVANSAL ÜRÜNLER	16.011	9.181	-42,66	7.601	3.733	-50,89	23.613	12.914	-45,31
SU ÜRÜNLERİ	463	439	-5,13	650	517	-20,48	1.113	956	-14,10
ORMAN ÜRÜNLERİ	14.052	13.815	-1,68	15.937	15.611	-2,05	29.989	29.426	-1,88
MADENCİLİK ve TAŞOCAKÇILIĞI	36.430	37.093	1,82	29.031	24.811	-14,54	65.461	61.904	-5,43
SANAYİ	7.56.801	8.885.230	17,52	10.637.478	11.772.080	10,67	18.198.279	20.657.310	13,51
İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ	354.810	464.886	31,02	446.625	564.102	26,30	801.435	1.028.988	28,39
İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	178.719	105.315	-41,07	167.877	89.428	-46,73	346.596	194.743	-43,81
SANAYİ ÜRÜNLERİ	7.027.272	8.315.030	18,33	10.022.976	11.118.550	10,93	17.050.248	19.433.580	13,98
TOPLAM	8.298.360	9.601.817	15,71	11.357.550	12.456.248	9,67	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021 **Tablo 7: Serbest Bölgelerin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (\$)**

Tablo-7’de 2019 toplam bölgelere giriş 8.298.360 (\$) dolar, toplam bölgelerden çıkış 11.357.550 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında toplam bölgelere giriş 9.601.817 (\$) dolar, toplam bölgelerden çıkış 12.456.248 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yılında toplam bölgelere girişte en fazla ticaret hacmi sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yılında toplam bölgelere girişte gerçekleşen en düşük ticaret hacmi tarım alanının alt biriminde yer alan su ürünlerinde gerçekleşmiştir. Ancak 3 sektöre göre en düşük ticaret hacmi madencilik ve taş ocakçılığı alanında gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yılı bölgelerden çıkışa bakıldığında ise yine aynı durum söz konusudur. Aynı yıllarda bölgelerden çıkışta en fazla ticaret hacmi sanayi sektöründe, en düşük ticaret hacmi madencilik ve taş ocakçılığında gerçekleşmiştir.

Tablo-7’de tarım sektöründe 2019 ve 2020 yılı verileri incelendiğinde; toplam ticaret hacmi 1.392.170 (\$) dolar ve 1.338.851 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün alt biriminde yer alan bitkisel ürünlerde en yüksek toplam ticaret hacmi 1.337.456 (\$) dolar ve 1.295.555 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün alt biriminde yer alan su ürünlerinde en düşük toplam ticaret hacmi 1.113 (\$) dolar ve 956 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı durum bölgelerden çıkışta da geçerlidir.

Tablo-7’de sanayi sektöründe 2019 ve 2020 yılı verileri incelendiğinde; toplam ticaret hacmi 18.198.279 (\$) dolar ve 20.657.310 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörünün alt biriminde yer alan sanayi ürünlerinde en yüksek toplam ticaret hacmi 17.050.248 (\$) dolar ve 19.433.580 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. En düşük toplam

ticaret hacmi ise işlenmiş petrol ürünlerinde 346.596 (\$) dolar ve 194.743 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 bölgelere giriş 7.851.628 dolar (\$) ve 8.140.662 dolar (\$) olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-7’de 2020 yılı tarım ana sektöründe %-3,83 oranında negatif bir büyüme meydana gelmiştir. Tarım sektörünün tüm alt biriminde negatif büyüme gerçekleşmiştir. 2020 yılında madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe bir önceki yıla göre %-5,43 oranında negatif bir büyüme meydana gelmiştir. Sanayi sektörünün ana biriminde %13,51 oranında bir büyüme ortaya çıkmış, sektörün alt biriminde olan işlenmiş tarım ürünleri en yüksek büyüme ile %41.23 oranında gerçekleşmiştir. 2020 yılında tüm sektörlerin toplamında %12,22 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir.

3.7.5. Serbest bölgelerde istihdam

Ticaret Bakanlığı’ndan alınan Tablo-8’deki 2020 yılı verilere göre, 61.045 işçi, 11.646 büro personeli, diğer alanda 6.862 ve toplamda 79.553 kişi istihdam edilmektedir. Toplam istihdamın dağılımında serbest bölgelerde ağırlıklı olarak işçi sınıfında istihdam edilmektedir. Nitelikli eleman sayısının tablodaki verilere göre daha az olduğu görülmektedir. En çok istihdam olanağı sunan bölgenin Ege Serbest Bölgesi olduğu görülmektedir. Tüm bölgeler arasında en çok sayıda bireylerin iş imkânı bulmasını sağlamaktadır. İstihdam sayısının çok olması İzmir’deki işsizlik oranının azalmasına katkı sağlamaktadır.

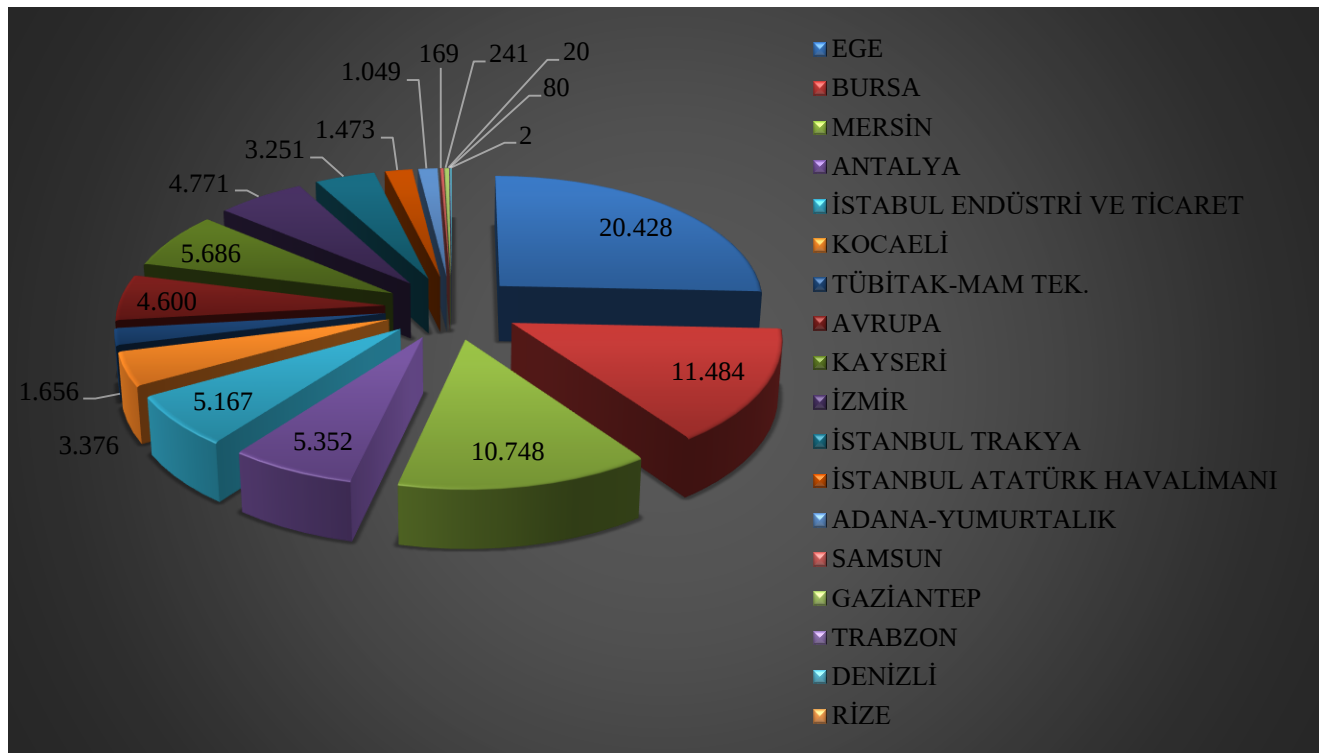
BÖLGELER (2020)	İŞÇİ	BÜRO PERSONELİ	DİĞER	TOPLAM
EGE	15.583	3.609	1.236	20.428
BURSA	9.971	1.246	267	11.484
MERSİN	8.186	959	1.603	10.748
ANTALYA	3.808	779	765	5.352
İSTANBUL ENDÜSTRİ VE TİCARET	4.526	641	0	5.167
KOCAELİ	812	327	2.237	3.376
TÜBİTAK-MAM TEK.	1.245	381	30	1.656
AVRUPA	3.772	828	0	4.600
KAYSERİ	4.945	572	169	5.686
İZMİR	3.898	580	293	4.771
İSTANBUL TRAKYA	2.427	781	43	3.251
İSTANBUL ATATÜRK HAVALİMANI	635	738	100	1.473
ADANA-YUMURTALIK	861	105	83	1.049
SAMSUN	143	26	0	169
GAZİANTEP	178	55	8	241
TRABZON	0	0	20	20
DENİZLİ	55	17	8	80
RİZE	0	2	0	2
TOPLAM	61.045	11.646	6.862	79.553

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Tablo 8: Serbest Bölgelerin İstihdam Sayısı (2020)

Ege Serbest Bölgesi'ni, Mersin Serbest Bölgesi ve Bursa Serbest Bölgesi takip etmektedir. En çok istihdam olanağı sağlayan bölgelerdir. Yine nitelikli personel olarak ifade edilen büro personeli sayısında Ege Serbest Bölgesi ilk sırada gelmektedir. Ardından İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi, Bursa Serbest Bölgesi ve Mersin Serbest Bölgesi gelmektedir.

En az istihdam imkânı sağlayan bölgeler arasında Rize Serbest Bölgesi, Denizli Serbest Bölgesi, Trabzon Serbest Bölgesi, Gaziantep Serbest Bölgesi ve Samsun Serbest Bölgesi gelmektedir. Bölgedeki işsizlik oranının azaltılması yönünde sağladığı etki yok denecek kadar azdır.

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2021

Şekil 5: Serbest Bölgelerin Toplam İstihdam Sayısı (2020)

Şekil 5'teki grafiğe göre, toplam serbest bölgelerin istihdam oranında Ege Serbest Bölgesi 20.428 istihdam sayısı ile %25,67 Bursa Serbest Bölgesi 11.484 istihdam sayısı ile %14,43 Mersin Serbest Bölgesi 10.748 istihdam sayısı ile %13,51 oranında bir değere sahiptir.

Serbest Bölgeler arasında istihdam sayısı bakımından dengeli bir dağılım görülmemektedir. İstihdam hedefleri açısından her bölge aynı sonuç vermemektedir. Serbest bölgelerin arasındaki bu farklılıkların kaldırılması açısından istihdam rakamlarının artırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

3.8. Değerlendirme

Serbest bölgeler, kanunen resmiyet kazanmadan önce ilkçağdan itibaren varlıklarını farklı adlarla ve farklı uygulamalar ile sürdürmektedir. İlk çağlardan itibaren varlığını sürdüren serbest bölgeler, kuruldukları ilkçağ döneminden itibaren kendini serbest şehir, özel bölge, limanlar veya bir ada olarak göstermektedir. İlkçağda örnekleri Akdeniz’de bulunan Şehri ve Sur Şehri olarak tanınmaktadır. Serbest bölgeler tarihte farklı isimler ile varlığını sürdürerek, yıllar içerisinde ilerlemesi ile birlikte günümüze kadar gelmiştir. Tarihteki gelişim ve ilerlemesini tamamlayan serbest bölgeler, uluslararası ticaretin daha güvenilir ve uygulanabilir olmasının sağlanması amacıyla her ülkede serbest bölgeler kanunu çıkartılmıştır.

Zaman içerisinde Dünya’da yaşanan iktisadi ve sosyal akımlar, savaşlar, coğrafi keşifler, devletlerin siyasi ve ekonomik açıdan yapısının değişmesi ve yıkımların etkileri ile dönemin ihtiyaçları doğrultusunda ticaret hayatının değişimi ile birlikte, serbest bölgelerin uygulamaları da değişiklik göstermiştir. Özellikle 1929 ekonomik buhranının ardından yaşanan gelişmeler serbest bölgelerin önemini arttırmış, Dünya’nın her yerine yayılmış ve mevcut bölgelerin gelişmesini sağlamıştır. İhracata dayalı ekonominin yerini alması, ülkelerin dışa açılması ile birlikte serbest bölgelerin sayıları ve faaliyetleri artmıştır.

Türkiye’de serbest bölgeler, özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar paketi ile birlikte daha hızlı bir şekilde gelişim ve ilerleme sürecine başlamıştır. 1980 yılından itibaren serbest bölge fikri yeniden gündeme gelerek 1983 yılından sonra serbest bölge kurulması ve 1985 yılında ise kanuni açıdan bir girişimde bulunduğu görülmektedir. Türkiye’de serbest bölgeler özellikle yap-işlet-devret modeli ile kurulmaktadır. 1985 yılında ilk uygulamaları Mersin, Antalya ve İzmir’de kurulan serbest bölgeler, hızlıca yayılarak toplam sayısı 21’e ulaşmıştır. Faaliyetleri ile beklentileri karşılayamayan 3 adet serbest bölge kapatılmıştır. Günümüzde Türkiye’de 18 adet serbest bölge faaliyet göstermektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin hepsinin aynı verimde ve aynı sonuçları vermediği görülmektedir. Türkiye’de her serbest bölgenin ekonomik getirisi kuruldukları şehirlerin konumu, faaliyetleri ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Tüm serbest bölgelerin bulundukları bölgelere istihdam, yerli ve yabancı yatırımcı, ticari faaliyetlerin gelişmesi, döviz girdisi ve teknoloji transferlerinin sağlanması

gibi önemli katkılarda bulunmaktadır. Bazı serbest bölgelerimiz hem bölge hem ülke ekonomisine oldukça önemli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak sadece serbest bölgelerin uygulanması değil Serbest Bölgeler Kanunu'nun hem güvenin sağlanması hem yatırımcıya çeşitli imtiyazların sağlanması açısından mevzuatın önemini göstermektedir. Özetle, serbest bölgelerin Dünya'daki başarılı örnekleri arasında Türkiye'deki serbest bölgeler de yerini almaktadır. Türkiye'deki uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitli düzenlemeler ile birlikte Dünya'da örnek sayılan serbest bölgeler arasındaki listede daha fazla bölge ile yer almasını sağlayabilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EGE SERBEST BÖLGESİ'NİN (ESBAŞ) KURULUŞU, KONUMU, YAPISI, FAALİYETLERİ, İŞLETİLMESİ VE GENEL EKONOMİK DEĞERLENDİRMESİ

4. EGE SERBEST BÖLGESİ'NİN YAPISI

Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) özel bir girişim tarafından 1990 yılında kurulmuştur. Yap-işlet-devret modeli ile kurulan bu bölge ticaret hacmi ve istihdam açısından Türkiye'nin önemli serbest bölgeleri arasında yer alır. Ege Serbest Bölgesi diğer serbest bölgeler arasında önemli bir ticaret hacmine sahiptir. Bu bölümde önemli bir ticaret hacmine sahip olan Ege Serbest Bölgesi'nin kuruluşu, konumu, ekonomik yapısı ve ticaret hacminin bölge ve ülke ekonomisine katkısı değerlendirilecektir. Bu bölümde Ege Serbest Bölgesi'ne ait veriler betimsel olarak değerlendirilecektir.

4.1. Ege Serbest Bölgesinin Kuruluşu, Konumu, Yapısı Ve İşletilmesi

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarından itibaren hızla kurulmaya başlayan serbest bölgelerin ardından faaliyete geçen ilk serbest bölgelerden biri olan Ege Serbest Bölgesi 1990 yılından itibaren günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Bu alt bölümde, başlıkta belirtildiği üzere Ege Serbest Bölgesi'nin kuruluşu, konumu, yapısı ve işletilmesi hakkında bilgilere yer verilecektir.

4.1.1. Ege serbest bölgesinin kuruluşu

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, Türkiye'de ilk örnekleri Mersin ve Antalya'nın ardından İzmir'de Ege Serbest Bölgesi kurulmuştur. Ege Serbest Bölgesi, İzmir'in Gaziemir ilçesinde 11.01.1987 tarih ve 87/11401 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile belirlenmiştir. 1989 yılında Türkiye'nin özel sektör tarafından kurulan ilk serbest bölgesi olma özelliğini taşıyan Ege Serbest Bölgesi, ESBAŞ tarafından kurulmuştur. Yap-İşlet-Devret modeline kurulan Ege Serbest Bölgesi 1990 yılında faaliyet geçmiştir. ESBAŞ tarafından kurulup işletilen Ege Serbest Bölgesi bünyesinde birçok ortak barındırmaktadır. ESBAŞ'ın ortakları arasında; EAC

International (ABD), Ege Bölgesi Sanayi Odası, İzmir Ticaret Odası, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Maliye Bakanlığı (Maliye Hazinesi) yer almaktadır.

Ege Serbest Bölgesi devlet arazisi üzerine, özel sektör tarafından kurulmuştur. İzmir'in Gaziemir ilçesinde bulunan bölge oldukça geniş bir arazide faaliyet göstermektedir. 2.200.000 m²'lik alana kurulan Ege Serbest Bölgesi 600.000 m²'lik genişleme alanına sahiptir.

4.1.2. Ege serbest bölgesinin konumu

Ege Serbest Bölgesi'nin kurulduğu arazi kolayca ulaşılabilir ve İzmir'in merkezi noktasında faaliyet gösteren bir bölgedir. Bölgenin bulunduğu Gaziemir ilçesi konumu itibari ile birçok yere yakınlığı ve rahat ulaşım imkânları ile kolaylıklar sağlamaktadır. Ege Serbest Bölgesi, Adnan Menderes Havalimanı, İzmir Limanı, Çeşme Limanı, Valilik, İzmir Büyükşehir Belediyesi, hastaneler ve diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarına yakın ve ulaşımı kolaylıkla sağlanabilecek bir alanda faaliyet göstermektedir. Toplu taşıma aracı ile bölgeye ulaşma konusunda ise; bölgenin hemen önünde, ESHOT durakları ve İZBAN bulunmaktadır. Karayolu, demiryolu ulaşım olanaklarının bölgenin yakınında olması nedeni ile trafik ağında engeller bulunmamaktadır. Bölgenin yakınında bulunan Adnan Menderes Havalimanı sayesinde, Türkiye'nin ve Dünya'nın önemli ticaret merkezlerine ulaşım oldukça kolay ve hızlı bir şekilde sağlanmaktadır. Ayrıca bölgenin hemen karşısında bulunan alışveriş merkezi (AVM) bölge çalışanları açısından gerekli ihtiyaçların karşılanmasında önemli rol oynamaktadır.

4.1.3. Ege serbest bölgesinin faaliyet konuları

Ege Serbest Bölgesi'nde üretim, imalat, ticaret ve hizmet sektörleri alanında faaliyet göstermektedir. Üretim alanında özellikle elektronik, optik, tıbbi elektronik, bilgisayar ve makine üretimi ile hem yurtiçi hem yurtdışına pazarlama konusunda oldukça başarılıdır. Gıda, paketlenme ve işleme, otomotiv, makine, tıbbi malzeme, tekstil, havacılık ve bilişim sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu alanlarda faaliyet gösteren sektörlerin yanı sıra bankacılık, finans kiralama, sigortacılık, montaj-demontaj, işyeri kiralama, depo işletmeciliği alanında faaliyet göstermektedir.

Bölgede genellikle tekstil, kimyasal ürünler, ağır iş makineler ve dayanıklı tüketim malları üretilmektedir. Yüksek donanımlı teknoloji ile üretim yapan firmalar ve yüksek kalitede üretim yapan firmalar bölgede ön plandadır. İleri düzeyde teknoloji ve kalitenin beraberinde getirdiği avantajlar sayesinde Ege Serbest Bölgesi yerli ve yabancıyı bölgeye

yönlendirme açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sayede en çok doğrudan dış yatırımı çeken bölgedir. Türkiye'deki serbest bölgeler arasında en yüksek ihracata sahip bölgelerden biridir.

4.1.4. Ege serbest bölgesinin idari yapısı

Ege Serbest Bölgesi'nin idari yapısı; Ege Serbest Bölge Müdürlüğü, Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü, Ege Serbest Bölgesi Emniyet Birimi'nden oluşmaktadır. Ege Serbest Bölge Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri, Serbest Bölgeler Mevzuatına göre bölgeyi yönetmek ile yükümlüdür. Bölge Müdürü, yönetmelikte belirtilen görevlerin yerine getirilmesi ve mevzuata uygun bir şekilde uygulanmasından sorumludur. Gümrük Müdürlüğü'nün görevleri ise, gümrük mevzuatını uygulamak, ihracat, ithalat, gümrük işlemlerini uygulamak, gerekli durumlarda cezaların uygulanmasını sağlamak, izin belgelerinin kontrolünü sağlamaktır. Kaçakçılığı ve her türlü yasadışı faaliyetlerin önlenmesinde sorumludur. Emniyet Birimi ise; asayiş ve emniyet hizmetlerinin yerine getirilmesinde görevlidir.

4.1.5. Ege serbest bölgesinin kurucusu ESBAŞ'ın görevleri ve sunduğu hizmetler

Ege Serbest Bölgesi'nin kurucu ve işleticisi ESBAŞ'ın %98'i Amerikan EAC International firmasına, geri kalan hisseleri ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve İzmir İl Özel İdaresi'ne aittir. ESBAŞ, Yap-İşlet-Devret modeline göre tüm alt yapı ve gerekli üst yapı tesislerini inşa edip, işletmekle yükümlüdür (Özdoğan, 2006: 37-38).

ESBAŞ, Ege Serbest Bölgesi'nin tüm altyapı ve üstyapı faaliyetleri için gerekli olan inşaat ve bakım-onarımlarını yapmaktadır. Bölgedeki kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadır. ESBAŞ'ın sunduğu temel hizmetler arasında; arazi, bina ve depoların kiralama hizmeti sunmak, elektrik, su, doğalgaz, telekomünikasyon, gıda hizmetleri, yükleme boşaltma, hammaliye, bölge gelişiminin planlanması, proje ve inşaat kontrolleri ile gerekli tüm altyapıların inşası, çöp toplama, çevre-temizlik ve diğer tüm belediyesel hizmetlerin sunulmasını ve uygulanmasını sağlamaktadır. Ayrıca; iş sağlığı ve güvenliği, çocuk yuvası, peyzaj, dış ticaret, personel taşıma, temizlik hizmeti, konferans ve eğitim salonu kiralama gibi yan hizmetler sunmaktadır.

Günlük 20.000 kapasiteli restoran, kafeterya gibi yemek hizmetlerini sunmaktadır. Bölgedeki personellerine sağlık hizmeti sunmak amacıyla yeterli sayıda doktor, iş güvenliği uzmanı, hemşire ve biyolog görev almaktadır. Bölge çalışanlarının çocuklarının okul öncesi eğitim ve bakım ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çocuk yuvası bulunmaktadır.

ESBAŞ'ın bölgede sunduğu bu hizmetler, bölgedeki tüm personellerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düzenlenmektedir. Bölgenin yüksek kalitede hizmet sunmasına ek olarak sahip olduğu çeşitli kalite belgeleri bulunmaktadır. ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgesi, OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Belgesi ile Gıda İşletmeleri bünyesinde ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi kalite belgelerine sahiptir.

4.2. Ege Serbest Bölgesi'nin Faaliyetlerine İlişkin Bazı Göstergeler

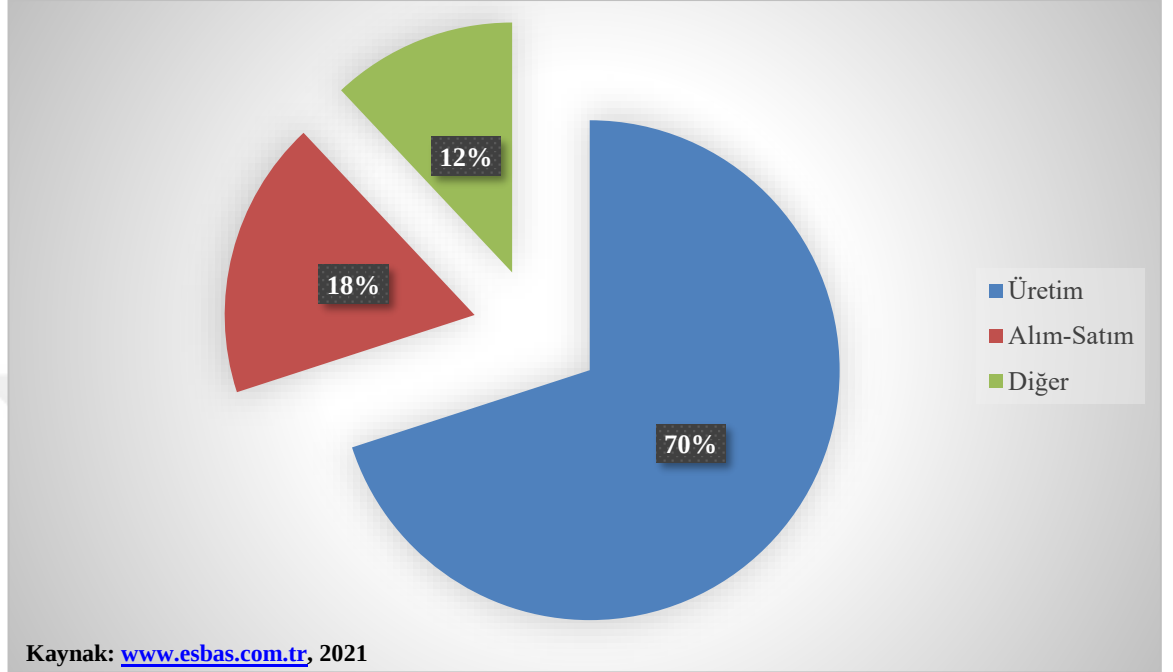
Ege Serbest Bölgesi'nde faaliyette bulunan yerli ve yabancı çok sayıda firma bulunmaktadır. Yatırımda bulunan bu firmalar bulundukları bölgenin yapısına dair yaptıkları faaliyetlere göre çeşitli değerlendirmelere dair bilgi vermektedir. Firmaların yerli ve yabancı ortaklı olması, ruhsatları, istihdam oranları, faaliyetlerine göre dağılımı, teknoloji transferleri ve ticaret hacmi gibi çeşitli göstergeler, firmaların bölge ve ülke ekonomisine katkıları hakkında sonuçlar vermektedir. Bu göstergeler sayesinde bölge hakkında ulaşılan sonuçlara göre, bölgenin büyümesi ve diğer bölgelere kıyasla ne düzeyde bir gelişimde bulunduğuna dair değerlendirme yapılabilmektedir.

4.2.1. Ege Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firmalar ve Ruhsat Türleri

Ege Serbest Bölgesi'nde yerli, yabancı veya yerli-yabancı ortaklı firmalar faaliyette bulunmaktadır. Bölgede yatırım yapmak isteyen firmalara çeşitli kiralama faaliyetlerinde bulunma seçenekleri sunulmaktadır. Kiralama seçenekleri ise; kendi binasını yapmak isteyen firmalara 45 yıla kadar arazi kiralaması hizmeti, minimum 100 m²'den başlayan açık depolama kiralama hizmeti, 15-18-36 m² ve üzeri ofis kiralama hizmeti ve 210-2000 m²'lik alana sahip kullanıma hazır tesis kiralama hizmetleri bulunmaktadır. Çeşitli seçenekler ile firmalar ihtiyaçlarına en uygun kiralama hizmetini seçebilmektedir.

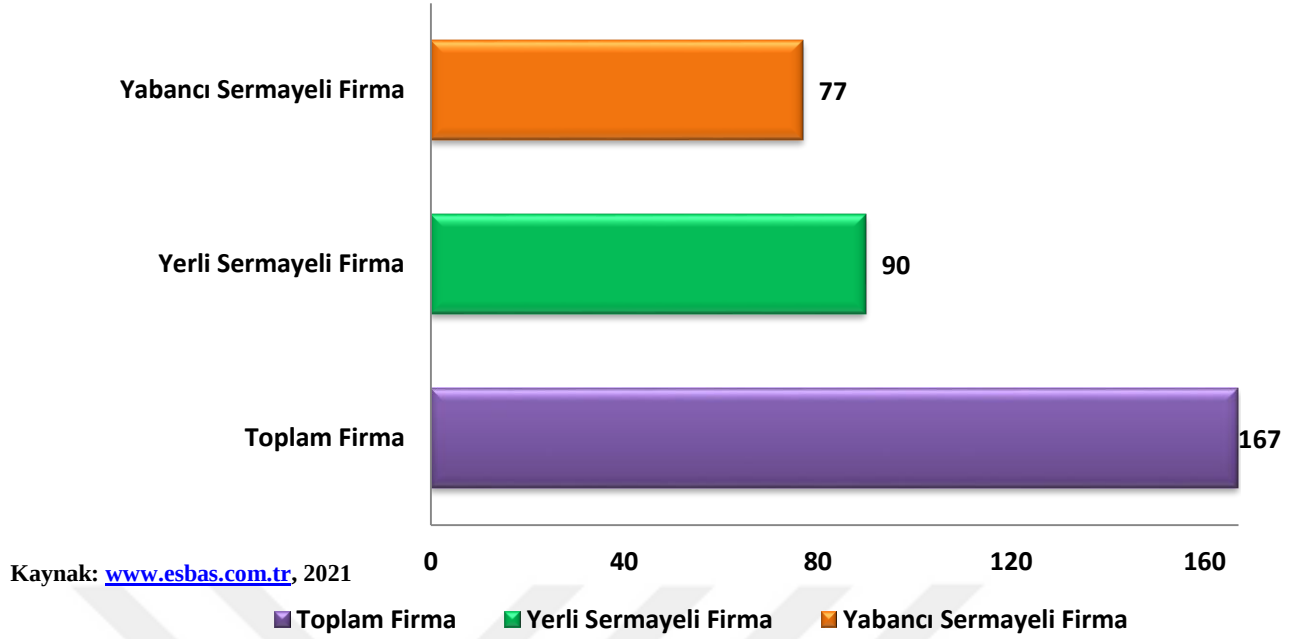
Faaliyete başlamak isteyen yatırımcı firmalar, faaliyette bulunmak istedikleri konularına göre bazı ruhsatlara sahip olmak zorundadırlar. Üretim, alım-satım, montaj-demontaj ve bakım-onarım ruhsatlarını temin etmeleri gerekmektedir. Üretim ruhsatı, üretimde kullanılan hammadde ve ara malların alımı, üretilen malların satışı gibi tüm

faaliyetleri içermektedir. Alım-satım ruhsatı, ticareti yapılan malların alım-satımı, depolanması gibi faaliyetleri içermektedir. Montaj-demontaj ruhsatı ve bakım-onarım ruhsatları ise, makine ve teçhizat montaj-demontajı ve bakım-onarım gibi tüm faaliyetlerini içermektedir. Sahip olunan ruhsatlara göre firmalar ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar.

Şekil 6: Ege Serbest Bölgesi'nde Ruhsat Türlerine Göre Firma Dağılımı (2020)

Şekil-6'da Ege Serbest Bölgesi'nde ruhsat türlerine göre firmaların dağılımı yer almaktadır. Buna göre bölgede bulunan firmaların %70'i üretim, %18'i alım-satım ve %12'si diğer alanlarda ruhsat türlerine sahiptir. Bölgedeki yatırımcıların ağırlıklı olarak üretim alanında yoğunlaştığı görülmektedir.

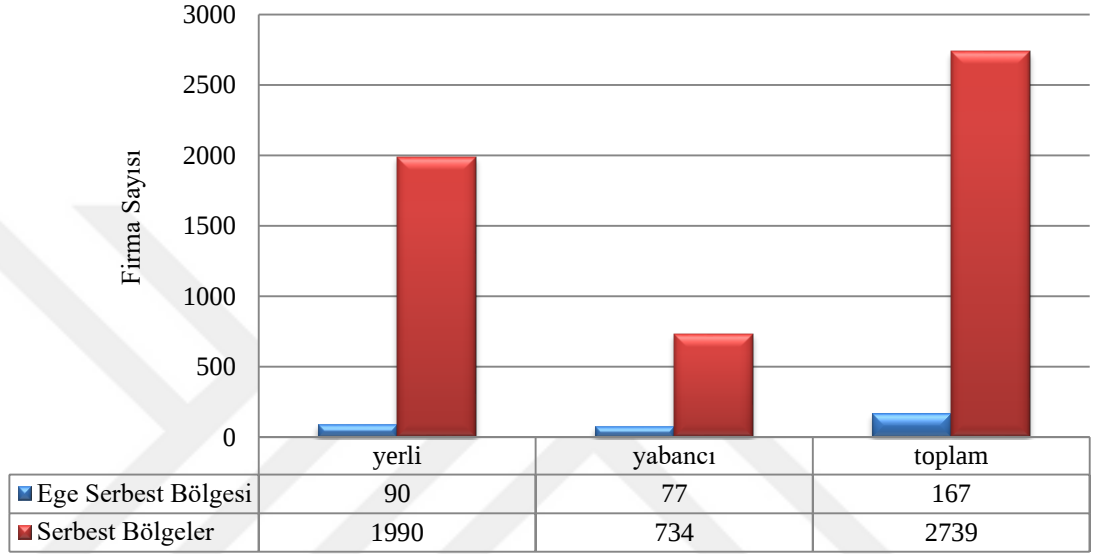
Şekil 7: Ege Serbest Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Firma Kökenleri (2020)

Şekil-7’de Ege Serbest Bölgesi’nde faaliyet gösteren firmaların kökenleri gösterilmektedir. Bölgede yerli ve yabancı olarak faaliyette gösteren 167 firma bulunmaktadır. Buna yerli-yabancı ortaklı firmalar dâhil değildir. Bölgede yabancı sermayeli 77 firma ve yerli sermayeli 90 firma bulunmaktadır. Ege Serbest Bölgesi’ndeki firma kökenlerine bakıldığında yerli ve yabancı sermayeli firmaların arasında büyük fark yoktur. Birbirlerine yakın sayıda yerli ve yabancı sermayeli firma dağılımı görülmektedir.

Şekil-8’de Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerde toplam 2739 adet yerli ve yabancı firma bulunmaktadır. Bu firmaların 1990 âdeti yerli firmalardan ve 734 âdeti yabancı firmalardan oluşmaktadır. Genel toplama bakıldığında yerli firmaların daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yabancı yatırımcıyı serbest bölgeye çekmek için daha fazla adımlar atılması gerektiği anlaşılmaktadır. Toplam 2739 adet firmanın içerisinde Ege Serbest Bölgesi 167 adet firmayı bünyesinde barındırmakta ve yaklaşık %6’lık bir pay oluşturmaktadır.

Serbest bölgelerin ana amaçlarından biri yabancı sermayeyi bölge içine çekerek teknoloji transferlerinin artmasını sağlamaktır. Yabancı sermayeli firmaların bölge içinde etkinliğini arttırması ticaret hacminin artmasını ve döviz girdisinin artmasını sağlayarak bölgenin refah düzeyini arttırmaktadır. Hem Türkiye’deki diğer serbest bölgelerde hem de Ege Serbest Bölgesi’nde yabancı sermayeli firmalarının sayısının az olduğu görülmektedir. Şekil-8’e bakıldığında yerli ve yabancı sermayeli firmaların arasındaki fark görülmektedir.

Bölgelerde ağırlıklı olarak yerli sermayeli firmaların faaliyette olduğu görülmektedir. Yerli ve yabancı sermayeli firmaların arasındaki bu makası daraltmak amacıyla serbest bölgelerde uygulanan politikaların ve hedeflerin yeniden düzenlenerek yabancı sermayeli yatırımcıların bölge içinde yer almasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Yabancı sermayeli firmalar veya yerli-yabancı sermayeli ortak firmaların etkinliğinin artması hem bölge hem ülke ekonomisi açısından önemlidir.

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Şekil 8: Türkiye'deki ve Ege Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Kökenleri (2020)

4.2.2. Ege serbest bölgesi firmalarının sektörlere göre dağılımı

Ege Serbest Bölgesi'nde yerli firmalar, yabancı firmalar ve yerli-yabancı ortaklı firmalar bulunmaktadır. Bu firmalar çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Yatırımcı firmalar faaliyet gösterdikleri sektörlerde yüksek donanımlı ve yüksek teknoloji ile üretim yapmaktadırlar. Firmaların sektörel dağılımında yüksek teknoloji firmalarının bulunduğu ve endüstriyel üretime dayalı firmalar faaliyettedir.

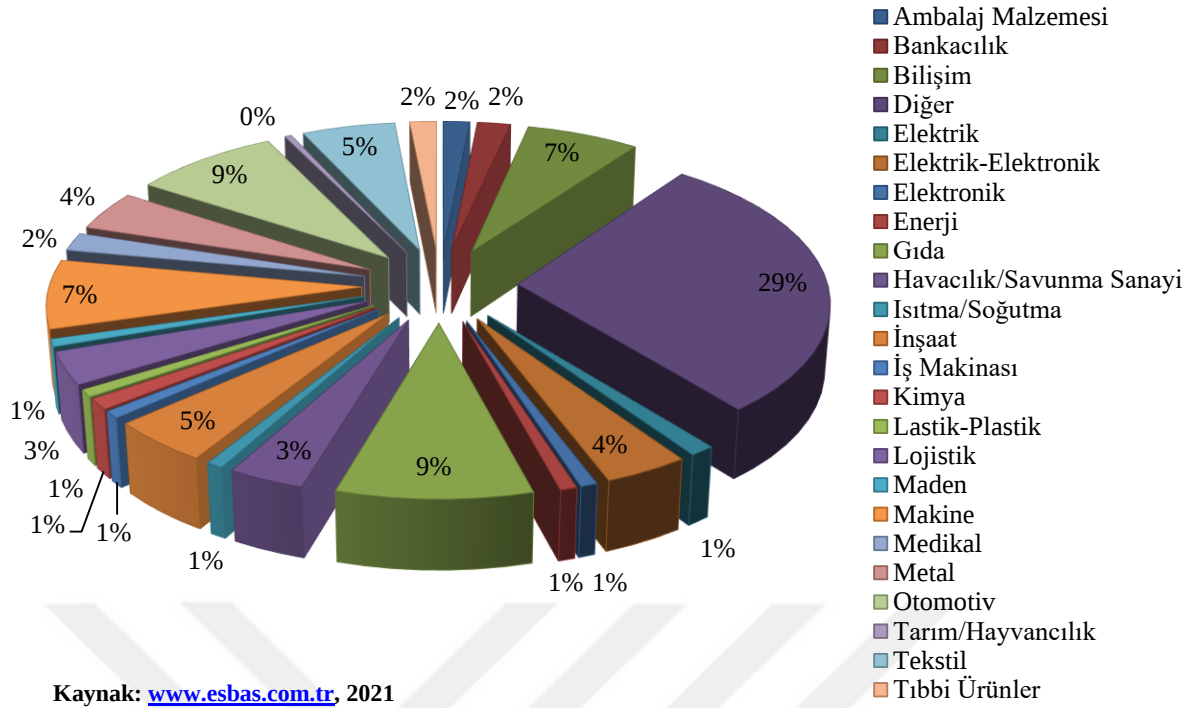
Tablo-9'da Ege Serbest Bölgesi'nde bulunan firmaların sektörlere göre dağılımı gösterilmektedir. Dağılıma göre bölgede ağırlıklı olarak, elektrik-elektronik, gıda, havacılık-savunma sanayi, inşaat, makine ve tekstil alanında sektörlerde faaliyet görülmektedir. Bölgede firmaların yüksek teknoloji gerektiren sektörlerde dağılım gösterdiği ve serbest bölge hedefleri doğrultusunda ilerleme olduğu görülmektedir. Elektrik-elektronik alanında 15, havacılık/savunma sanayi alanında 9, gıda alanında 23, makine alanında 21, otomotiv alanında 22 ve tekstil alanında 14 adet faaliyet gösteren

firma bulunmaktadır. Bölgede diğer kategorisinde bulunan sektörler ise, gümrük müşavirliği şirketleri, Ege Serbest Bölge Kurucusu ve İşleticisi A.Ş. ESBAŞ, Ticaret Bakanlığı Ege Serbest Bölge Müdürlüğü, Ticaret Bakanlığı Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü ve Uzay Kampı bulunmaktadır. Toplam bölgede 258 adet firma farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

FİRMA SEKTÖRÜ	FİRMA ÂDETİ		FİRMA SEKTÖRÜ	FİRMA ÂDETİ
Ambalaj Malzemesi	4		İş Makinası	2
Bankacılık	5		Kimya	3
Bilişim	17		Lastik-Plastik	2
Diğer	75		Lojistik	9
Elektrik	3		Maden	2
Elektrik-Elektronik	10		Makine	19
Elektronik	2		Medikal	5
Enerji	2		Metal	11
Gıda	23		Otomotiv	22
Havacılık/Savunma Sanayi	9		Tarım/Hayvancılık	1
Isıtma/Soğutma	2		Tekstil	14
İnşaat	12		Tıbbi Ürünler	4

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Tablo 9: Ege Serbest Bölgesi'ndeki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (2020)

Şekil 9: Ege Serbest Bölgesi’ndeki Firmaların Sektörlere Göre Grafiksel Dağılımı (2020)

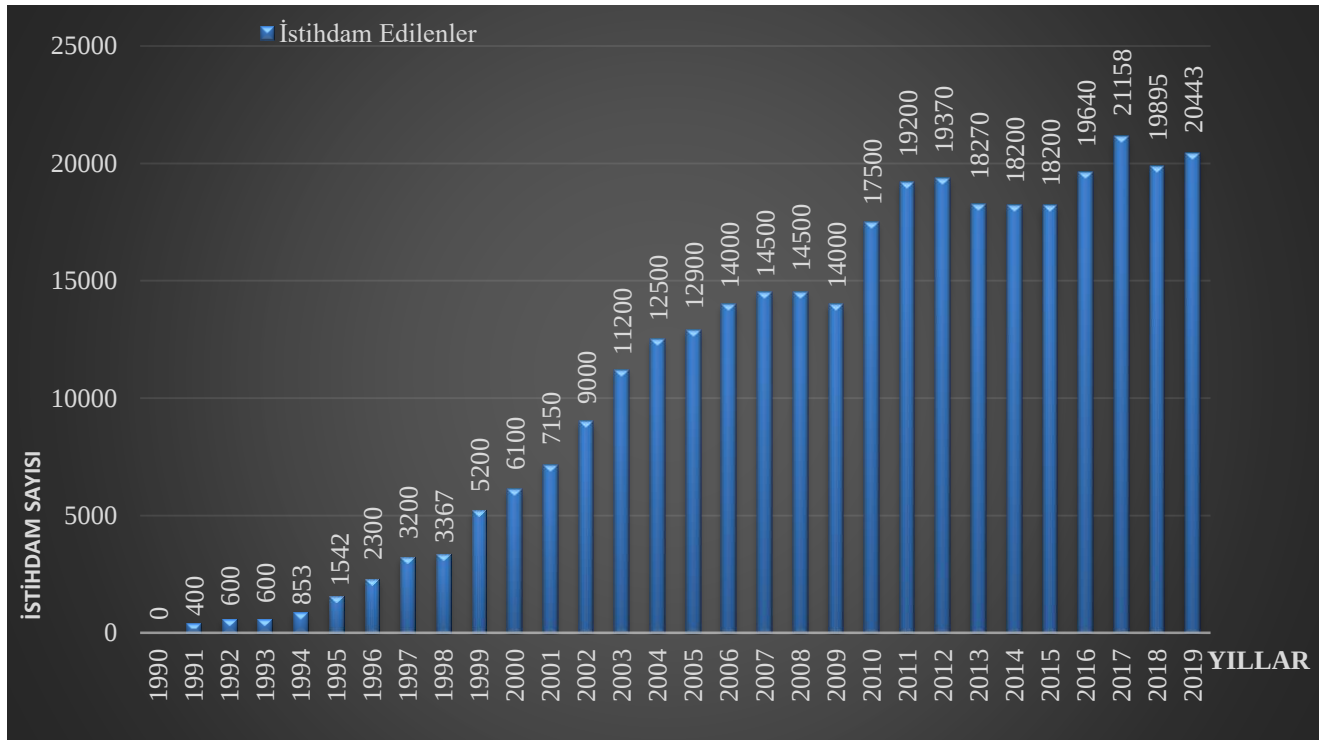
Şekil-9’da Ege Serbest Bölgesi’ndeki firmaların sektörlere göre grafiksel dağılımı gösterilmektedir. Diğer grupta yer alan müşavirlik şirketleri, gümrük müdürlüğü, EŞBAŞ ve uzay kampı bulunduğu için %29’luk bir yer kaplamaktadır. Gıda %9, otomotiv %9, Makine-İş Makinesi %8, bilişim %7, elektrik-elektronik %6, tekstil %5, inşaat %5 ve havacılık/savunma sanayi %3 olarak dağılım göstermektedir. Bölgede bulunan 258 adet firmanın belirli bir alanda faaliyet göstermediği aksine her alanda üretimde bulunduğu grafikte görülmektedir.

Bir önceki konuda yerli ve yabancı sermayeli firmaların dağılımı arasında farkın olduğu ve yabancı sermayeli firmaların yerli sermayeli firmalardan daha az olduğu bilinmektedir. Ancak bunun arasındaki fark çok fazla değildir. Bu durumda sadece firmaların kökeni değil firmaların üretim yaptığı sektörlerde önemlidir. Üretim yapılan sektörlerin yüksek katma değerli ürünler olması, ulusal ve küresel pazarda yüksek ticaret payının olması ve yüksek ihracat sağlayan ürünler olması önemlidir. Şekil-9’a göre üretimin yoğunlaştığı sektörlerin yüksek teknoloji ile üretim yapan ve yüksek katma değerli üretim sağlayan sektörlerden oluştuğu görülmektedir.

4.2.3. Ege serbest bölgesinin istihdamı

Ege Serbest Bölgesi’nin kurulduğu yıldan itibaren bölge her alanda gelişim göstermiştir. Bölgenin ilerlemesi ve gelişmesi ile birlikte bölgeye yeni firmalar yeni

yatırımcılar dâhil olmuştur. Gelişen ticaret ve gelişen teknoloji sayesinde daha fazla üretim daha fazla ticaret beraberinde daha fazla istihdama sebep olmuştur. Yıllar içerisinde istihdam sayısında bölgenin ihtiyacına göre artış görülmüştür. Bu artış sadece bölge içindeki firmaların büyümesi ve gelişmesi ile değil ayrıca yeni firmaların bölgeye katılması ile birlikte artış göstermiştir. Bölgenin sağladığı istihdam sadece bir kişinin istihdam edilmesi değil aynı zamanda o bir kişilik istihdamın beraberinde birçok alanda ekonominin hareketlenmesini ve istihdam edilen kişinin refahının artışı sağlanmaktadır. Bölgede istihdam edilen kişilerin aldıkları ücretler serbest bölgenin sağladığı ayrıcalıklar sayesinde bölge dışında istihdam edilen kişilere göre daha yüksektir.

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Şekil 10: Ege Serbest Bölgesi'nin İstihdam Durumu

Şekil-10'da Ege Serbest Bölgesi'nin istihdam durumu gösterilmektedir. Buna göre faaliyete geçtiği 1990 yılından itibaren istihdam sayısında artış görülmüştür. 1991 yılından itibaren 400 personel ile faaliyette olan bölge 2019 yılı itibari ile birlikte 20443 kişi istihdam edilmektedir. Günümüze kadar istihdam sayısında sürekli artış görülmüş, büyük dalgalanmalar yaşanmamıştır. Grafikteki son 5 yıla göre, 2015'te 18.200, 2016'da 19640, 2017'de 21158, 2018'de 19895 ve 2019'da 20443 kişi istihdam edilmiştir. 2009 yılsonu itibariyle 14000 kişi istihdam edildiği görülmekte ve bir sonraki yıl 2010'da istihdam sayısının 17500 olduğu görülmektedir. 2010 yılında istihdam sayısında iyi bir derecede artış yaşandığı görülmektedir. 2010 yılında ve artışın yaşandığı yıllarda yeni firmaların

bölgede faaliyet göstermeye başlaması ve firmaların alanlarının genişlemesi ile birlikte istihdam ihtiyacının oluşması bölgedeki istihdam sayısını arttırmaktadır. İstihdam sayısının düştüğü 2013 ve 2018 gibi bazı yıllarda ülke içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, ülkeler arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gerilimlerin gümrüklere ve bölgelere olumsuz etkileri, firmaların küçülmeye gitmesi ve etkinlik alanlarını daraltması, firmalardaki yüksek teknolojik yatırımlar ile insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması istihdam edilenlerin çıkartılmasına neden olmaktadır. İstihdam edilenler tarafından iste bireylerin daha iyi ücret için iş alanını değiştirmesi, daha uygun çalışma saatleri için değişikliğe gitmesi, zevk ve tercilerinin değişmesi ve yaşam standartlarının değişmesi ile birlikte bireyler başka iş alanlarına yönelmektedirler. Bu gibi sebepler istihdam sayısının düşmesinde etkili olmaktadır.

4.2.4. Ege serbest bölgesinde yatırım ve yabancı sermaye girişi (teknoloji transferi)

Ege Serbest Bölgesi faaliyete geçtiği günden beri yerli ve yabancı sermayeyi başarılı bir şekilde bölgeye transfer etmeyi sağlamıştır. Bölgeye yapılan yerli ve yabancı sermaye yatırımları Tablo-10'da gösterilmiştir. Bölgeye 2018 yılı sonu itibari ile 1990-2018 yılları arasında 517.000.000 (\$) dolar tutarında yerli sermaye ve 1.414.000.000 (\$) dolar tutarında yabancı sermaye (teknoloji transferi) yatırımı gerçekleşmiştir. 1990-2018 yılları arasında yerli ve yabancı sermayenin toplam tutarı 1.931.000.000 (\$) dolar yatırım gerçekleşmiştir.

YILLAR	YERLİ SERMAYE	YABANCI SERMAYE	TOPLAM
2015	26.348.000	112.348.000	138.696.000
2016	44.341.500	114.341.500	156.683.000
2017	26.975.000	100.975.000	127.950.000
2018	27.684.000	134.684.000	162.368.000
1990-2018	517.000.000	1.414.000.000	1.931.000.000

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Not: ESBAŞ tarafından alınan veriler düzenlenerek yaklaşık değerleri tarafınca düzenlenmiştir.

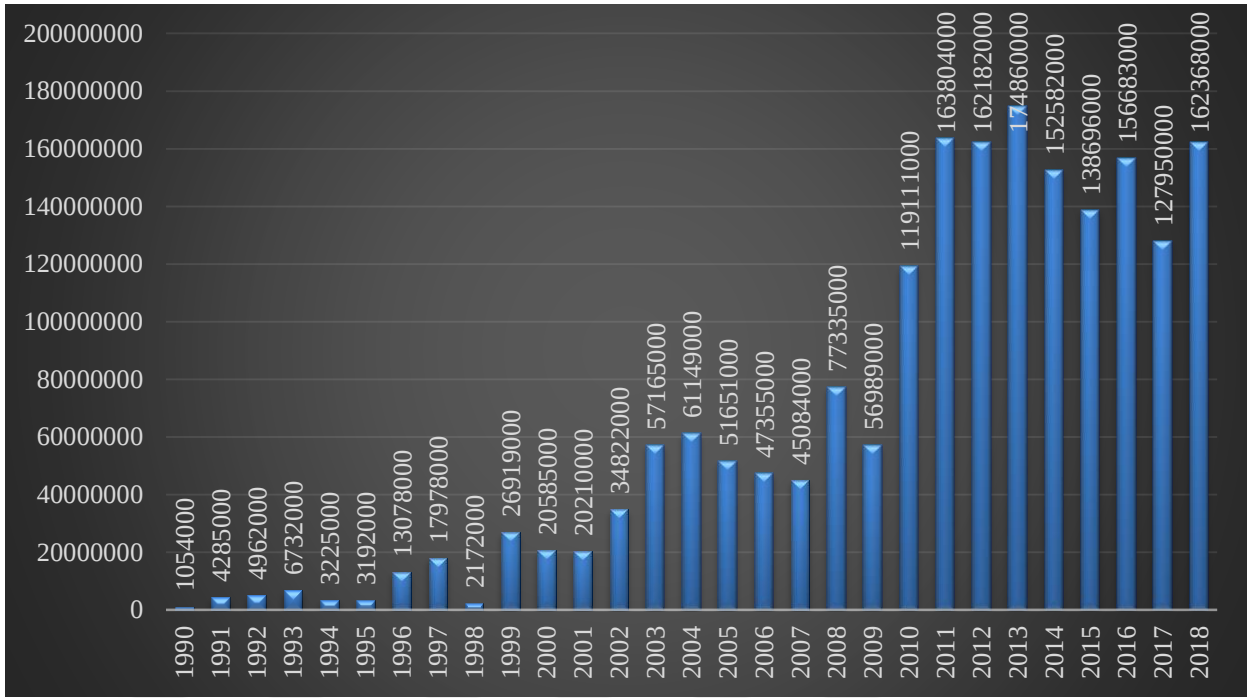
Tablo 10: Ege Serbest Bölgesi Yatırım Harcamalarının Dağılımı (\$)

Serbest bölgelerin amaçlarından birisi olan yabancı sermayeyi bölge içine transfer edilmesinin sağlanmasıdır. Serbest bölgeler yabancı sermayeyi bölge içine çekmek yani teknoloji transferini gerçekleştirmek amacıyla yatırımcıya çeşitli imtiyazlar sunmaktadır. Bu imtiyazlar sayesinde hem yerli hem yabancı firmalar bölge içine yönelmektedir.

Tablo-10'da görüldüğü üzere Ege Serbest Bölgesi, hem yerli yatırımcıyı hem yabancı yatırımcıyı bölge içine yönleltmeyi başarmıştır. 1990 yılından itibaren bölgede yapılan yatırım yıllar içerisinde artış göstermiş çeşitli zaman dilimlerinde hem yerel hem küresel ekonomik faktörlerin etkileri ile beraber dalgalanmalara görülmüştür. Elbette çeşitli etkenler bölgenin gelişim sürecini etkilese de, teknoloji transferleri bölge içine başarılı bir şekilde sağlanmıştır. 1990-2018 yılları arasındaki toplam yerli ve yabancı sermaye yatırımları kıyaslandığından yabancı sermayenin yani teknoloji transferlerinin yüksek düzeyde gerçekleştiği ve bölge içine yabancı yatırımın transfer edilmesi sağlanmıştır. Toplam yatırım miktarının %73'ü yabancı sermaye (teknoloji transferi) ve %27'si yerli sermaye olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin %73 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmesi teknoloji transferi hedefinin başarılı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bölgenin bu hedefi başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi hem diğer bölgelere göre teknoloji transferi açısından en fazla yabancı yatırımı bölge içine transfer eden bölge olmuştur.

Ege Serbest Bölgesinin hem yerli hem yabancı sermayeyi bölge içine çekerken uyguladığı politikalar oldukça önemlidir. Teknoloji transferinin başarılı ile uygulanmasını sağlamak amacıyla gümrük imtiyazları, vergi teşvikleri gibi çeşitli uygulamaların yanında bölgenin konumu, limanlara yakın olması, Türkiye'nin en gelişmiş şehirlerinden biri olması ve ESBAŞ'ın uyguladığı başarılı politikalardan kaynaklanmaktadır. Bu da bölgenin teknoloji transferlerini başarılı bir şekilde bölge içine çekmesini sağlamıştır. Her geçen gün yabancı sermayeli yatırımcının (teknoloji transferi) bölge içindeki oranı artış göstermektedir.

Günümüzde Hugo Boss, Groupe Atlantic, Johnson Controls, AkzoNobel, Emakina, Digel, Roy Robson, Eldor Elektronik, Döhler, Jain Farm Fresh, Mahle, PFW ve Fokker gibi küresel firmaların bölgede faaliyette bulunmaları, bölgenin yabancı sermayeyi bölge içinde başarılı bir şekilde barındırdığını göstermektedir. Yabancı sermayeli yatırımcının bölgeyi tercih etmesi hem bölgenin küresel imajının iyi bir seviyeye gelmesi hem de yeni yabancı sermayeli yatırımcının yani teknoloji transferinin bölge içine yönelmesini teşvik etmektedir.

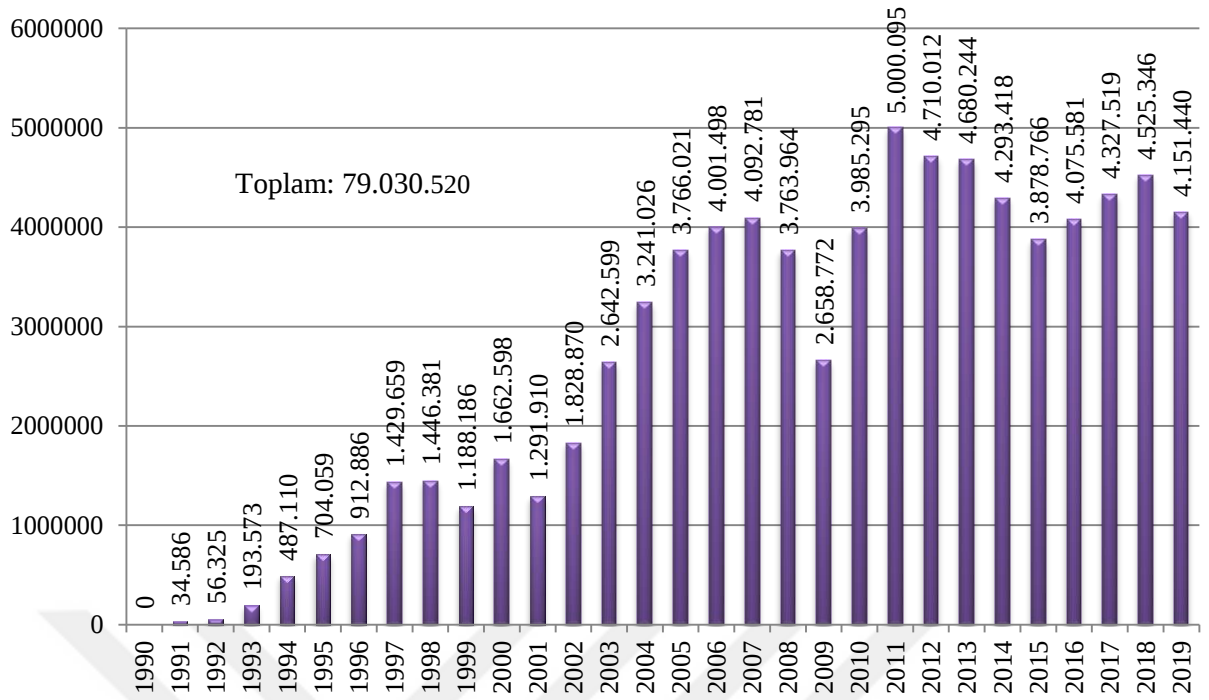
Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Şekil 11: Ege Serbest Bölgesi'ndeki Yerli-Yabancı Sermayeli Yatırım (\$)

Şekil-11'de Ege Serbest Bölgesi'ndeki yerli ve yabancı sermayeli yatırımcının yıllar içindeki toplam değeri gösterilmiştir. Tablo-10'da yerli ve yabancı sermayeli yatırım hakkındaki açıklamalar detaylı olarak anlatılmıştır. 2018 yılı itibariyle yerli ve yabancı sermayeli toplam yatırım 162.368.000 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizi etkisini 2009 yılında göstermiştir. 2008 yılında 77.335.000 (\$) dolar iken 2009 yılında teknoloji transferlerinin hacmi 56.989.000 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca yatırım miktarları yılları içerisinde değişiklikler göstermiş ve 2009 yılından itibaren bir sıçrama yaparak toplam yerli-yabancı sermayeli yatırım miktarında önemli derecede artış görülmüştür. 2009 yılından itibaren yerli-yabancı sermayeli yatırım hacminde toparlanma görülmüş ve artmaya devam etmiştir. Şekil-11'de yatırım hacminin tepe noktası 2013 yılında 174.860.000 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.2.5. Ege serbest bölgesinin ticaret hacmi: toplam içindeki payı

Şekil-11'de Ege Serbest Bölgesi'nin 1990-2019 yılları arasında toplam ticaret hacmi gösterilmiştir. 1990-2019 yılları arasında toplam ticaret hacmi 79.030.520 (\$) dolar olduğu görülmektedir. 2019 yılı sonu itibariyle 4.151.440 (\$) dolar ve 2018 yılına göre %9'luk bir azalma olduğu görülmektedir. En yüksek ticaret hacminin 2011 yılında 5.000.095 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. En düşük ticaret hacmi ise 2009 yılında 2.658.772 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2021

Şekil 12: Ege Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacmi (1000\$)

Şekil-12'e göre yıllar itibari ile dalgalanmalar görülse de ticaret hacmi artmaya devam etmektedir. Ticaret hacmini belirleyen hem ulusal hem küresel çeşitli faktörler bulunmaktadır. Türkiye'de ve Dünya'da yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin sonucunda ticaret hacminde değişiklikler görülmektedir. Faaliyete geçtiği andan itibaren artış gösteren ticaret hacmi 1994 yılında kriz yaşanmasına rağmen ticaret hacminde bir önceki yıla göre artış görülmektedir. Ancak diğer yaşanan krizlerde ise olumsuz etkiler görülmektedir. Türkiye'de yaşanan 2001 krizinin etkisi ile birlikte 2001 yılı sonunda ticaret hacminde düşüş ile 1.291.910 (\$) dolar gerçekleştiği görülmektedir. Bir diğer kriz olan küresel 2008 krizinin etkisi ile 2008 ve 2009 yılında ticaret hacminde düşüş gerçekleşmiş ve 2009 yılında en düşük ticaret hacmi olduğu görülmektedir. En düşük ticaret hacminin gerçekleştiği 2009 yılından sonra yıllar itibari ile artış görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de ve Dünya'da gerçekleşen tüm siyasi ve ekonomik krizlerin ve diğer faktörlerin ticaret hacmine etkisi olduğu hissedilmektedir. Özellikle kırılgan ekonomik yapıya sahip olan ülkeler krizlerden daha fazla etkilenmektedir. Türkiye'nin hassas ekonomi yapısı, siyasi ve ekonomik krizler karşısında çok çabuk etkilenmektedir. Ticaret hacmini etkileyen sebepleri en aza indirmek için sağlam bir ekonomi sistemine sahip olmak, ekonomi sistemini güçlendirmek, TL'nin yabancı para birimleri karşısında değerlenmesinin sağlanması, siyasi istikrar, sağlam bir uluslararası ilişkinin olması ve güçlü bir duruşun sağlanması tüm olumsuz etkileri azaltabilmektedir.

4.2.6. Ege serbest bölgesinin ticaret hacmi: sektörlere göre

Ege Serbest Bölgesi ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı hakkında 2020 yılına ait BEC Düzey-1, ISIC Rev-3 Düzey-1 ve ISIC Rev-3 Düzey-3 sınıflandırılmaları tablolarda gösterilmektedir.

Tablo-11’de BEC Düzey-1 sınıflandırılmasında 2020 yılında yatırım malları, hammadde, tüketim malları ve bu sınıflandırılma arasında yer almayan diğerleri arasında en fazla ihracat ve ithalat hammadde mallarında görülmektedir. Diğerlerinin bulunduğu sınıflandırmada ihracat hiç gerçekleşmemiş ithalat ise 2.118.274 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun dışında en ticaret hacmi tüketim mallarında 99.396.554 (\$) dolar olarak gerçekleşirken en fazla ticaret hacmi 87.516.055 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Hem ihracatın hem de ithalatın büyük bir çoğunluğu hammadde malları grubunda yoğunlaşmaktadır. Tüm gruplar arasında 2020 yılındaki toplam ihracat ve ithalat 595.612.147 (\$) dolar olarak gerçekleştiği tabloda görülmektedir.

BEC DÜZEY-1 (2020)	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	TOPLAM (\$)
YATIRIM MALLARI	35.260.022	52.256.033	87.516.055
HAMMADDE MALLARI	292.758.982	113.822.282	406.581.264
TÜKETİM MALLARI	83.512.825	15.883.729	99.396.554
DİĞERLERİ		2.118.274	2.118.274
TOPLAM (\$)	411.531.829	184.080.318	595.612.147

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

Tablo 11: Ege Serbest Bölgesi’nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (BEC Düzey-1, \$)

Tablo-12’de ISIC Rev-3 Düzey-1 sınıflandırılmasında 2020 yılındaki tarım ve ormancılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler arasındaki dağılım gösterilmektedir. Bu alt sınıflandırmada en fazla ihracat ve ithalat imalat sanayinde görülmektedir. İmalat sanayi alanında toplam 547.809.389 (\$) dolar olarak gerçekleşmekte olduğu görülmektedir. Diğer, sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler alanında ithalat gerçekleşmemiş, sadece ihracat gerçekleştiği görülmektedir. En az ihracat ve ithalat alanında toplam 7.669.997 (\$) dolar ile toptan ve perakende ticaret alanında görülmektedir.

ISIC REV-3 DÜZEY-1 (2020)	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	TOPLAM (\$)
TARIM VE ORMANCILIK	39.352.274	8.893	39.361.167
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	755.595	4.943	760.538
İMALAT SANAYİ	371.265.805	176.543.584	547.809.389
TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET	147.099	7.522.898	7.669.997
DİĞER SOSYAL, TOPLUMSAL VE KİŞİSEL HİZMETLER	11.056		11.056
TOPLAM (\$)	411.531.829	184.080.318	595.612.147

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

Tablo 12: Ege Serbest Bölgesi'nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (ISIC Rev-3 Düzey-1, \$)

Tablo-13'te 2020 yılına ait ISIC Rev-3 Düzey-3 sınıflandırılması gösterilmektedir. Bu sınıflandırılmada tabloda yer alan sektörlerin seçilmesinde özellikle ağır sanayi ve yüksek teknolojik ürünlerin üretildiği sektörler seçilmiştir. Bu alt sektörel dağılımda en fazla ihracat ve ithalat 2020 yılı itibariyle en fazla motorlu kara taşıtlarının motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarlarında toplam 82.025.220 (\$) dolar olarak gerçekleşmektedir. Motorlu araç üretimlerinde gerekli parçaların üretilmesi ile ilgili diğer sektörlerinde eklenmesi ile birlikte ağırlıklı olarak motorlu taşıt üretiminde ihracat ve ithalatın daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sektörün ardından tıbbi araç ve gereçler, ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazların üretiminin yapıldığı sektör gelmektedir. Bu sektörde 15.115.720 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu sektörlerin devamında elektrik-elektronik alanında makine üretimi ve parçaları için gerekli araç ve gereçlerin üretimi gelmektedir. Ayrıca bölgede hava ve uzay taşıtları sektöründe faaliyette bulunulduğu görülmekte ve bu sektörde ihracatın ithalattan fazla olduğu tabloda görülmektedir. 2020 yılı ISIC Rev-3 Düzey-3 sınıflandırılmasında ihracat 81.527.317 (\$) dolar ve ithalat 52.256.911 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. İhracatın ithalattan fazla olduğu görülmekte ve ihracat ithalatı karşılayabilmektedir Bu düzeyde toplam ticaret hacmi 133.784.228 (\$) dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

ISIC REV-3 DÜZEY-3 (2020)	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	TOPLAM (\$)
ELEKTRİK MOTORU, JENERATÖR, TRANSFORMATÖRLER	1.954.644	3.380.002	5.334.646
ELEKTRİK DAĞITIM VE KONTROL CİHAZLARI	4.874.078	60.018	4.934.096
İZOLE EDİLMİŞ TEL VE KABLOLAR	8.606.239	44.463	8.650.702
AKÜMÜLATÖR, PİL VE BATARYA	233.427	176	233.603
ELEKTRİK AMPULÜ VE LAMBALARI İLE AYDINLATMA TEÇHİZATI	587.844	498.736	1.086.580
BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAMIŞ ELEKTRİKLİ TEÇHİZAT	5.077.499	2.381.230	7.458.729
ELEKTRONİK VALF VE ELEKTRON TÜPLERİ İLE DİĞER ELEKTRONİK PARÇALAR	1.644.179	29.388	1.673.567
RADYO VE TELEVİZYON VERİCİLERİ İLE TELEFON, TELGRAF TEÇHİZATI	647.670	221.736	869.406
TELEVİZYON VE RADYO ALICILARI; SES VE GÖRÜNTÜ KAYDEDEN VEYA ÜRETEK TEÇHİZAT VB. İLGİLİ ARAÇLAR	2.941.572	2.909.306	5.850.878
TIBBİ ARAÇ VE GEREÇLER, ÖLÇME, KONTROL, TEST, SEYRÜSEFER VB. AMAÇLI ALET VE CİHAZLAR	9.231.615	5.884.105	15.115.720
OPTİK ALET VE FOTOĞRAFÇILIK TEÇHİZATI	44.584		44.584
MOTORLU KARA TAŞITLARI VE MOTORLARI	8.831		8.831
MOTORLU KARA TAŞITLARININ KARASÖRLERİ VE RÖMORKLARI	32.345	2.533	34.878
MOTORLU KARA TAŞITLARININ MOTORLARIYLA İLGİLİ PARÇA VE AKSESUARLARI	45.258.991	36.766.229	82.025.220
HAVA VE UZAY TAŞITLARI	383.799	78.989	462.788
TOPLAM (\$)	81.527.317	52.256.911	133.784.228

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

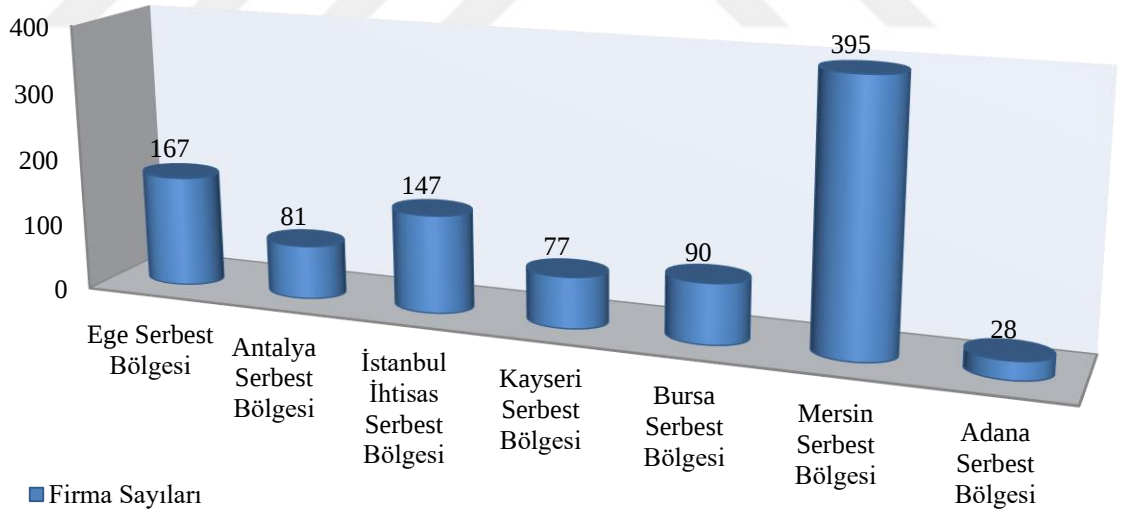
Tablo 13: Ege Serbest Bölgesi'nin Sektörlere Göre Ticaret Hacmi (ISIS Rev-3 Düzey-3, \$)

Sonuç itibari ile Tablo-11, Tablo-12 ve Tablo-13'te sektörel sınıflandırılma ile ilgili olarak en fazla ihracat ve ithalat hammadde malları, imalat sanayi, ağır sanayi ve yüksek teknolojik ürünlerin üretildiği alanlarda görülmektedir. Bu da bölgede yer alan firmaların yüksek donanımlı üretim gerçekleştirdiğini göstermektedir. Yüksek teknoloji ve yüksek donanımlı üretim daha gelişmiş daha güçlü firma demektir. İleri düzeyde teknoloji ve

yüksek donanımlı üretim, bölge içerisindeki firmaların nitelikli işgücüne ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Ege Serbest Bölgesi'nin belirlediği hedefler doğrultusunda ilerlediğini göstermektedir. Başarılı bir ilerleme gösteren Ege Serbest Bölgesi Türkiye'deki en iyi serbest bölge olarak yerini almaktadır. Ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayarak dış ticaret açığını azaltmaktadır.

4.3. Diğer Bölgelerle Kıyaslama

Ege Serbest Bölgesi faaliyete geçtiği ilk yıldan günümüze kadar olan süreçte ticaret hacminin, istihdamının, firmaların faaliyet gösterdiği sektörlerin çeşitlerinin, yerli yabancı sermayeli yatırımcının ve döviz girdisinin artmasını sağladığı görülmektedir. Ege Serbest Bölgesi, kuruluş amaçlarını başarılı bir şekilde uygulamaktadır. Bu sayede Türkiye'deki en iyi serbest bölge olarak yer almaktadır. Ege Serbest Bölgesi'nin Türkiye içinde hangi konumda olduğu nasıl bir yol izlediğini daha net görebilmek amacıyla diğer serbest bölgelerle kıyaslamak önemlidir. Bu kıyaslamaları yaparken ulaşabildiğimiz veriler baz alınarak değerlendirme yapılmıştır. Kıyaslama yapılan serbest bölgeler Türkiye'ye en fazla ekonomik katkı sağlayan bölgeler arasından seçilerek değerlendirilmiştir.

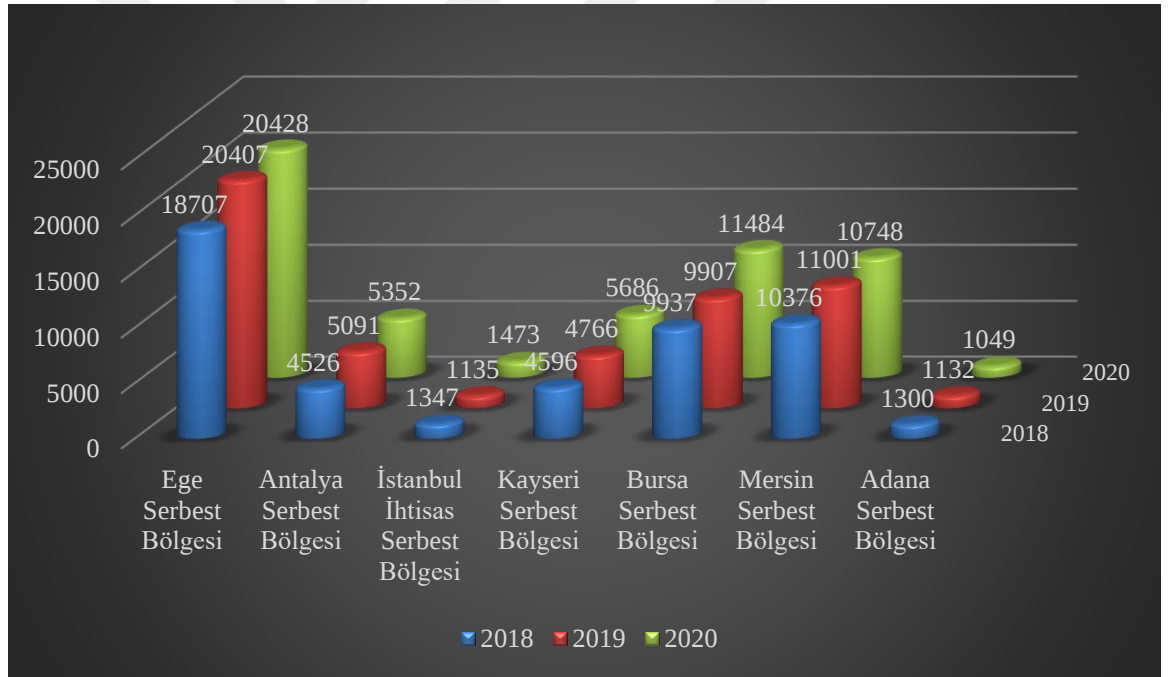

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

Şekil 13: Serbest Bölgelerdeki Firma Sayıları (2020)

Serbest bölgelerde birçok yerli ve yabancı firmalar faaliyet göstermektedir. Firma sayıları ve firmaların faaliyette bulunduğu sektörler bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bölgelerin kapasitesi, ihtiyacı, konumu ve yatırımcıyı bölgeye transfer edebilmesi gibi faktörler firma sayılarını ve verimliliğini etkilemektedir. Şekil-13'te 2020

yılında serbest bölgelerdeki firma sayıları gösterilmektedir. Buna göre en fazla Mersin’de en az Adana’da firma faaliyet göstermektedir. Türkiye’de toplam 2739 firma faaliyet göstermektedir. Şekil-13’te serbest bölgelerdeki 985 adet firma ülkedeki serbest bölgedeki firmaların %36’ini oluşturmaktadır. Ege’de 167 firma, Antalya’da 81 firma, İstanbul İhtisas’ta 147 firma, Kayseri’de 77 firma, Bursa’da 90 firma, Mersin’de 395 firma ve Adana’da 28 adet firma faaliyet göstermektedir. Firma sayıları bölgelerin ihtiyaçlarına ve etkinliğine göre değişkenlik göstermektedir. Bölgelerde üretim, alım-satım, finans gibi birçok sektörden firma faaliyet göstermektedir. Firma sayılarına bakıldığında bölgeler arasında Ege Serbest Bölgesi 2. sırada yer almaktadır. Sadece firma sayılarının çok olması değil firmaların verimliliği, etkinliği ve serbest bölgelerinin ticaret hacmine sağladığı katkı da önem arz etmektedir. Ayrıca Ege Serbest Bölgesi yerli-yabancı firma dağılımında da diğer bölgelere göre dengeli dağılım göstermekte ve yerli yabancı firma sayısı arasındaki fark azdır.

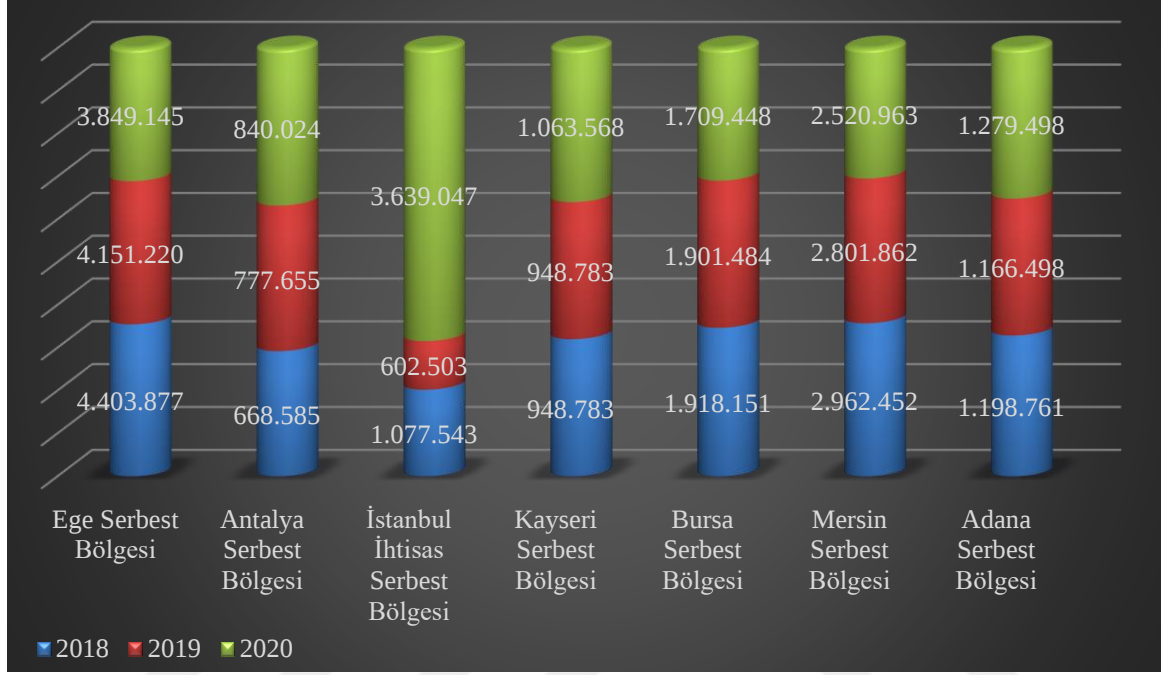

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

Şekil 14: Serbest Bölgelerdeki İstihdam Sayısı (2018-2020)

Şekil-14’te 2018-2020 yılları arasında Ege, Antalya, İstanbul İhtisas, Kayseri, Bursa, Mersin ve Adana Serbest Bölgelerinin istihdam sayıları gösterilmektedir. Bu bölgeler arasında 2020 yılında en yüksek istihdam sayısı Ege Serbest Bölgesi’nde 20428 kişi iken, en düşük istihdam sayısı 1049 kişi ile Adana Serbest Bölgesi’nde bulunmaktadır. Ege Serbest Bölgesi’ni istihdamda sırasıyla Bursa Serbest Bölgesi, Mersin Serbest Bölgesi, Kayseri Serbest Bölgesi ve Antalya Serbest Bölgesi takip etmektedir. Türkiye’deki serbest bölgelerde 2020 yılı itibarıyla toplam istihdam sayısı 79553 kişidir. Ege Serbest Bölgesi

(ESBAŞ) Türkiye’deki serbest bölgedeki istihdamın %25’ini oluşturmaktadır. Bölge olarak en fazla istihdamdan pay alan bölge Ege Serbest Bölgesi’dir. Bu sebeple Ege Serbest Bölgesi istihdamda öncü durumdadır. Ege Serbest Bölgesi hem İzmir ilinin hem de ülke istihdamının artışına önemli katkı sağlamaktadır.

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2021

Şekil 15: Serbest Bölgelerin Ticaret Hacmi (\$)

Şekil-15’te serbest bölgelerin 2018-2020 yılları arasında ticaret hacimleri gösterilmektedir. Şekil-15’teki bölgelere göre 2020 yılı en yüksek ticaret hacmi Ege Serbest Bölgesi’nde en düşük ticaret hacmi ise Antalya Serbest Bölgesi’nde görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre Ege Serbest Bölgesi’nin ardından İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi, Mersin Serbest Bölgesi, Bursa Serbest Bölgesi, Adana Serbest Bölgesi, Kayseri Serbest Bölgesi ve Antalya Serbest Bölgesi gelmektedir. Ege Serbest Bölgesi tüm bölgeler arasında her yıl en yüksek ticaret hacmine sahiptir. 2020 yılı toplam ticaret 22.058.066 (\$) dolar olarak gerçekleşirken Ege Serbest Bölgesi bu pazarın %17’sine sahip bir ticaret hacmini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Ege Serbest Bölgesi’ni diğer bölgeler ile kıyasladığımızda birçok alanda öncü bir bölge olduğu görülmektedir. Ege Serbest Bölgesi ticaret hacmi ve istihdam sıralamasında en başta yer almakta iken faaliyet gösteren firma sayıları arasında en başta değil 2. sırada yer almaktadır. Bazı serbest bölgelerin istihdam sayısı yüksek iken ticaret hacmi daha düşük bir değerdedir. Bazı serbest bölgelerde ise faaliyet gösteren firma sayısı

yüksek iken ticaret hacmi daha düşük bir değerdedir. Serbest bölgelerin ticaret hacmi ve gelişmişlik düzeyi, sadece faaliyet gösteren firmaların çok olması, istihdam sayısı ve faaliyet gösteren firmaların sektörlerine bağlı değildir. Bu faktörlerin yanında birçok faktör bölgelerin ticaret hacminin gelişimini etkilemektedir. Bölgelerin faaliyet gösterdiği firmaların yüksek teknoloji üretilmesi, ulusal ve küresel pazarda etkin olması, rekabet gücünün olması, verimliliğin yüksek olması, katma değerin oluşturulması ve yüksek istihdama ek olarak nitelikli ve donanımlı personelin istihdam edilmesi bölge gelişimini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Ege Serbest Bölgesi'nin başarısının temelinde bu faktörlerin başarı ile uygulanmasının etkisi büyüktür. Ege Serbest Bölgesi'nin bu başarısı, İzmir'e ve Türkiye'nin dış ticaretine katkı sağlamaktadır.

Ayrıca Ege Serbest Bölgesi'ni diğer serbest bölgelerle kıyasladığımızda belirgin farklılıklar dikkat çekmektedir. Firma sayılarında 2. sırada yer alan Ege Serbest Bölgesi, istihdam ve ticaret hacminde 1. sırada yer almaktadır. Bu başarısında teknoloji transferlerini bölge içine çekmeyi başarı ile sağladığını göstermektedir. Çünkü Mersin Serbest Bölgesi en fazla firmayı bünyesinde barındırmakta ve yüksek istihdam sağlamakta iken en yüksek ticaret hacmine sahip olamamaktadır. Ticaret hacminde 2019 yılında geride kalan İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi 2020 yılında Ege Serbest Bölgesi'ne yaklaşmaktadır. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin eski adıyla İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin ihtisas serbest bölgesine dönüşmesi ile birlikte hem isim hem de bölgede uygulanan politikaların değişmesi ticaret hacminde artışa neden olmaktadır. Bölge türünün değişmesi ile birlikte yabancı sermayeli yatırımcıyı bölge içine çekmek amacıyla teknoloji transferleri hızlandırılmış ve bölge içine devletin sağladığı teşviklerde artışa gidilmiştir. Yeni nesil ihtisas serbest bölge modelinin uygulanması ve teknoloji transferlerinin hızlandırılması İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin ticaret hacminin Ege Serbest Bölgesine yaklaşmasını sağlamaktadır. Ege Serbest Bölgesi her yıl diğer bölgelere kıyasla en fazla teknoloji transferi girişine sahip olduğundan ticaret hacminde en büyük katkıyı sağlamaktadır. Bu faktörü en fazla firmayı bünyesinde barındıran Mersin Serbest Bölgesi'nde etkili bir biçimde kullanmak, teknoloji transferi sayesinde ticaret hacmini arttıracaktır.

Bu bağlantı ile Ege Serbest Bölgesi'nin en yüksek teknoloji transferine sahip olan bölge olması en yüksek ticaret hacmi ve en yüksek istihdamı bünyesinde barındırmasını sağlamaktadır. Yani Ege Serbest Bölgesi bünyesinde barındırdığı firmalar arasında 2. sırada yer alsa da yerli-yabancı sermayeyi bölge içine yönlterek teknoloji transferini

hızlandırmasıyla en yüksek ticaret hacmine sahiptir. Ege Serbest Bölgesi gibi teknoloji transferini hızlandıran bölgeler verimlilik, istihdam ve ticaret hacminde en yüksek değere ulaşabilmektedir.

4.4. Literatür Taraması

Serbest bölgeler ile ilgili tüm dünyada çok sayıda çalışma yapılmıştır. Hem ülkemizde hem yurtdışında birçok çalışma mevcuttur. Türkiye'deki serbest bölgeler alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu nitel ve kavramsal araştırma yöntemi ile değerlendirilmiş, nicel ve ampirik çalışmalar veri kısıtları nedeniyle sınırlı sayıdadır. İstatistiki verilerin betimsel çerçevede değerlendirilmesi ve ampirik çalışmalarla birlikte literatüre katkı sağlanmıştır. Veri kısıtları nedeniyle nitel ve betimsel çalışmalara ek olarak anket çalışmaları da yapılmıştır. Serbest bölgeler ile alakalı yapılan çalışmalar aşağıda değerlendirilmektedir.

Organ (2003), çalışmasında anket yöntemini kullanmıştır. Anket sorularını serbest bölgelere gönderilmiştir. Firma yetkilileri ile görüşerek, firmalar ve serbest bölgelere yönelik sorular sormuştur. Bireylere, firmalar ve serbest bölgelerin gelişimi, ticaret hacmi, serbest bölgelerde karşılaşılan sorunlar ve avantajları hakkında sorular yöneltilmiştir. Anket sonuçlarına göre bazı önerilerde bulunmuştur. Kanunun yeniden düzenlenmesi gerektiğini, serbest bölge idaresinin tek bir yönetim altında yönetilmesi gerektiği, serbest bölgelerde ihtisas gümrüklerinin kurulması gerektiği, serbest bölgelerde yer alan bankaların teminat mektubu düzenleyebilmesi gerektiği, AB ürünlerine binde 5 kesinti yapılmaması gerektiği, firmaların serbest bölge kullanıcısı olduklarını ispat etmeleri hâlinde KDV ödememesi gerektiği önerilerinde bulunmuştur.

Tüzemen (2004), çalışmasında anket yöntemi kullanmıştır. Anket çalışmasını Ege Serbest Bölgesi üzerinde uygulamıştır. Serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların yerleşme kararlarını etkileyen faktörleri ve karşılaştıkları sorunları, firma üst düzey yetkililerine sormuştur. Anket cevaplarına göre serbest bölgeleri seçen firmaların ilk nedeninin ihracat kolaylığının olması, vergi muafiyeti ve gümrük muafiyeti olması bölge seçiminde öncelikleri arasında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Anket sonucuna göre en çok bürokratik işlemlerden sorun yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca firmalar hükümet kararlarından fazlasıyla etkilendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Muzhdabayeva (2006), tez çalışmasında Ege Serbest Bölgesi'ni nitel ve kavramsal çerçevede değerlendirmiştir. Bu çalışmasında istatistiki verilere dayanarak betimsel bir analiz ile Ege Serbest Bölgesi'nin ekonomik etkilerini analiz etmiştir.

Uzandaç (2008), çalışmasında 1996:01-2012:12 dönemleri arasında aylık verileri kullanarak Türkiye'ye ait serbest bölgelerin ihracat ve ithalat değerlerinin diğer değişkenlerle uzun dönemli ilişkinin olduğu, uzun dönemli anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. VAR analizi sonucuna göre, ihracat fonksiyonunun değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ancak ithalat fonksiyonunun değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bu sonucun serbest bölgelerin amacına uygun olduğunu göstermiştir.

Kabaköz (2012), çalışmasında Türkiye'deki serbest bölgelerin performans değerlendirmesi yönelik araştırma yapmıştır. 2002-2011 yılları arasında serbest bölgelerin ihracat ve ithalat değerleri, toplam ticaret hacmi, uluslararası sermaye yatırım miktarları ve istihdam miktarlarını analize konu almıştır. Araştırmaya göre serbest bölgelerin performans değerlendirmesinde her bölgenin sonuçlarının farklı gözlemlendiği ve bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği görülmüştür. Bu araştırma bölgeler arasındaki farklılığı daha net ortaya koymuştur.

Demirtaş (2016), çalışmasında 2000:01-2015-12 dönemleri arasında aylık verileri ile serbest bölge ihracatı, serbest bölge ithalatı, reel efektif döviz kuru, dünyadaki endüstriyel üretim, Türkiye'nin ihracatı ve Türkiye'nin ithalatı değerleri veri setinde kullanılmıştır. Varyans problem sorunundan kaçınmak için logaritması alınmış ve genişletilmiş Augmented Dickey Fuller birim kök testi ve sonrasında Philips-Perron birim kök analizleri yapılmış ve eşbütünleşme için ARDL yöntemi uygulanmıştır. Serbest bölgelerin dış ticaretinden Türkiye'nin dış ticaretine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu çalışmada serbest bölgelerin Türkiye'nin ekonomik yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Bu tezde yapılan çalışmada ampirik bir yöntem uygulanmamış, Ege Serbest Bölgesi için gerekli analizde verilerin kısıtlı olduğu için elde edilen veriler betimsel bir çerçevede değerlendirilmektedir. İstatistiki veriler nitel yöntem ile değerlendirilmektedir.

SONUÇ

İlk çağlardan itibaren farklı isimlerle varlığını sürdüren serbest bölgeler, ticaretin küreselleşmesi, serbestleşme ve rekabet gibi çeşitli nedenlerle günümüze kadar gelişim ve değişim süreci içerisinde günümüz koşullarına göre varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Günümüzde serbest bölgeler, bulunduğu ülkenin sınırları içerisinde olmakta ancak dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatları açısından gümrük bölgesi dışında kabul edilen özerk yerlerdir. Çeşitli imtiyaz ve ayrıcalıklara sahip olan serbest bölgeler her alanda faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetler çeşitli amaçlar doğrultusunda ilerleme göstermektedir. Bu amaçlar; ihracatı, istihdamı, yatırımı ve üretimi arttırmak, teknoloji transferlerinin girişini arttırarak yabancı sermaye girişini hızlandırmaktır. Ek olarak serbest bölgeler teknoloji transferlerinin bölge içine yöneltilmesi ve dış ticaret açığının azaltılması açısından oldukça önemli alanlardır.

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, bölgelerin sağladığı avantajlara göre yatırım yapmaktadır. Firmalar maliyet, hammadde, işgücü, sermaye ve rekabet gücünü kullanarak rakiplerinin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Bu rekabet gücünde başarılı olabilmek için firmaların sadece içsel avantajları yeterli olmamaktadır. Bu avantajlara ek olarak firmaların faaliyet gösterdikleri ülkelerin siyasi ve ekonomik uyguladığı politikalar, firmaların rekabet gücünü arttırmaktadır. Bu alanda küreselleşme ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla serbest bölgelerde firmaların faaliyet göstermesi büyük bir getiri sağlamaktadır. Bu bölgelerin sağladığı imtiyaz ve avantajlar ile firmaların içsel avantajlarına ek olarak dışsal avantajlarla birlikte ulusal ve küresel alanda rekabet gücünü arttırmaktadır. Hem yerli hem de yabancı firmalara sağlanan bu avantajlar firmaların ve bölgenin büyüme hızına katkı sağlamaktadır. Serbest bölgeler sağladıkları avantajlarla yerli firmaların rekabet gücünü arttırırken, yabancı firmaların da teknolojilerini ve sermayelerini bölge içine transfer etmektedir. Bu sayede yabancı sermayeli yatırımcının bölge içerisinde faaliyet göstermeye başlaması hem teknoloji transferlerini hem de döviz girdisini arttırmaktadır. Bu artış dış ticaret açığının azalmasına katkı sağlamakta ayrıca ülkenin refah düzeyini iyileştirmektedir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde serbest bölgeler, lojistik görevi gören, gelişmekte olan ülkelerde ise, dış ticaret ve yatırımı arttırmak, yerli ve yabancı sermaye yatırımı bölgeye çekerek teknoloji transferini hızlandırmak, döviz gelirlerini arttırmak ve istihdam alanını genişletmek amacıyla faaliyet göstermektedirler.

Serbest bölgeler hedeflerinin gerçekleşmesi için sadece bölgenin faaliyete geçmesi yeterli değildir. Hem serbest bölge hem de yerli-yabancı sermayeli yatırımcı açısından yerleşim alanları önemlidir. Çünkü firmalar sadece bölgelerin sağladığı avantajlar ve imtiyazlara değil aynı zamanda kuruldukları bölgenin konumuna dikkat etmektedir. Bu yüzden serbest bölgeler kurulmadan önce planlanan bölge hakkında araştırma yapmak önemlidir. Serbest bölgeler kurulurken hinterlandının genişliği, limanlara yakınlığı, dış ticareti kolaylaştırması, bölgenin gelişmişlik düzeyi ve ticari ilişkilerinin güçlü olması, istihdam ihtiyacını karşılaması gibi faktörlere dikkat etmektedir. Bu faktörler hem serbest bölgelerin gelişim ve büyüme sürecini hızlandırmakta hem de yerli ve yabancı sermayeli yatırımcının bölge içine transfer edilmesini sağlamaktadır. Bölgelerin kurulurken dikkat ettiği faktörlere ve amaçlara göre hareket etmesi bölgelerin başarıya doğru ilerlemesini sağlamaktadır.

Bölgelerin başarılı olabilmesi için firmalar ile güçlü ve güvenilir ilişkiler oluşturması, bölgelerin devamlılığı açısından önemlidir. Yerli ve yabancı sermayeli yatırımcılar karar verirken, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar, ülkeye olan güven, özgürlük, demokrasi, eğitim, adalet, işgücü verimliliği, ülkenin kredibilitesi ve rekabet gücü gibi faktörlere dikkat etmektedir. Bu faktörler serbest bölgelere yatırımcı yöneltebilmek için öncelikle bu faktörlerin ülke içindeki genel görünüşüne bakılmaktadır.

Belirtilen faktörler serbest bölgelerin başarısına neden olurken, bazı bölgelerdeki serbest bölgeler istenilen başarıya ulaşamamaktadır. Bu başarısızlığın sebeplerinde bölgesel faktörler daha fazla rol oynamaktadır. Serbest bölgenin kurulduğu konum, hinterlandının dar olması, ulaşım zorluğu ve limanlara uzak olması, ticari ilişkilerinin zayıf olmasının getirdiği iletişim zayıflığı, istihdam yetersizliği ve gelişmemiş şehirlerde kurulması etkilemektedir.

Türkiye’de 1980 ve sonrası dönemde serbestleşme dönemine geçmesi ile birlikte küreselleşmeye yönelik girişimlerini hızlandırmaya başlamıştır. Türkiye’de serbestleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte 1985 yılından itibaren serbest bölge kurulma ihtiyacı ortaya çıkmış ve Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu dönemden itibaren yıllar içerisinde Türkiye’de serbest bölgeler kurulmaya başlamıştır. Serbest bölgeler ihtiyaç doğrultusunda neredeyse Türkiye’nin her yerinde kurulmuştur. İlk örneği Mersin’de görülen serbest bölgeler yıllar içerisinde her yerde faaliyet göstermeye başlamıştır. Kurulan serbest bölgelerin yeterli verimliliğe ulaşamayanları zaman içerisinde kapatılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'deki serbest bölgelerin genel bir değerlendirmesi ile birlikte en başarılı serbest bölge olan Ege Serbest Bölgesi'nin ekonomik yapısı elde edilen istatistiki bulgularla betimsel olarak analize dâhil edilmiştir. Ege Serbest Bölgesi'nin başarısını daha net görebilmek için diğer serbest bölgelerle kıyaslama yapılarak bölgenin konumunun daha net görülmesi sağlanmıştır. Ege Serbest Bölgesi, diğer serbest bölgeler ile verilerin kıyaslanması sonucunda her alanda üstün olduğu ortaya çıkmaktadır. Ege Serbest Bölgesi istihdam, ticaret hacmi ve teknoloji transferlerini arttırmayı başarıyla gerçekleştirmektedir. Teknoloji transferlerini başarı ile gerçekleştirerek döviz girdisi artışını sağlamaktadır.

Türkiye'nin serbest bölgeler ticaret hacmi 2020 yılında 22.058.066 (\$) dolar gerçekleşirken, Ege Serbest Bölgesi bu payın %17'sini oluşturmaktadır. %17'lik bir pay serbest bölge açısından Türkiye'nin dış ticaret açığının azalması yönünden büyük katkı sağlamaktadır. Bu katkı ülke ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlarken İzmir ilinin tanınmasına, gelişmesine ve yabancı firmaların İzmir'e yönelmesini sağlamaktadır. Ege Serbest Bölgesi'nin 2018 yılı itibariyle teknoloji transferleri hacmi 162.368.000 (\$) dolar olarak gerçekleşmiştir. Bölge tüm alanlarda olduğu gibi yerli ve yabancı sermayeli yatırımcıyı bölge içine transfer etme konusunda da başarı sergilediği görülmektedir. Yerli ve yabancı sermayeli yatırım hacminin sağladığı önemli katkılar bulunmaktadır. Bölgeyi tercih eden yerli ve yabancı sermayeli yatırımcılar, yüksek teknolojili üretimi sağlayan makine ve cihazların bölge içinde barındırılmasını sağlamaktadır. Yüksek teknolojinin bölge içine gelmesi ile birlikte diğer firmalar bu teknolojiyi keşfetmekte, yenilikçi ve daha gelişmiş bir üretim sürecini beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojinin bölge içine transfer olması, yeni keşifleri sağlamakta ve katma değerli üretimin oluşturulmasına fayda sağlamaktadır. Ayrıca yüksek teknolojinin kullanılması ile birlikte nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyaç artmaktadır.

Türkiye'deki serbest bölgelerde 2020 yılında 79553 kişi istihdam edilmekte iken Ege Serbest Bölgesi'nde 20428 kişi istihdam edilmekte ve istihdamın %25'ini oluşturmaktadır. Ege Serbest Bölgesi istihdam olanakları açısından diğer bölgelere kıyasla en fazla istihdamı oluşturmaktadır. Hem İzmir'deki hem Türkiye'deki işsizlik oranının azalmasına katkı sağlamaktadır.

Ege Serbest Bölgesi diğer bölgelere kıyasla her zaman en yüksek ticaret hacmi ve en yüksek istihdama sahip olmuştur. Aynı zamanda yerli ve yabancı sermayeyi etkili bir biçimde bölge içine transfer etmeyi başarmıştır. Ege Serbest Bölgesi'nin bu başarısında

İzmir'in büyükşehir olması, konumu, gelişmişliği, hinterlandının geniş olması, limanlara ve ticaret ağlarına yakınlığı ve ticari işbirliğinin güçlü olması etkili olmaktadır. Ayrıca Ege Serbest Bölgesi'nin bu başarısının arkasında ESBAŞ'ın istikrarlı, güçlü ve dinamik yapısının etkisi çok fazladır.

Sonuç olarak, Türkiye'deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine sağladığı katkılar bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bu değişikliklerin temelinde bölgelerin kurulduğu yerleşim yerlerinin gelişmişlik düzeyi, konumu, hinterlandının geniş olması gibi birçok çeşitli faktörlerin neden olmaktadır. Bu faktörler ve bölgenin işletmecisi olan şirketin başarılı ilerleyişi bölgelerin Türkiye ekonomisine sağladığı katkıyı etkilemektedir. Bu bölgelerdeki farklılıklar bölgeler arasında bir rekabete neden olmaktadır. Bu rekabet sayesinde bölgeler, daha fazla büyüme girişiminde bulunmaktadır. Sürdürülen bu rekabet içinde en ileride olan Ege Serbest Bölgesi ticari faaliyetlerini yıllar boyunca daha ileri seviyeye taşımak için girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye'nin en iyi serbest bölgesinden biri olan Ege Serbest Bölgesi'nin ulusal rekabetten öte küresel bir rekabet halinde olması gerekmektedir. Dünya'nın önemli serbest bölgeleri arasında yer alması ihtiyacını doğurmaktadır.

Serbest bölgelerin Türkiye'deki ve Dünya'daki önemini arttırmak için çeşitli öneriler getirebilmek mümkündür. Yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar devam eden Serbest Bölgeler Kanunu'nun günümüz şartlarına göre yeniden düzenlenerek uyarlanması gerekmektedir. Bölgelere sağlanan imtiyaz ve avantajların değişen küresel ticaret koşullarına göre sürekli güncellenmesi gerekmektedir. Yerli ve yabancı sermayeli firma sayısı arasındaki dengesizliğin azaltılması, yabancı firmaları bölge içine yönelterek, döviz girdisi artışı sağlanmalıdır. Yabancı firmaları bölge içine yönleltmek ve teknoloji transferlerini hızlandırmak amacıyla bu firmalara özel avantajlar sağlanmalıdır. Türkiye'de başarılı olan serbest bölgeler, küresel pazarda söz sahibi olmak amacıyla Dünya'daki başarılı serbest bölgeler rol model alınarak ilerleme sağlanmalıdır. Başarılı olan serbest bölgeler diğer bölgelere pilot model olmalı ve bu bölgelere teknoloji ağırlıklı üretim yapmaları için belirli standartlar getirilmelidir. Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firma sektörleri genişletilmeli her alanda ticaret yapılması teşvik edilmelidir. Yabancı firmalara sağlanan avantajlarda, yerli ve küçük ölçekli firmaların rekabetten olumsuz etkilenmemesi amacıyla koruyucu politikalar uygulanmalıdır. Yerli ve yabancı firmaların büyüklüğüne kademeli avantaj ve teşvik sağlanmalı, firmaların oluşturduğu katma değer, ticaret ve

istihdam sayıları gibi refah seviyesini arttıran faktörlere göre çeşitli imtiyaz ve avantajlarda artış sağlanmalıdır.

Kısaca serbest bölgelerin verimliliğini arttırabilmek amacıyla yenilikçi ve şeffaf politikaların uygulanması, teşvik ve avantajlar sağlarken denetime özen gösterilmesi, teknoloji transferinin hızlandırılması ve katma değerli üretimin oluşturulması serbest bölgelerin ve Türkiye'nin ekonomik gelişimine pozitif katkılar sağlamakta ve dış ticaret hacminde artışa neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, S. ve GÜLTEKİN, D. (2017). “Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, *Marmara İktisat Dergisi*, cilt 1, sayı 1, ss. 21-35.
- ADAÇAY, F.R. ve ISLATINCE, H. (2013). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Bursa, Ekin Yayınevi, 3. Baskı.
- ASLAN, N. ve TERZİ, N. (2006). “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt 11, sayı 1, ss. 1-14.
- AYHAN, F. (2016). “Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi.
- BAKAN, S. ve GÖKMEN, S. (2014). “Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 13, sayı 51, ss. 34-51.
- BALKIR, C. (1983). *Serbest Bölgeler: İhracata Yönelik Politikada Önemli Bir Araç*, İzmir: ESİAD Yayınları, 4. Baskı.
- BAYRAKTUTAN, Y. (2003). “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt 4, sayı 2, ss. 175-186.
- BULUT, İ. (2005). “Serbest Bölgelerin Bugünü ve Geleceği Bakımından Vergi ve Teşvik Politikaları: Türkiye Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Uludağ Üniversitesi.
- BÜYÜKYILMAZ, K. (1997). “Serbest Bölge Uygulaması ve Türkiye Serbest Bölgelerin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi.
- ÇAKMAK, E. ve ÖNDEN, İ ve SAMASTI, M. (2019). “Konya Ovası Bölgesi’nde Özel Ekonomi Bölgesi Oluşturulmasına Yönelik GZFT Analizi ve Uzman Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, cilt 1, sayı 30, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Erişim Tarihi: (13.04.2020).

ÇAKMAK, İ. (2012). “2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’de İhracata Dayalı Sektörlere Olan Etkileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ordu Üniversitesi.

ÇELİKKOL, C.D. (2019). “Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret ve Enflasyonun İstihdamsız Büyüme Üzerindeki Etkileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi.

ÇİÇEK, S. (2005). “Serbest Bölgelerde Vergilendirme: 5084 Sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası Durum Analizi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi.

DEMİR, O. KUTLAR, A. ve ÜZÜMCÜ, A. (2005). “Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 9, sayı 1, ss. 180-196.

DEMİRTAŞ, Ş.C. (2016). “Serbest Bölgelerin Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Sakarya Üniversitesi.

DİNLER, Z. (2018), *İktisada Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi, 24. Baskı.

DURA, C. (2000). “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, sayı 16, ss. 1-16.

E-Kaynak-1 <https://sozluk.gov.tr/?kelime=T%C4%B0CARET> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

E-Kaynak-2 <https://sozluk.gov.tr/?kelime=T%C4%B0CARET> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

E-Kaynak-3 <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

E-Kaynak-4 https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

E-Kaynak-5 www.ggm.gtb.gov.tr (Erişim Tarihi 16.03.2021).

E-Kaynak-6 www.ticaret.gov.tr (Erişim Tarihi 16.03.2021).

EKİNCİ, B.E. (2006). ”Türkiye’nin Mukayeseli Üstünlüğe Sahip Olduğu Hizmet Alt Sektörlerinden İnşaat: Sorunlar ve İmkânlar”, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 13, sayı 1, ss. 61-78.

- ELAGÖZ, İ. ve ABASOZ, V. (2001). “Ege Serbest Bölgesi’ndeki Bankaların Faaliyetlerinin Tanıtılması ve Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 3, sayı 3, ss. 27-42.
- ERBAŞ, A. K. (2010). “Serbest Bölgelerde Vergilendirme Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi.
- ERDOĞAN, E. (1985) “Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- ERDOĞAN, E. ve ENER, M. (2005), *Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- ERSOY, A.H. ve SAYGILI A. (2018). “Dış Ticaret Girişimciliğini Tanımlamak: Keşfedici Bir Araştırma”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, cilt 16, sayı 32, ss 421-436.
- EŞİYOK, B. A. (2014). “Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İç Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt 13, sayı 1, ss. 91-124.
- EYGÜ, H. (2018). “Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği (1990-2017)”, *Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 20, sayı 2, ss. 96-112.
- FIAS, (2008). “Special Economic Zones.” Special Economic Zones Performance,
- GENÇOĞLU, A.Y. (2013). “Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, cilt 7, sayı 14, ss. 79-94.
- GÜÇLÜ, H. (2004) “Kıyı (Off-Shore) Bankacılığı ve İmar Bank Off-Shore LTD”, www.hakanguclu.com, (Erişim Tarihi: 05.03.2021).
- GÜNER, S. (1995). *Serbest Bölgeler*, Anadolu Matbaacılık, 1. Baskı.
- İNAN, D. (2007). “Türkiye’de Serbest Bölgelerde İhracata Yönelik Üretimin Rekabet Avantajları”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi.
- KABAKÖZ, S. (2012). “Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Performans Açısından Değerlendirilmesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi.
- KARA, M. (2012). “E-Dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Gıda Sektörü Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Fatih Üniversitesi.

KARADUMAN, N. ve YILDIZ, Z. (2002). “Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 7, s 1, ss. 133-152.

KAZGAN, G. (2011). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 16. Baskı.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1994). “ On Adam Smith’s Contributions To The International Trade Theory”, Munich Personal RePEc Archive, cilt 20, sayı 2595, ss. 1-8.

KÖK, R. ve ŞİMŞEK, N. (2006). “Endüstri-İçer Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma”, Türkiye Ekonomi Kurulu Uluslararası Ekonomi Konferansı, ss. 1-20.

KURT, B. ve ZENGİN, H. (2016). “İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt 2, sayı 4, ss. 67-86.

Lessons Learned, and Implications for Zone Development”.

MUZHDABAYEVA, F. (2006). “Dünya’da ve Türkiye’de Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine Etkisi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi.

OĞUZ, İ.B. (2010). “Serbest Bölgelerde Mali Yapı Sorunları: Ege Serbest Bölgesi Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi.

ORGAN, İ. (2003). “Serbest Bölgelerle İlgili Türkiye Uygulamasının Avrupa Birliği’ne Uyum Açısından Değerlendirilmesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi.

ORHAN, A. (2003). “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 5, sayı 1, ss. 117-131.

ÖZDOĞAN, B.F. (2006), *Serbest Bölgeler*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı.

ÖZTÜRK, N. (2003). “Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 5, sayı 19, ss. 109-126.

PEKER, H.S. (2015). “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 5, sayı 1, ss. 1-12.

SEYİDOĞLU, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 15. Baskı.

TAŞTAN, O.C. (2019). “Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Ürün Gruplarına Göre Kümelenmesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi.

TOPRAK, M. (2019). “Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri: Ege Serbest Bölgesi (EŞBAŞ) Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Kanunu, 4458, cilt 39, sayı 23866.

TÜZEMEN, A. (2004). “Kuruluş Yeri Alternatifi Olarak Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi Bir Uygulama”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi.

UNCTAD, (1975). *The Use of Free Zones as a Means of Expanding and Diversifying of Manufactures from the developing Countries*, Ek C, Bölüm 2. New York.

UTKULU, U. (2005). *Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, No: 09.1600.0000.000/DK.05.055.389.

UZANDAÇ, H.G. (2008). “Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erciyes Üniversitesi.

UZANDAÇ, H.G. (2008). “Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erciyes Üniversitesi.

WANG, J. (2010). “The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence From Chinese Municipalities”, September, Hong Kong University of Science and Technology.

YİĞİT, M. (1999). “Finansal Piyasalarda Globalleşme Eğilimlerinin Bir Göstergesi Olarak Euro-Dolar Piyasası ve Kıyı Bankacılığı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 2, ss 71-80.

YÜKSEL, E. ve SARIDOĞAN, E. (2011), “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. KRUGMAN’ın Katkıları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 9, sayı 35, ss. 199-206.

YÜKSELER, Z. (1998). “Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi”, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme, ss. 1-13.

ZENGİN, A. (2000). “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 2, sayı 2, ss. 27-41.

ZÜBEYİR, İ. G. (2018). “Dış Ticaret ve Serbest Bölgeler: Bursa Uygulaması”, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yalova Üniversitesi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı:

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

İletişim:

Yabancı Dil:

Eğitim Bilgileri

Derece

Mezuniyet Tarihi

Yüksek Lisans

Lisans

Lise

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurum

Yılı

İzmir Adalet Sarayı